

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Historie
Studijní program: Historické vědy
Studijní obor: Historie

**LIBERECKÉ VÝSTAVNÍ TRHY V PRVNÍ
POLOVINĚ 20. STOLETÍ**
**THE HISTORY OF LIBEREC EXHIBITION
MARKET IN THE FIRST HALF OF THE 20th
CENTURY**

Diplomová práce: 12-FP-KHI-237

Autor:
Zuzana Košková

Podpis:

Vedoucí práce: Mgr. Anna Habánová, M. A.

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
100	0	41	0	9	9

V Liberci dne: 12. 12. 2012

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra historie

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE
(pro magisterský studijní program)

pro (diplomant): Bc. Zuzanu Koškovou
studijní obor (kombinace): Historie
Název DP: Historie libereckých výstavních trhů v první polovině 20. století
Název DP v angličtině: The History of Liberec exhibition market in the first half of the 20th century
Vedoucí práce: Mgr. Anna Habánová, M.A.
Konzultant:
Termín odevzdání: 30. dubna 2012

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 29.11. 2010

děkan

vedoucí katedry

Převzal (diplomant): ZUZANA KOŠKOVÁ

Datum:

25.2.2011

Podpis:

Zuzana Košková

Název DP: HISTORIE LIBERECKÝCH VÝSTAVNÍCH TRHŮ V PRVNÍ POLOVINĚ
20. STOLETÍ

Vedoucí práce: Mgr. Anna Habánová, M.A.

Cíl: Cílem je rekonstrukce projektu libereckých výstavních trhů od jejich první výstavy v roce 1920 po rok 1945. Práce se zaměří nejen na hospodářskopolitickou problematiku daného období v Liberci, ale také na kulturní a společenský vliv trhů. Práce přispěje k poznání historie jednoho z fenoménů liberecké historie, který až doposud zůstává opomíjen.

Požadavky: znalost němčiny, kritické myšlení, schopnost práce s archivním materiálem a literaturou

Metody: Analýza archivních materiálů
syntéza pramenů a literatury

Literatura: SOkA Liberec, AML, GD, signatura 828, 924, 1314
Sbírka fotografií Severočeského muzea
Reichenberger Zeitung

MERKWITSCHKA, A. (ed), 800 Jahre Leipziger Messe, Leipzig 1965
KARPAŠ, R. (ed.), Kniha o Liberci, Liberec 1996

Čestné prohlášení

Název práce: Liberecké trhy v první polovině 20. století
Jméno a příjmení autora: Zuzana Košková
Osobní číslo: P10001005

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má diplomová práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé diplomové práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 12. 12. 2012

Zuzana Košková

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat všem, bez nichž by tato práce nemohla vzniknout. Vedoucí diplomové práce Mgr. Anně Habánové, M. A., za její trpělivou spolupráci a cenné připomínky a náměty. Dále bych chtěla poděkovat zaměstnancům Státního okresního archivu v Liberci za jejich pomoc a ochotu při poskytování archivních dokumentů. V neposlední řadě také děkuji Mgr. Václavu Kotrmanovi za závěrečnou korekturu a svým rodičům za jejich podporu.

Anotace

Diplomová práce primárně analyzuje průběh devatenácti ročníků Libereckých trhů v první polovině 20. století. Shrnuje průběh jednání mezi městem Liberec a spolkem Reichenberger Messe, která předcházela prvnímu ročníku trhů, bezprostředně související organizační záležitosti a také aspekty, jež měly pozitivní i negativní vliv na celou tuto událost v průběhu let 1920–1938. Část práce je věnována zázemí podpůrných institucí spolku Reichenberger Messe, samotných vystavovatelů a návštěvníků. Z toho důvodu práce klade rovněž důraz na výstavní budovy, především školy a výstaviště, které bylo postaveno při dnešní Masarykově ulici, ale do dnešních dnů se nedochovalo. Na trhy po první světové válce měly bezesporu vliv dvě zásadní výstavy - Všeobecná zemská jubilejní výstava v Praze z roku 1891 a Německo-česká výstava v Liberci z roku 1906. Nedílnou součástí trhů byl bohatý doprovodný program, o němž je v práci rovněž zmínka. Ke zvýšení návštěvnosti akce přispěl především liberecký „Prátr“. Liberecké trhy byly ve své době prezentovány jako velmi úspěšné, což v konečném důsledku vedlo ke zvýšení prestiže města.

Klíčová slova: Liberec, trhy, výstavy, první polovina dvacátého století, průmysl, česko-německé vztahy, Reichenberger Messe, městská rada, výstaviště, výstavní budovy, „Prátr“.

Abstract

The diploma thesis analyses the process of nineteen years of Liberec markets in the first half of the 20th century. It summarizes the discussion between the town of Liberec and the club Reichenberger Messe, which preceded the first year of markets directly related to organizational issue and aspects that have a positive or negative influence on the whole event over the years 1920-1938. The part of the work is devoted to the background of supporting institutions Reichenberger Messe, exhibitors and visitors themselves. For this reason, the work emphasis on the exhibition buildings, especially schools and the exhibition ground that was built with today's Masaryk Street, but now no longer exists. On the Markets had undoubtedly effect two major exhibitions – Ground Land Jubilee Exhibition in Prague in 1891 and German-Czech exhibition in

Liberec in 1906. An integral part of the markets was a rich supporting program, which is also mentioned in the work. To increase the attendance of the event contributed mainly Liberec Prater. The markets in Liberec were presented as very successful, which led to the increased prestige of the city.

Key words: Liberec, market, exhibitions, the first part of the twentieth century, industry, the Czech-German relations, Reichenberger Messe, the city council, exhibition ground, exhibition building, Prater.

Zusammenfassung

Diese Diplomarbeit analysiert primär den Verlauf von 19 Messen, die in Liberec (Reichenberg) in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts stattfanden. Die Arbeit fasst den Handlungsverlauf zwischen der Stadt Liberec und dem Verein Reichenberger Messe zusammen. Diese Handlung ging den ersten Jahrgang dieser Messe voran und hängt eng mit Organisation und mit weiteren Aspekten zusammen. Positiver und negativer Einfluss dieser Handlungen wurde an den Messeverlauf von 1920 bis 1938 spürbar. Ein Teil der Arbeit beschäftigt sich mit dem Umfeld der unterstützenden Vereine der Reichenberger Messe, eigenständigen Ausstellern und Besuchern. Aus diesem Grund befasst sich dieser Teil mit Ausstellungsgebäuden, Schulen und Messegelände, die in heutiger Masarykstraße gebaut wurden, jedoch wurden sie bis heute nicht erhalten. Nach dem Ersten Weltkrieg beeinflussten die Messe vor allem die Prager Landesjubiläumsausstellung aus dem Jahre 1891 und Deutschböhmisches Ausstellung Reichenberg im Jahre 1906. Untrennbarer Bestandteil der Messe wurde reicher Begleitprogramm, über dem wird in der Diplomarbeit auch gesprochen. Zur Erhöhung der Besucherzahl trug wesentlich der Reichenberger „Messe-Prater“ bei. Die Reichenberger Messen wurden als sehr erfolgreich präsentiert, was schließlich zur Erhöhung des Stadtprestiges führte.

Schlüsselwörter: Reichenberg, Messe, erste Hälfte des zwanzigsten Jahrhunderts, Industrie, Deutsch-tschechische Beziehungen, Reichenberger Messe, Stadtrat, Messegelände, Messegebäude, Reichenberger „Messe-Prater“.

Obsah

1 Úvod	1
2 Rozbor pramenů a literatury	4
3 Charakteristika výstav a výstavnictví	9
3.1 Významné české výstavy, které předcházely Libereckým trhům	10
3.1.1 Všeobecná zemská jubilejní výstava v Praze 1891	12
3.1.2 Všeobecná německá výstava v Ústí nad Labem 1903	15
4 Liberec výstavním městem	18
4.1 Německo-česká výstava v Liberci 1906	19
4.2 Historické pozadí Liberce v meziválečném období	21
4.2.1 Politický vývoj na Liberecku v meziválečném období	24
4.3 Příprava Libereckých trhů	27
4.3.1 Spolek Reichenberger Messe	30
5 Výstavní budovy a výstaviště v letech 1920–1938	34
5.1 První ročník Libereckých trhů	38
5.2 Oblast výstaviště – Lidové sady	41
5.3 Školní budovy	44
5.4 Ostatní budovy	49
6 Průběh Libereckých trhů mezi světovými válkami	55
6.1 Průběh Libereckých trhů	55
6.2 Doprovodný program	75
6.2.1 „Prátr“	77
6.3 Komparace Libereckých trhů s Německo-českou výstavou v Liberci 1906	79
7 Závěr	83
8 Použité prameny a literatura	86
9 Seznam příloh	89

1 Úvod

O Německo-české výstavě v roce 1906 či Libereckých výstavních trzích po druhé světové válce nám podává ucelený přehled řada děl. Já jsem si však jako předmět diplomové práce zvolila téma, o kterém se již autoři knih o Liberci zmínili, ovšem jeho úplné zpracování dosud chybí. Předmětem mého zájmu se tak stalo období tzv. první republiky, doby, kdy se v Liberci opět rozvíjel průmysl a význam města rostl jak v očích místních občanů, tak také zahraničních pozorovatelů. Ve spojitosti s tímto obdobím jsem tedy zvolila jako téma diplomové práce „*Liberecké trhy v první polovině 20. století*“.

Liberecké trhy zanechaly v historii města nerasmazatelnou stopu. Díky nim zažíval Liberec lesk, slávu a samozřejmě ohlas v zahraničí, který beze zbytku podpořil odbyt domácích výrobků. V meziválečném období se mohlo město pyšnit významnými podniky vyrábějícími především produkty textilního průmyslu. A právě období situace po první světové válce a potřeba zvýšit odbyt a produkci místních závodů, jejichž obchod utrpěl ztrátou zahraničních odběratelů po rozpadu Rakousko-Uherska, vedla k postupnému založení tradice Libereckých trhů.

Lze říci, že počátky těchto trhů můžeme zaznamenat již v roce 1919, kdy se o možnosti veřejně prezentovat podniky a jejich výrobky začalo hovořit nejen za zavřenými dveřmi magistrátu města. První ročník trhů se konal v roce 1920 a poslední, devatenáctý ročník, proběhl v Liberci roku 1938. Pozdější napjatá situace nepřála rozvíjejícím se podnikatelským záměrům, a proto byla tradice výstavnictví v tomto městě pozastavena až do dob po druhé světové válce.

Cílem této práce je zrekonstruovat a sledovat průběh devatenácti ročníků těchto trhů od počátečních jednání na půdě magistrátu města Liberce, organizační záležitosti, které s nimi bezprostředně souvisely, až po ukončení této tradice rok před vypuknutím druhé světové války. Důraz jsem kladla především na zodpovězení tří základních otázek: a) Proč bylo právě toto severočeské město vhodné k pořádání mezinárodních trhů? b) Jaké faktory mohly negativně ovlivnit průběh Libereckých trhů? c) Jak během devatenácti let ovlivnilo pořádání trhů město Liberec, a zanechaly trhy městu něco po ukončení tradice?

Diplomová práce se skládá ze šesti kapitol a několika podkapitol. První a druhá kapitola má informovat čtenáře o této práci, a sice prostřednictvím úvodu a souhrnného rozboru pramenů a literatury.

Samotnou práci tedy začínám třetí kapitolou, v níž osvětluji pojmy výstav a výstavnictví, protože se domnívám, že pochopení významu těchto termínů spojených s výstavnictvím je důležité pro porozumění koncepcí této práce. V další části se soustředím například na výstavnictví v Českých zemích. Byť okrajově, koncentruji se rovněž na expozice, jež proběhly před Libereckými trhy, neboť jako vzor výrazně ovlivnily Liberecké trhy v meziválečném období.

O tom, že byl Liberec významným výstavním městem, nemůže být pochyb. Přiblížit tuto problematiku jsem se rozhodla ve čtvrté kapitole, kde kladu primární důraz na potenciál výstavnictví v Liberci a stručně rekapituluji výstavy, které se v tomto regionu konaly již od 18. století. Přiblížením průmyslového vývoje oblasti v první polovině 20. století, historickými souvislostmi či politickým vývojem jsem se pokusila nastínit situaci, v níž tradice Libereckých trhů vznikala. Poukazuji zde rovněž na problematiku česko-německých vztahů, která výrazně ovlivnila podobu trhů ve všech rocích, kdy se ve městě konaly.

Německo-české výstavě byla vzorem především první výstava lehkého průmyslu, uskutečněná v Liberci roku 1851. Pokládala jsem tedy za důležité se zde o ní zmínit, nicméně nechtěla jsem zastínit ani význam Německo-české výstavy ani Libereckých trhů v poválečném období, proto jsem se této výstavě věnovala opět pouze okrajově. Poté již volně navazuji na průběh jednání, která předcházela prvnímu ročníku trhů, a více se soustředím na spolek Reichenberger Messe, jehož klíčová úloha při organizaci Libereckých trhů byla nepopíratelná. Spolek měl též vlastní stanovy, které jsem však z důvodu obsáhlosti a možné nepřehlednosti v souvislém textu zařadila mezi přílohy této práce.

Pátá kapitola již poukazuje na místa, kde se trhy odehrávaly. Nejprve se soustředím především na oblast výstaviště, Lidové sady, a snažím se vysvětlit, proč bylo právě toto místo vybráno pro zřízení výstaviště. Dále jsem ve stručnosti nastínila historii školních budov, která měla vyzdvihnout přednosti těchto staveb využitých pro výstavní účely. V kapitole uvádím názvy škol přeložené do češtiny na základě dobových německých materiálů, abych nezmátla čtenáře případnými jinými názvy, než které by si mohl nalézt v jakékoli dobové literatuře. Důležité byly též stavby, které měly výstavní potenciál díky svým rozlehlým prostorám. Hovořím především o klášteře, kasárnách, budově Obchodní a živnostenské komory či Severočeském muzeu. Kapitulu jsem doplnila především citacemi z korespondence mezi spolkem Reichenberger Messe a radou města o zapůjčení škol pro výstavní účely a výstavbě pavilonů na výstavišti.

Z pramenů nevyplývaly informace o stavebních postupech výstaviště ani údaje o demolici provizorních výstavních hal. Do přílohy jsem tak zahrнула pouze několik jednoduchých nákresů, které byly přílohami již zmíněných dopisů.

Jádro práce tvoří šestá kapitola zabývající se samotným průběhem Libereckých trhů, organizačními záležitostmi, které bylo třeba zajistit v rámci bezproblémového konání trhů či rozmístěním expozic ve výstavních budovách. Kapitola se věnuje nejen těmto základním otázkám, ale analyzuje také každoroční doprovodný program. Interpretuji především setkání odborníků různých odvětví průmyslu, výstavy a speciální akce, jež měly návštěvníkům zpestřit procházku po průmyslových expozicích.

Na konci této šesté kapitoly komparuji Liberecké trhy s Německo-českou výstavou, jež výrazným způsobem ovlivnila jejich rozvoj v meziválečném období, tudíž byla nejvhodnějším subjektem k vzájemnému porovnání.

Za zdroj informací jsem pro sepsání práce zvolila primárně německý deník *Reichenberger Zeitung*, ale vzhledem k tomu, že bylo nutné na události znát rovněž pohled českého tisku, soustředila jsem se též na týdeníky *Ještědský Obzor* a *Naše Hory*. Pro zjištění organizačních záležitostí a především osvětlení vztahů mezi spolkem Reichenberger Messe, který se vedení trhů ujal hned od jejich počátků, a radou města jsem čerpala primárně ze složek *Archivu města Liberce*. Také sekundární literatura mi pomohla rozklíčovat některé informace nejasné z dostupných pramenů.

Základem mé práce je využívání analyticko-syntetického postupu, metody komparace a částečné statistické metody, kvůli omezenému množství statistických údajů z dostupných zdrojů.

2 Kritika pramenů a literatury

Zdroje, ze kterých jsem v diplomové práci čerpala, rozděluji na primární, mezi něž se řadí především prameny, tedy archiválie, dobový tisk či soudobá dokumentace. Sekundární literatura představuje především knižní zdroje, které danou problematiku zpracovaly.

PRIMÁRNÍ LITERATURA - PRAMENY

Hlavním pramenem pro studium Libereckých trhů v meziválečném období mi byly především archivní materiály, které jsou vesměs neprobádané. Zásadní význam měl pro mé zkoumání Státní okresní archiv v Liberci¹, knihovna Severočeského muzea a Krajská vědecká knihovna. Klíčový pramen představuje především deník „*Reichenberger Zeitung*“ (mezi lety 1919–1938 s podtitulem *Tagblatt für das deutsche Volk in Böhmen*), jehož ročníky 1920–1938 jsem k bádání využila. Tématiky Libereckých trhů se bezprostředně dotýkalo období července, srpna a září. V tomto tisku jsem studovala především organizační záležitosti týkající se Libereckých trhů, jež byly popsány vždy na první straně speciální veletržní přílohy, informace o výstavních budovách a vystavovatelích, doprovodném programu, zvláštních výstavách a odborných setkání. Nalezla jsem zde i cenné fotografie, které nejsou v jiných archivních složkách k dispozici a použila je do přílohy diplomové práce. Tento deník od počátku prezentoval Liberecké trhy naprosto pozitivně. Tisk se ve svých člancích veřejně nezapojil do protikampaně průmyslového umu Čechoslováků, ale na druhou stranu se o jejich přednostech ani v jednom článku nezmínil a spíše opěvoval německý průmysl a německé podnikatele. Názor tohoto tisku ovšem porovnávám také s názorem uvedeným v českém tisku, jež jsem se rozhodla probádat. Jednalo se o „*Ještědský Obzor*“² časopis Československé sociální demokratické strany dělnické Podještědí a „*Naše Hory*“³, časopis Československé strany socialistické pro severní Čechy. Pokládám za důležité poznamenat, že tento tisk na svých stránkách prezentoval trhy s ohledem na národnostní křivdu, kterou během konání trhů pociťoval ze strany německých obyvatel a organizátorů. V člancích těchto týdeníků je tedy znatelná jakási protikampaň Libereckých trhů.

¹ SOKa Liberec.

² Ročníky 1920–1938.

³ Ročníky 1920–1938.

Dalším významným pramenem mi byl „fond Archivu města Liberec (gd)“.⁴ Všechny tyto kartony obsahovaly především korespondenci, a sice mezi městskou radou, orgány státní moci a spolkem Reichenberger Messe. Jsou zde uloženy plány výstavních budov, finanční zpráva, seznam vystavovatelů, korespondence mezi vystavovateli a spolkem Reichenberger Messe, dílčí úvahy zastupitelů města a spolku o nalezení výstavních budov. O samotném výstavišti jsem měla jen málo informací. V kartonu číslo 507 jsem objevila korespondenci spolku Reichenberger Messe a městské rady o stavbě výstaviště a vhodných prostorech. Spolek byl v čele Libereckých trhů po celých devatenáct let. Jeho agenda se však bohužel nedochovala, pouze dílčí korespondence s městem, podnikateli a jeho stanovy.

Ve stavebním archivu Magistrátu města Liberec o výstavišti nebyly k dispozici žádné materiály ze sledovaného období, výjimku tvoří ty, které se týkají podoby výstaviště po druhé světové válce. Toto téma ovšem nebylo předmětem diplomové práce. Osobnosti, jež se v korespondencích objevily a nějakým zásadním způsobem zasáhly do pořádání trhů, jsem dohledala v „*Jahrbuch und Wohnungs-Anzeiger der Stadt Reichenberg*“, kde byl uveden datum narození a bydliště osoby.⁵ Dalším významným zdrojem informací mi byla „*Jahrbuch der Reichenberger Messe*“⁶ a „*Jahrbuch der Reichenberger Messe*“.⁶ Oba tyto materiály mi byly dostupné k nahlédnutí pouze pro jeden ročník trhů. Ročenka Libereckých trhů s rokem vydání 1922 měla podobu kalendáře (měsíc srpen), který odpočítával dny, do konání trhů a informoval návštěvníky o doprovodných akcích, které se během trhů konaly. Dále zde byl umístěn plán výstaviště s popisem výstavních prostor a s reklamami vystavovatelů. Průvodce Libereckým veletrhem shrnující rok 1921, v němž byly k nalezení informace o výstavních prostorech, administrativních záležitostech Libereckých trhů a reklamy vystavovatelů. Průvodce byl sepsán v českém, německém a francouzském jazyce.⁷, ovšem domnívám se, že byly vydávány průvodce vícejazyčné. *Deník Reichenberger Zeitung* ve svých člancích hovoří o existenci osmnáctijazyčných verzí průvodce. V AML se ale nachází pouze jedno vydání uvedeného ročníku. Pro každý ročník trhů byl vydáván také „*Katalog der Reichenberger Messe*“,⁸ ale ani zde mi nebyly k dispozici všechny ročníky, ale pouze rok 1921. V něm se představili

⁴ AML – VI (gd), sign. 187, 197, karton 507 – Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci, 541–542.

⁵ Ročenka a seznam obyvatel města Liberec, ročník 1921.

⁶ Ročenka Libereckých trhů pro rok 1921.

⁷ Průvodce libereckým veletrhem, II. ročník, 1. 8. č. 6. 1921.

⁸ Katalog druhých Libereckých trhů 13. – 21. 8. 1921.

vystavovatelé, výstavní prostory a doprovodný program trhů. V Národní knihovně České republiky se nachází katalogy trhů, ročníky 1925, 1926 a 1927. Vzhledem k povaze práce a selekci údajů, které jsem pro práci zvolila, nebylo třeba tyto materiály blíže probádat. V „*Illustrierter Führer durch die Messestadt Reichenberg und die daran interessierten Industriegebiete und Handelsgebiete, Kurorte und Bäder usw.*“⁹, byl vydán při příležitosti třetího ročníku Libereckých trhů. Obsahuje stručnou historii města od Viktora Luga, staveb a několik základních informací o Liberci a jeho okolí. Jsou zde bližší informace o historii Liberce coby výstavního města a Německo-české výstavě v roce 1906. Vzhledem k významné úloze prezidenta spolku Reichenberger Messe Theodora Liebiega jsem se podívala do „Rodinného archivu Liebiegů, fond č. 57“¹⁰ pro upřesnění některých rodinných vazeb a působení Theodora Liebiega ve spolku. Fond obsahuje informace o všech příslušnících rodiny Liebiegů mezi lety 1821–1944, jejich iniciály a pracovní zařazení. Tento pramen bohužel nezmiňoval nijak podrobně úkoly Theodora Liebiega ve spolku, pouze uvedl, že byl jeho prezidentem.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA – KNIŽNÍ ZDROJE

Pro vytvoření této práce, jejímž základem je rekonstrukce průběhu devatenácti ročníků Libereckých trhů v meziválečném období, existuje několik děl, které se danou problematikou zabývaly v rámci popisu průmyslového vývoje a obchodu na Liberecku. Knihu, která by se věnovala samostatnému tématu Libereckých trhů v meziválečném období jsem bohužel k dispozici neměla.

Autoři, jež se ve svém díle zmínili o tomto tématu, jsou například Tomáš Okurka,¹¹ Roman Karpaš,¹² Martin Taller,¹³ Ivan Taller,¹⁴ Marek Řeháček,¹⁵ Svatopluk Technik¹⁶ a Zdeněk Brunclík.¹⁷

⁹ Ilustrovaný průvodce veletržním Libercem a zajímavými průmyslovými a obchodními oblastmi, lázeňským místem apod., 1921.

¹⁰ Rodinný archiv Liebiegů 1821–1944, AML, inv. č. 70, fond č. 57

¹¹ OKURKA, Tomáš: *Všeobecná německá výstava v Ústí nad Labem 1903*, 1. vyd. Ústí nad Labem 2005, ISBN 80-86646-II-6.

¹² KARPAŠ, Roman: *Kniha o Liberci*, 2. oprav. a rozš. vyd. Liberec, Dialog 2004, ISBN 80-86761-13-4.

¹³ TALLER, Martin, et al.: *Historie a současnost podnikání na Liberecku*, 1. vyd. Žehušice, Městské knihy s. r. o. 2006, ISBN 80-86699-42-0.

¹⁴ TALLER, Ivan: *Galerie úspěchu, Liberec a okolí*, 1. vyd. Liberec, Profil 1996.

¹⁵ ŘEHÁČEK, Marek - PIKOUS, Jan: *Procházka do Lidových sadů*, 1. vyd. Liberec, Pavel Akrman – epicentrum 2010, ISBN 978-80-254-8645-0.

¹⁶ TECHNIK, Svatopluk - RUDA, Vladimír: *Liberec minulosti a budoucnosti*, Liberec, Severočeské krajské nakladatelství v Liberci 1961, TECHNIK, Svatopluk: *Liberec minulosti a současnosti*, 2. přepr. vyd. Ústí nad Labem, Severočeské nakladatelství 1980, TECHNIK, Svatopluk: *Liberecké domy hovoří I.* -

Další literatura mi především sloužila pro sepsání doprovodných kapitol, jež byly důležitou součástí práce, nikoli však jejím jádrem. Pojmy spjatými s výstavami a výstavnictvím se zabývala ve své knize „*Veletřhy a výstavy, efektivní prezentace pro úspěšný prodej*“¹⁸ Jitka Vysekalová nebo Dušan Pavlů ve svém díle „*Veletřhy a výstavy, kultura, komunikace, multimedialita, marketing*“.¹⁹ Patrně nejvýznamnějším autorem, který shrnul historii výstavnictví na severu Čech a přiblížil tak výstavy, které měly vliv na další rozvoj výstavnictví v této oblasti je Tomáš Okurka a jeho práce „*Všeobecná německá výstava v Ústí nad Labem 1903*“²⁰ či Miloslava Melanová, z jejíž knihy „*Liberecká výstava 1906*“²¹ jsem čerpala informace pro dokreslení historie výstavnictví v Liberci. Jan Otto spolu s ostatními členy výkonného výboru všeobecné zemské jubilejní výstavy v Praze roku 1891 napsali obsáhlou zprávu o výstavě pod názvem „*Sto let práce – zpráva o Všeobecné zemské výstavě v Praze 1891 na oslavu jubilea první průmyslové výstavy roku 1791 v Praze pod protektorátem jeho císařského a královského veličenstva císaře a krále Františka Josefa I.*“²² kterou jsem využila jako primární zdroj ke zkoumání průběhu této výstavy. Jak jsem již uvedla, několik autorů se v rámci svého díla zaměřeného na průmyslový vývoj Liberecka v poválečném období zmínilo o Libereckých trzích v období první republiky. Mezi takové autory patří Roman Karpaš²³, Martin Taller²⁴ či Ivan Taller²⁵. Zdeněk Brunclík se pak zabýval ve své knize historií Liberecké obchodní a živnostenské komory a samotné budovy, v níž sídlila. Materiály o komoře jsem sbírala především z toho důvodu, že významnou měrou přispěla k založení veletržní tradice v Liberci, ale že také trhy svými činnostmi všemožně podporovala.²⁶ Pro popsání oblasti výstaviště, tedy Lidových sadů mi posloužila díla od autorů Marka

V., Liberec 1992–2001.

¹⁷ BRUNCLÍK, Zdeněk - VINKLÁT, Pavel: *150 let hospodářské komory v Liberci 1851–2001*, Liberec, Okresní hospodářská komora Liberec, Agentura 555 2000, ISBN 80-902887-3-1.

¹⁸ VYSEKALOVÁ, Jitka, et al.: *Veletřhy a výstavy, efektivní prezentace pro úspěšný prodej*, 1. vyd. Praha, Grada 2004, ISBN 80-2470894-9.

¹⁹ PAVLŮ, Dušan: *Veletřhy a výstavy, kultura, komunikace, multimedialita, marketing*, 1. vyd. Příbram, Professional Publishing 2009, ISBN 978-80-86946-38-2.

²⁰ OKURKA, Tomáš: *Všeobecná německá výstava v Ústí nad Labem 1903*, 1. vyd. Ústí nad Labem 2005, ISBN 80-86646-II-6.

²¹ MELANOVÁ, Miloslava: *Liberecká výstava 1906*, Liberec 1996.

²² OTTO, J. a kol., *Sto let práce-zpráva o Všeobecné zemské výstavě v Praze 1891 na oslavu jubilea první průmyslové výstavy roku 1791 v Praze pod protektorátem jeho císařského a královského veličenstva císaře a krále Františka Josefa I.*, Praha 1893.

²³ KARPAŠ, Roman: *Kniha o Liberci*, 2. oprav. a rozš. vyd. Liberec, Dialog 2004, ISBN 80-86761-13-4.

²⁴ TALLER, Martin, et al.: *Historie a současnost podnikání na Liberecku*, 1. vyd. Žehušice, Městské knihy s. r. o. 2006, ISBN 80-86699-42-0.

²⁵ TALLER, Ivan: *Galerie úspěchu, Liberec a okolí*, 1. vyd. Liberec, Profil 1996.

²⁶ BRUNCLÍK, Zdeněk - VINKLÁT, Pavel: *150 let hospodářské komory v Liberci 1851–2001*, Liberec, Okresní hospodářská komora Liberec, Agentura 555 2000, ISBN 80-902887-3-1.

Řeháčka²⁷ a již zmíněného Romana Karpaše.²⁸ Informace, jež jsem využila pro sběr materiálu o stavebním vývoji výstavních budov či staveb, jež jakkoli přispěly k bezproblémovému průběhu Libereckých trhů, podávaly především knihy od Svatopluka Technika²⁹ nebo Jaroslava Zemana³⁰. Také již zmíněný Ivan Taller ve své knize³¹ přiblížil historii a význam škol, které byly využity jako výstavní budovy během trhů. O průmyslové škole, která byla mezi lety 1920–1938 také výstavní budovou díky své výhodné poloze blízko výstaviště sepsal publikaci Miroslav Franěk.³² Jako důležitý pramen mi posloužil především dějinný výčet, který se v knize nalézá

Klíčovým zdrojem pro sepsání diplomové práce mi tedy byla především primární literatura, ovšem důležitou součástí mi byla také sekundární literatura, která především dokreslila historické a průmyslové pozadí Liberce v meziválečném období a znamenitě informovala o výstavních budovách a oblasti výstaviště.

²⁷ ŘEHÁČEK, Marek - PIKOUS, Jan: *Procházka do Lidových sadů*, 1. vyd. Liberec, Pavel Akrman – epicentrum 2010, ISBN 978-80-254-8645-0.

²⁸ KARPAŠ, R., *Knihy o Liberci*, 2. oprav. a rozš. vyd. Liberec, Dialog 2004, ISBN 80-86761-13-4.

²⁹ TECHNIK, Svatopluk - RUDA, Vladimír: *Liberec minulosti a budoucnosti*, Liberec, Severočeské krajské nakladatelství v Liberci 1961, TECHNIK, Svatopluk: *Liberec minulosti a současnosti*, 2. přepr. vyd. Ústí nad Labem, Severočeské nakladatelství 1980, TECHNIK, Svatopluk: *Liberecké domy hovoří I. - V.*, Liberec 1992–2001

³⁰ ZEMAN, Jaroslav: *Liberec, urbanismus, architektura, industriál, pomníky, objekty, památky*, 1. Vyd. Liberec, Knihy 555 2011, ISBN 978-80-86660-33-2.

³¹ TALLER, IVAN: *Čtení kratochvilné o starém Liberci I.*, Liberec 1996, *Čtení kratochvilné o starém Liberci II.*, Liberec 1997

³² FRANĚK, Miroslav: *125 let průmyslové školy v Liberci*, Liberec, Střední průmyslová škola strojní a elektrotechnická 2001.

3 Charakteristika výstav a výstavnictví

V následující kapitole analyzuji především obecnou historii a charakteristiku výstavnictví a veletrhů. Domnívám se, že pochopení základních pojmů spojených s výstavnictvím je klíčové pro pochopení koncepce diplomové práce. Zabývám se zde rovněž výsledným efektem výstav a trhů, aby recipient porozuměl nutnosti pořádat tyto akce ve sledovaném období. Proto zde zkoumám současně historii výstavnictví ve světě a v Českých zemích, rovněž také výstavy, které předcházely samotným Libereckým trhům.

Encyklopedie *Universum* definuje trh jako „setkání prodávajících a kupujících v určité době a na určitém místě, určeném k uzavírání obchodů.“³³ Konání trhu předpokládá určitou úroveň hospodářského rozvoje a existenci míst s vyšším stupněm migrace obyvatelstva. Trhy byly pořádány již ve starověku v souvislosti s velkými národními svátky. Od raného středověku jejich počet značně rostl, obzvláště tomu tak bylo na křižovatkách významných obchodních cest spadajících pod ochranu hradů a klášterů. Tržiště bylo středem a dopravním centrem středověkých měst, jimž právní ochranu zajišťovala církev a zemská knížata. Velký hospodářský význam měly ve středověku jarmarky,³⁴ na nichž byly uzavírány významné obchodní transakce. Z těchto pak vznikly veletrhy. Dnes se trhy v tomto slova smyslu omezují pouze na oblastní úrovni, například trhy s ovocem, zeleninou a dalšími komoditami rychle podléhajícími zkáze. Konají se zčásti v tržnicích nebo na jiných pro tento účel vybraných místech. Rozlišujeme také velké trhy, kde dochází k obchodování s vybraným sortimentem zboží mezi velkoobchodem, zprostředkovateli, potažmo velkoodběrateli. Zvláštním typem trhů je burza.³⁵

Jitka Vysekalová³⁶ charakterizuje výstavnictví jako obor, který se postupně vytváří ve specializovanou aktivitu, založenou na celé řadě profesí, a její význam stoupá

³³ *Universum* – sv. 9, Praha, Odeon 2001, ISBN 80-207-1071-X, s. 566.

³⁴ Označení jarmark údajně pochází z německého slova Jahrmarkt, které by se dalo přeložit jako výroční trh.

³⁵ Burza je místo, kde se prostřednictvím oprávněných osob obchoduje s určitými druhy zboží. Zároveň je to místo směnného nebo výměnného obchodu.

³⁶ Jitka Vysekalová je přední odbornicí v oblasti kvalitativního výzkumu trhu. Je autorkou řady publikací týkajících se reklamy a výstavnictví. Stála také u zrodu prvního veletrhu zaměřeného na marketingové komunikace, který se konal začátkem 90. let v Brně. Vysekalová zároveň realizovala řadu výzkumů v oblasti výstavnictví.

v souladu s rozvojem vědy, techniky i kultury.³⁷ Na jedné straně čerpá ze společenských zdrojů, ale na druhé straně je také obohacuje. Umění vystavovat předměty a výrobky se podle Vysekalové zrodilo již v době první výroby, kdy dávaly možnost hromadění nabídky na určitém místě, kde se mohli setkat potencionální zákazníci. Jsou tedy spjaté s aktivním obchodem. Postupně se tyto akce sloužící ke směně výrobků přesouvaly z náměstí do speciálních prostor, které byly odpovídajícím způsobem vybavovány a staly se součástí většinou městských aglomerací. „Můžeme říci, že výstavnictví stálo již při zrodu reklamy a představovalo jeden z prvních prostředků jejího působení. Jedná se o aktivní nabídku, která mohla být svázána s dalšími formami komunikace a reklamy“.³⁸

Monika Hrubalová dále osvětluje termín výstavnictví jako „komplexní prezentaci výsledků práce subjektů nejrůznějších oborů.“³⁹ Výstavní akce mohou mít podle způsobu provedení řadu podob a tím i označení. Prezentují se zde hospodářské, vědecko-technické, výzkumné či umělecké výsledky práce a odlišují se od sebe nejen oborem prezentovaných subjektů, ale zejména geografickým dosahem akce a obchodním charakterem. „Veletrhy jsou většinou definovány jako ekonomicky zaměřené akce, kde předmětem vystavování jsou především reálné exponáty.“⁴⁰ Výstavní akce jsou především zaměřené na propagaci myšlenek a záměrů různých subjektů společenského života. Pojmem výstava se ale označují i některé akce ekonomického charakteru. Nadále používáme oba termíny pouze pro akce ekonomického charakteru.⁴¹

3.1 Významné české výstavy, které předcházely Libereckým trhům

Počátky výstavnictví sahají až do 18. století, kdy se prezentovala především šlechta před panovníkem. Příkladem toho může být výstava ve Veltrusích v roce 1754, kterou uspořádal komerční rada Otto Ludwig von Loscani s pomocí Rudolfa hraběte Chotka pro Marii Terezii. V oficiální zprávě⁴² byla však tato akce uvedena jako kratochvilný bazar, proto v tomto případě nemůžeme ještě hovořit o první průmyslové výstavě na evropském kontinentě. Další podobná akce se pořádala v roce 1791

³⁷ Universum, c. d., s. 566.

³⁸ VYSEKALOVÁ, Jitka, et al.: *Veletrhy a výstavy, efektivní prezentace pro úspěšný prodej*, 1. vyd. Praha, Grada 2004, 80-247-0894-9, s. 16.

³⁹ VYSEKALOVÁ, Jitka, et al.: c. d., s. 22.

⁴⁰ VYSEKALOVÁ, Jitka, et al.: c. d., s. 22.

⁴¹ VYSEKALOVÁ, Jitka, et al.: c. d., s. 22.

⁴² Průmyslová výstava roku 1791[online], [vid. 4. 11. 2012], 2002, č. 1, dostupné z: <http://www.mmspektrum.com/clanek/prumyslova-vystava-roku-1791.html>.

v pražském Klementinu při příležitosti korunovace Leopolda II. v září téhož roku. Na této výstavě se prezentoval především textilní průmysl, sklo, kamenářské práce a papírenský průmysl, proto můžeme v tomto případě hovořit o první evropské průmyslové výstavě.⁴³

V průběhu 19. století a počátkem 20. století pak bylo uspořádáno několik průmyslových výstav. Rozhodla jsem se zde zmínit výstavy v Praze, protože ta byla hlavním městem Českých zemí, později Československa a na severu Čech vzhledem k poznání historie výstavnictví v regionu, v němž se konaly Liberecké trhy v meziválečném období.

V Praze se konala druhá průmyslová výstava roku 1828, třetí průmyslová výstava roku 1829, další byla v roce 1831 a pátá průmyslová výstava se konala roku 1833. S 19. stoletím je spjat také společný rys, a sice akce dotýkající se oblastí technické, průmyslové, umělecké, kulturní a zemědělské.⁴⁴ Ovšem průlom ve výstavnictví v českých zemích 19. století znamenala až Jubilejní zemská výstava v roce 1891 v Praze (viz blíže 3.1.3), která měla prezentovat především český národ. V roce 1895 se také konala Národopisná výstava československá na místě dnešního parku Stromovka v Praze. Byla zde prezentována česká lidová řemesla, kulturní a historické záležitosti týkající se celého národa. Výstava byla doprovázena folkloristickým a etnografickým programem a různými kulturními akcemi. Další výstava se ve stejném areálu ve Stromovce konala v roce 1898 a prezentovala technický rozvoj a pokrok. Výstava byla zaměřena na architekturu, stavitelství, strojírenství, elektrotechniku, inženýrství, odborné a průmyslové školství, motory, stroje, železnici a nové technické vynálezy.⁴⁵

V roce 1908 toto místo (Stromovka) hostilo výstavu Obchodní a živnostenské komory. Akce byla uspořádána jako oslava 60. výročí panování císaře Františka Josefa I. Zde se prezentoval textilní a obuvnický průmysl, knihovnictví, bankovníctví, keramický průmysl, školství, problematika měst, potraviny a požívatin, hutnictví

⁴³ Národní knihovna České republiky [online], [vid. 15. 2. 2012], dostupné z: www.nkp.cz/files/klementinum_1791.pps.

⁴⁴ Výčet těchto výstav vypovídá o potřebě prezentovat své výrobky a uplatňovat se na trhu již před průmyslovou revolucí v roce 1850. Během revoluce i po ní se tak očekával prudký nárůst této činnosti, která se opravdu stala oblíbenější, jak dokládají následující informace v textu, srov. PAVLŮ, D., *Veletřhy a výstavy, kultura, komunikace, multimedialita, marketing*, 1. vyd. Příbram, Professional Publishing 2009, ISBN 978-80-86946-38-2, s. 36–37.

⁴⁵ OKURKA, Tomáš: *Všeobecná německá výstava v Ústí nad Labem 1903*, 1. vyd. Ústí nad Labem 2005, ISBN 80-86646-II-6, s. 11–13.

a kovové zboží, kožařský, dřevařský a chemický průmysl, fotografická tvorba, obchod. Byl zde též použit Reklamograf, což bylo placené promítání reklamních snímků.⁴⁶

Nejen v Praze se ale v průběhu těchto století rozvíjelo výstavnictví. Stejně tomu bylo i na severu Čech, který byl osídlen převážně německým obyvatelstvem. Na konci 19. století se zde konalo několik průmyslově-živnostenských výstav. V roce 1877 se v Litoměřicích pořádala Umělecká, průmyslová a živnostenská výstava. V letech 1875, 1879, 1884 a 1895 se konaly živnostenské a průmyslové výstavy také v Teplicích a v Děčíně se roku 1902 konala Německá živnostenská, průmyslová a zemědělská výstava. Další výstavy se konaly například v Jablonci nad Nisou v roce 1872, v České Lípě v roce 1875, v Žatci v roce 1885, v Podmoklech v roce 1897 a v Mostě v roce 1898. V Ústí nad Labem se konala živnostenská a průmyslová výstava v letech 1874, 1880 a 1893.⁴⁷

3.1.1 Všeobecná zemská jubilejní výstava v Praze roku 1891

Dvacátá a třicátá léta 19. století byla v Evropě, Americe a Austrálii ve znamení výstav a budování výstavišť. Důvodem, proč se v téže době v Českých zemích nepořádaly výstavy v takové míře jako například v USA, Austrálii či zbytku Evropy, byla neutěšená politická situace a absence výstavišť.⁴⁸ V roce 1851 se konala první světová průmyslová výstava v Londýně. V návaznosti na ni se začaly pořádat veletrhy i v jiných evropských městech, která si zřídila vlastní výstaviště. Mezi ně patřily například Berlín, Hamburk, Praha či Liberec.⁴⁹ První myšlenka na pořádání výstavy byla již v roce 1845, ale trvalo ještě několik let, než se výstava v metropoli uskutečnila. Revoluční roky 1848 a 1849 v Rakouském císařství plynulý vývoj výstavnictví zpomalily. Další myšlenka se poté objevila až v roce 1864.⁵⁰ Významná jednání ale proběhla až v roce 1887, kdy se o této záležitosti začalo jednat v rámci Obchodní a průmyslové komory v Praze za účasti průmyslníka a předsedy pražské obchodní komory Bohumila Bondyho. Z jednání vyplynulo, že by bylo nutné podat žádost ke sněmu království Českého a ustanovit přípravný výstavní komitét, jehož členy byli

⁴⁶ PAVLŮ, Dušan: *Veletrhy a výstavy – kultura, komunikace, multimedialita, marketing*, 1. vyd. Příbram, Professional Publishing 2009, ISBN 978-80-86946-38-2, s. 41-42.

⁴⁷ VYSEKALOVÁ, Jitka, et al.: c. d., s. 17-26.

⁴⁸ OTTO, Jan, et al.: *Sto let práce – zpráva o Všeobecné zemské výstavě v Praze 1891 na oslavu jubilea první průmyslové výstavy roku 1791 v Praze pod protektorátem jeho císařského a královského veličenstva císaře a krále Františka Josefa I.*, 1. vyd, Praha 1893, s. 27.

⁴⁹ MELANOVÁ, Miloslava: *Liberecká výstava 1906*, Liberec 1996, s. 3–12.

⁵⁰ Tamtéž, s. 28.

mimo jiných například kníže Karel Schwarzenberg, Ferdinand princ Lobkovic, František Křižík či hrabě Zdeněk Thun.⁵¹

Hlavní myšlenkou se tak stalo uspořádat výstavu v Praze ke stému výročí výstavy, jež se konala ve městě roku 1791. Za tím účelem vznikly výstavní výbor, garanční fond a přípravný komitét, jež měly nad přípravou dohlížet. Německá strana byla ale zásadně proti, protože se zde měl prezentovat výhradně český průmysl, což mělo výrazně znevýhodňovat průmysl německý. Po neústupnosti českých pořadatelů se změnou charakteru výstavy, vydala německá strana 13. prosince 1888 na znamení nesouhlasu prohlášení o neúčasti německých občanů na výstavě a odmítnutí jakékoli finanční podpory. Tím, že chyběli na výstavě Němci, byla především postižena odvětví textilního a hutnického průmyslu, těžby nerostů, chemické výroby a sklářství. Absence německých výrobců naopak vůbec nezasáhla zemědělství, strojírenství, železné a kovové výrobky, výtvarné umění a národopis. Především se jednalo o přehlídku českého národa.⁵² Návštěvníci výstavy měli možnost se seznámit s českým průmyslem, zemědělstvím, lesnickou výrobou, ovocnářstvím, vinařstvím, pivovarnictvím či včelařstvím. Přihlášky zájemců o účast na výstavě podávali jednotliví vystavovatelé již od roku 1889.⁵³

Jako vhodné místo pro výstavbu výstaviště byly odhlasovány prostory na území dnešní Stromovky. Podmínkou bylo, že muselo být zřízeno na náklady Českých zemí.⁵⁴ Práce byla zadána architektům Bedřichovi Münzbergovi a Antonínu Wiehlovi.⁵⁵

Ustanovený výkonný výbor, jehož předsedou se stal Karel Max hrabě Zedwitz, byl složen z osmi zástupců Čechů, osmi Němců,⁵⁶ předsedy, plnomocníka vlády, zástupců zemského výboru a delegátu krajského hlavního města Prahy. Dále byly pro organizaci ustanoveny výkonný výbor, finanční výbor, stavební výbor, instalační výbor, dopravní výbor a redakční výbor.⁵⁷

V rámci výstaviště byl postaven Průmyslový palác unikátní železné konstrukce podle návrhu B. Münzbergera.⁵⁸ V případě této stavby se mělo poukázat na rozvoj

⁵¹ Tamtéž, s. 28.

⁵² OKURKA, Tomáš: c. d., s. 13-17.

⁵³ OTTO, Jan, et al.: c. d., s.28.

⁵⁴ Tamtéž, s. 33.

⁵⁵ Tamtéž, s. 118-119.

⁵⁶ Dle mého názoru nechtěla německá strana ztratit dohled nad celou akcí.

⁵⁷ OTTO, Jan, et al.: c. d., s. 49.

⁵⁸ Průmyslový palác v současné době stále stojí na místě dnešního výstaviště v Holešovicích.

železářského průmyslu v Českých zemích.⁵⁹ V roce 1890 naneštěstí Prahu postihla ničivá povodeň, která zaplavila strojovnu paláce. Škody byly tak velké, že vedle strojovny byla zatopena rovněž značná část samotného výstaviště a pavilonů, 11. září se dokonce zřítily oblouky železné konstrukce Průmyslového paláce. Z těchto důvodů se dokonce uvažovalo o odložení termínu pořádání výstavy.⁶⁰

Do výstaviště se vcházelo 18 metrů vysokou branou, jež byla navržena architektem Antonínem Wiehlem. V rámci výstaviště bylo postaveno několik pavilonů, například pavilon hraběte Harracha, lesnický a cukrovarnický pavilon, restaurace plzeňského pivovaru, pavilon českých papíren a mnohé další. Významnou expozicí byla také Česká chalupa, která byla zaměřena na ukázkou českého venkova. Spíše se jednalo o dřevěné, hrázdné a zděné budovy.⁶¹ Celé výstaviště bylo osvětleno elektrickými lampami.⁶²

Velkolepou atrakcí výstavy byla Křížíkova fontána, inspirována hrami světelných vodotrysků. Podobné světelné efekty využili pořadatelé během výstav v Manchesteru v roce 1887, Glasgow 1887, Barceloně 1888, Paříži 1889 a ve Vídni 1890.⁶³

Samotné výstavy se účastnilo mnoho významných osobností, mezi něž patřil například arcikníže Karel Ludvík s arcikněžnou Marií Terezií. Tito hosté se také zúčastnili slavnostního představení v Národním Divadle operou *Asrael* od Franchettiho na přání samotného arciknížete⁶⁴ 15. května 1891. Slavnostního zahájení se zúčastnili také ministři vídeňské vlády Gautsche, Pražák, Bacquehem, Záleský, místopředseda hrabě František Thun, kníže Jiří Lobkovic, poslanci zemského a říšského sněmu, představitelé české šlechty a podnikatelů.⁶⁵

Výstava měla návštěvnost 2, 5 milionů lidí. První milion byl oslaven již 25. den výstavy.⁶⁶ Podobně úspěšné výstavy byly také v Drážďanech (1875), Mnichově (1876), Berlíně (1879), Lipsku (1879), Düsseldorfu (1880), Stuttgartu (1881), Norimberku

⁵⁹ OTTO, Jan, et al: c. d., s. 21.

⁶⁰ Tamtéž, s. 135.

⁶¹ Tamtéž, s. 156.

⁶² Tamtéž, s. 179.

⁶³ Tamtéž, s. 180.

⁶⁴ Tamtéž, s. 230, 234.

⁶⁵ Tamtéž, s. 135. Výstava byla prezentována v pražských denních listech: *Národní Listy*, *Hlas Národa*, *Politik*, *Česká politika*, *Pražský deník*, *Prager Abendblatt*, *Deutsches Abendblatt*, obrázkový deník *J. R. Vilímka* s názvem *Praha*, *Světozor*, *Zlatá Praha*, *Elbe-Zeitung*, hlavní výstavní katalog či průvodce po výstavě.

⁶⁶ Tamtéž, s. 294-319.

(1882) či Peštu (1885). Zajímavostí výstavy byly hromadné organizované návštěvy. Takto například výstavu navštívili Srbové, hosté od Vsetína a Tišnova.⁶⁷ Některé národnosti skupiny chápaly výstavu jako vhodné místo ke sjezdu. Jednalo se například o Rusy, Poláky, Rusíny, Srby, Chorvaty, Slovincy, Bulhary, Slováky, delegáty slovanských studujících v Curychu, Halle, Lipsku a Paříži.⁶⁸

Zemská jubilejní výstava v Praze skýtala pro návštěvníky mnoho zajímavých momentů, z nichž na tomto místě mohu uvést například ty nejpozoruhodnější. 28. května 1891 byly spuštěny již zmíněné světelné vodotrysky Křížíkovy fontány, 1. června 1891 proběhla pravidelná jízda lanovou dráhou na Letnou a na Petřín, 26. září 1891 navštívil akci dokonce císař František Josef I., který přijal nad výstavou protektorát.

Výstava byla ukončena 18. října roku 1891 a lze ji označit za velmi úspěšnou a jak uvádí Tomáš Okurka, „a vzhledem k téměř úplné absenci německých vystavovatelů také za velký triumf Čechů.“⁶⁹ Většina expozic byla hodnocena většinou kladně nejen v Čechách, ale také v zahraničí. „Jubilejní výstava byla významným krokem při emancipaci českého národa a zároveň se stala jednou ze složek procesu, při němž čeští Němci ve vztahu vůči Čechům postupně přecházeli do defenzivy.“⁷⁰

3.1.2 Všeobecná německá výstava v Ústí nad Labem roku 1903

Problematikou výstavnictví a výstav na severu Čech se zabývá zejména autor Tomáš Okurka. V této kapitole čerpám především z jeho diplomové práce „*Všeobecná německá výstava v Ústí nad Labem 1903*“, která byla také v roce 2005 vydána rovněž knižně.

Město Ústí nad Labem se stalo dějištěm konání výstavy především z důvodu jeho dobré lokace a hospodářské prosperity. Od roku 1850 bylo město spojeno železniční tratí s městy Vídeň, Praha, Berlín. Počínaje rokem 1858 vedla dráha až do Teplic a Chomutova.⁷¹ Proto se toto město stalo lákavé také pro podnikatele, kteří zde začali zakládat velké množství podniků.

Od čtyřicátých let se ve městě začal hojně rozvíjet textilní průmysl, jehož velkým průkopníkem v této oblasti byl Carl Wolfrum. Město se mohlo chlubit nejen

⁶⁷ Tamtéž, s. 280, 284.

⁶⁸ Tamtéž, s. 294.

⁶⁹ OKURKA, Tomáš: c. d., s. 16–17.

⁷⁰ Tamtéž, s. 17.

⁷¹ Tamtéž, s. 26–27.

vyspělým textilním průmyslem, ale velmi se zde dařilo také chemickému průmyslu. V roce 1856 v Ústí nad Labem vznikla továrna Spolku pro chemickou a hutní výrobu. Mezi další chemické podniky se řadil Kind a Herglotz, továrna Heinricha Nascholda či Schichtovy závody. V oblasti byl dalším rozvíjejícím se průmyslem potravinářský či sklářský. Do konce 19. století působilo v Ústí nad Labem 250 spolků, což vedlo k rozvoji spolkového života. Patřil sem například Živnostenský spolek podporující rozvíjející obchod ve městě, Kupecký, Turistický, pěvecký či tělocvičný. Již počátkem 20. století bylo Ústí nad Labem významným regionálním centrem. I proto město v roce 1901 navštívil císař František Josef I., tedy jen pět let před návštěvou německo-české výstavy v Liberci.⁷²

Od roku 1900 započaly přípravy na zahájení výstavy. I přes krátkou hospodářskou krizi, která postihla Rakousko-Uherskou monarchii mezi lety 1900–1903, se organizační výbor rozhodl započít s přípravami a bylo též rozhodnuto, že se výstava zahájí 20. června 1903. Pro výstaviště se vybraly nezastavěné prostory na hranici katastru Ústí nad Labem v místě dnešních Městských sadů.⁷³ Každým dnem se zvyšoval počet plánovaných vystavovatelů, a tak se muselo výstaviště neustále rozšiřovat. Výstava byla propagována více než 2000 domácími a zahraničními periodiky, na níž největší zásluhy jistě nesl Aussiger Tagblatt.⁷⁴ Samotná výstava byla podpořena státem, ministerstvem zemědělství, okresními zastupitelstvími v Ústí nad Labem a Chabařovicích a dalšími institucemi. Výstavu též podporovala liberecká Obchodní a živnostenská komora.⁷⁵ Tyto instituce se nechaly inspirovat výstavami v jiných zemích. Z Děčína a z Düsseldorfu si organizátoři dokonce přivezli výstavní pavilony. Dále se inspirovali například v Žitavě či Olomouci.

Tváří těchto trhů se stal protektor Ferdinand Karel, který mimo této výstavy podporoval také světovou výstavu ve Vídni a Jubilejní zemskou výstavu v Praze v roce 1891. Ferdinand Karel také - jak bývalo zvykem protektorů - výstavu v Ústí nad Labem osobně navštívil a pronesl zahajovací řeč spolu se starostou Ohnsorgem.⁷⁶

⁷² Tamtéž, s. 28–29.

⁷³ V parku se nachází některé prvky z doby německé výstavy roku 1903 (lesní porosty apod.).

⁷⁴ Aussiger Anzeiger byl ústecký německý regionální deník, který pod tímto názvem vycházel od roku 1856. V roce 1902 byl přejmenován na Aussiger Tagblatt a vydáván byl do roku 1941.

⁷⁵ V roce 1919 doznala liberecká komora mnohých změn. Z její kompetence bylo vyňato 32 českých okresů, které se dostaly do správy nově zřízené Obchodní a živnostenské ústředny v Hradci Králové. Přes tuto změnu obvodu patřilo pod libereckou komoru nadále 21 politických okresů a 40 okresy soudními o rozloze 6 473 km², mezi něž patřilo také Ústí nad Labem.

⁷⁶ OKURKA, Tomáš: c. d., s. 64–66.

Své zboží ve městě prezentovalo celkem 897 vystavovatelů z oblastí strojírenství, elektrotechniky, zařízení a výzdoby bytu, kovového a železného zboží, stavebnictví, architektury či zemědělství. Nejméně vystavovatelů se pak objevilo v sekcích hornictví, hutnictví a sportu. Paradoxem je, že nejvíce vystavovatelů bylo z Vídně, poté z ostatních obvodů Obchodní a živnostenské komory a nejméně ze samotného Ústí nad Labem. Mnoho vystavovatelů se zde objevilo také z Německa.⁷⁷ Organizační výbor se dostal do malého schodku, nicméně město si vzalo jako splátku průmyslovou halu, hudební pavilon a další pozůstatky po výstavě, které se nepodařilo prodat.⁷⁸

V Ústí se vystavovalo celých 87 dní. Pro pořadatele nebyla nikterak prodělečná, neboť finální příjmy se téměř rovnaly výdajům.⁷⁹

⁷⁷ Tamtéž, s. 64–66.

⁷⁸ Tamtéž, s. 86–87.

⁷⁹ Příjmy: 553 895 Kč, výdaje: 554 384 Kč.

4 Liberec výstavním městem

V předchozí kapitole jsem se zaměřila na významné výstavy, které bezprostředně předcházely Libereckým trhům v meziválečném období. Na následujících řádcích popisuji počátky výstavnictví v Liberci od jeho prvopočátků. Dále se zde zabývám historií Liberce v meziválečném Liberci a politickou situací, která zde v tomto období byla. Všechny tyto aspekty mohly mít vliv na úspěšnost Libereckých trhů po první světové válce.

Výstavnictví má v Liberci dlouhou tradici. Již v roce 1758 udělila císařovna Marie Terezie Liberci privilegium pořádat dva vlnářské trhy ročně.⁸⁰ Ale první výstavou, která se významem blížila Libereckým trhům, byla výstava lehkého průmyslu, jež se konala v srpnu roku 1851. Jednalo se o první prezentaci především textilního průmyslu v Liberci. Expozice byla umístěna v prostorách reálné školy na Sokolovském náměstí, v dnešní budově stavební průmyslové školy – o jejíž založení žádali především liberečtí průmyslníci.⁸¹ Za podpory Živnostenského spolku a Obchodní a živnostenské komory v Liberci jim bylo vyhověno. Vystavovat zde neměli pouze místní podnikatelé, ale také průmyslníci z blízkého okolí v rámci Obchodní a živnostenské komory založené v Liberci roku 1851. Účast vystavovatelů nebyla tak velká, jak se předpokládalo. Své produkty zde prezentovalo celkem 218 podnikatelů. Zboží bylo rozděleno do několika skupin, a to na suroviny, chemické a mlýnské produkty, výrobky z hlíny a kamene; stroje a mechanická zařízení; manufaktury, dílny a krásná umění. Nejpočetnějšími výstavními artikly byly soukenické výrobky, sukna a vlněné zboží. Převahu mělo tedy zboží spojené především s textilním průmyslem. Vystaveny zde byly rovněž nábytek, hudební nástroje, vzorky uhlí, sklo, malba na porcelánu, klenotnické a kovotepecké práce a obuv. Část výtěžku z této výstavy byla věnována na stavbu tkalcovské školy (viz podkapitola 5.3).⁸² Další výstavou, která se v Liberci konala, byla až Německo-česká výstava v roce 1906, dále se zde konaly Liberecké trhy v meziválečném období a myšlenka výstavnictví ve městě pod Ještědem přetrvávala až do dob po druhé světové válce, kdy zde byla obnovena tradice trhů pod

⁸⁰ TALLER, Martin, et al.: *Historie a současnost podnikání na Liberecku*, 1. vyd. Žehušice, Městské knihy s. r. o. 2006, ISBN 80-86699-42-0, s. 111.

⁸¹ ŘEHÁČEK, Marek - PIKOUS, Jan: *Procházka do Lidových sadů*, 1. vyd. Liberec, Pavel Akrman – epicentrum 2010, ISBN 978-80-254-8645-0, s. 42.

⁸² KARPAŠ, Roman: *Průmysl a obchod*, in: KARPAŠ Roman et al.: *Kniha o Liberci*, 2. opr. a rozš. vyd. Liberec, Dialog 2006, ISBN 80-86761-13-4, s. 144.

názvem Liberecké výstavní trhy.

4.1 Německo-česká výstava v Liberci 1906

Liberec byl k výstavě vybrán díky strategicky významné poloze blízko německých hranic a především pro svou dlouhou výstavní tradici. Velkým okamžikem se stal rok 1903, kdy přípravný výbor v čele s libereckým starostou Franzem Bayerem rozhodl o místě a roku konání výstavy. V čele prezidia působil hrabě Franz Clam-Gallas,⁸³ ředitelem výstavy byl jmenován Ing. Bruno Leinweber a vídeňský architekt Max Fabiani dostal za úkol vyprojektovat výstavní pavilony, což se mu v roce 1904 skutečně podařilo. Na realizaci veletrhů přispěli obyvatelé z celých Českých zemí, včetně významných podnikatelů, kteří zde působili, a samotného města Liberec. Také město mělo svůj vlastní pavilon od Ferdinanda Scholze, na který byla vynaložena nemalá finanční částka. Dům plnil úlohu jakéhosi muzea města a galerie, kde byla expozice prezentující historii města a obrazová galerie Heinricha Liebiega.⁸⁴ Hlavním cílem Německo-české výstavy byla prezentace průmyslu a hospodářského úsilí českých Němců.⁸⁵

Jako vhodné prostory pro uskutečnění veletrhů bylo zvoleno místo nad nově zbudovanou přehradou na Harcovském potoce. Protože se jednalo o novou stavbu z roku 1904, prostor nad ní byl jediným vhodným nezastavěným místem v blízkosti centra. Tak se prostor o rozloze 40 hektarů stal místem pořádání Německo-české výstavy v roce 1906.⁸⁶

Na výstavě byly prezentovány výrobky textilního průmyslu, sklářství, bižuterie, spotřebního zboží, potravinářství. Dále zde byly zastoupeny například výtvarné umění či řemesla. Nacházely se zde i pavilony, které prezentovaly zemědělskou produkci. Do dnešní doby se z výstavních pavilonů dochovaly pouze dvě zděné budovy a někdejší prostory výstaviště nad přehradou byly po ukončení zastavěny obytnými domy.⁸⁷

⁸³ Franz Clam-Gallas se v roce 1891 stal majitelem Frýdlantského panství, do něhož spadalo i město Liberec. Rád podporoval místní umělce a staral se o rozvoj kultury ve svém panství. Proto stál také v čele prezidia, které pořádalo Německo-českou výstavu. Lze tedy předpokládat, že výstavu podpořil také finančně.

⁸⁴ MELANOVÁ, Miloslava: c. d., s. 3–12.

⁸⁵ MĚCHÝŘ, Jan: *Německo-česká výstava 1906*, in: KARPAŠ, Roman et al.: c. d., s. 262.

⁸⁶ TALLER, Martin et al.: c. d., s. 107.

⁸⁷ Jednou z těchto budov byla rodinná vila od architekta Ernsta Schäfera. V době výstavy měla sloužit jako ukázka typu domu, jehož modifikace v minulých letech vyrostly ve vilové čtvrti kolem dnešní Mozartovy ulice. Další zděnou budovou byla kancelář výstavy.

Kvůli Německo-české výstavě proběhla rozsáhlá modernizace města. V prostoru Husovy třídy byl položen vodovod a kanalizace, které směřovaly až na Harcov⁸⁸ a navíc došlo k vybudování tramvajové linky z dnešního náměstí Dr. E. Beneše až k branám výstaviště na dnešní Husově ulici. Zároveň bylo uvedeno do provozu nové vlakové nádraží, postaven hotel Ještěd a hotel Zlatý lev. Také bylo zavedeno elektrické osvětlení ulic, což bylo vítanou inovací pro všechny obyvatele města. Mimo tuto modernizaci probíhala rozsáhlá výstavba výstaviště a reprezentativních budov některých libereckých průmyslníků.⁸⁹ Vyrůstaly také nové restaurace či správní úřady a podpůrné administrativní budovy.

Liberec byl vhodným výstavním městem mimo jiné díky své výborné dopravní dostupnosti. Od počátku 19. století bylo město spojeno železniční tratí s Moravou, Vídní, Prahou, Saskem, Slezskem a západními Čechami. Roku 1859 vyjel z libereckého nádraží první vlak do Pardubic a téhož roku rovněž do německé Žitavy (viz blíže podkapitola 4.2).⁹⁰

Brány výstaviště byly slavnostně otevřeny významnými hosty 17. května 1906. Samotnou výstavu doprovázely kongresy a jiným doprovodným programem, například setkáním automobilových nadšenců, jejichž kolona putovala po Liberci a přijela až k branám samotného výstaviště, ale také jiné sportovní soutěže, například cyklistické či vodní bitvy (viz níže) a podobně.⁹¹ Dne 8. září také započal pochod z Ústí nad Labem do Liberce, jehož se zúčastnilo sedmáct chodců. Výstava byla doplněna tzv. slavností krojů, která znamenala průvod historických skupin dne 16. září, jehož součástí byl průjezd městem alegorickými vozy. Průvod byl úspěšný, a tak se zopakoval 28. září.⁹² Tyto trhy navštívilo mnoho významných hostů, mezi něž patřili arcivévoda Ferdinand Karel či císař František Josef I.⁹³

Císař do města zavítal dne 21. června 1906 a jeho přítomnost měla význam pro obě národnosti. Panovník Liberec navštívil již podruhé. Poprvé tomu tak bylo o 15 let dříve, kdy tudy projížděl na Zemskou jubilejní výstavu do Prahy, která se konala v roce 1891. Císař si druhý den své návštěvy prohlédl výstaviště za účasti samotných majitelů či ředitelů firem, které zde měly vystaveny pavilony či expozice. František Josef I.

⁸⁸ MELANOVÁ, Miloslava: c. d., s. 3–12.

⁸⁹ TALLER, Ivan: *Galerie úspěchu, Liberec a okolí*, 1. vyd. Liberec, Profil 1996, s. 45.

⁹⁰ VURSTA, Pavel: *Železniční doprava*, in: KARPAŠ, Roman et al.: c. d., s. 304–305.

⁹¹ Tamtéž, s. 39–40.

⁹² Tamtéž, s. 49.

⁹³ Tamtéž, s. 21, 40.

strávil v Liberci tři noci a poté pokračoval na návštěvu sousedního Jablonce nad Nisou. Mezitím se ale kolona zastavila ve Vratislavicích nad Nisou v továrně, kterou reprezentoval Willy a Alfred Ginzkey.⁹⁴

Administrativní budovy, v nichž byli návštěvníci informováni o ubytování, dopravě či možnosti směnit si peníze, byly umístěny hned za vstupní branou. Další součástí výstaviště byla kavárna vhodná pro odpočinek návštěvníků, restaurace a zábavní centrum, ke kterému patřila kuželna a skluzavka.⁹⁵ Přehrada v tomto případě sloužila jako místo, na němž 14 flotil předvádělo divákům na tribunách různé vodní souboje. Součástí výstaviště bylo také elektrické divadlo, které promítalo záběry ze světa techniky, cestování nebo dramatu. Byl zde také promítán film o návštěvě císaře v Liberci.⁹⁶

Dne 30. září 1906 byla výstava slavnostně zakončena. Závěrečný projev pronesl starosta Liberce Franz Bayer a po slavnostním ukončení byly dřevěné pavilony rozebrány (viz příloha). Ještě před začátkem první světové války byly výstavní prostory zastavěny rodinnými vilami. Přestože byla výstava velmi úspěšná, velkým zklamáním pro vystavovatele a návštěvníky bylo zejména deštivé počasí, organizační výbor se setkal se schodkem, který muselo uhradit město Liberec. Jednací výbor byl za své chyby pokárán zástupci města.⁹⁷ Co se týče prodejnosti vstupenek, je možné hovořit o úspěchu, neboť pouze 2 451 vstupenek patřilo vystavovatelům a zaměstnancům a zhruba 7 000 vstupenek zakoupili návštěvníci.⁹⁸

4.2 Historické pozadí Liberce v meziválečném období

Na počátku dvacátých let 20. století se naplno rozvinula politika česko-německé spolupráce v oblasti průmyslu a hospodářství. Cílem této politiky bylo udržet Liberec hlavním průmyslovým centrem severních Čech.⁹⁹ Hospodářský význam Liberce se tak naplno projevil v době konání Libereckých výstavních trhů.

Liberec byl sídlem Obchodní a živnostenské komory a také jedné z nejvýznamnějších organizací československých textilních průmyslníků – Všeobecného

⁹⁴ Tamtéž, s. 45.

⁹⁵ Tamtéž, s. 26.

⁹⁶ Tamtéž, s. 39.

⁹⁷ Tamtéž, s. 40–53.

⁹⁸ Tamtéž, s. 40–53.

⁹⁹ Město Liberec bylo na geograficky strategickém místě, blízko německých hranic a zároveň zde žilo mnoho Němců, kteří zde zakládali továrny a jiné průmyslové závody. Také byl Liberec od roku 1919 hlavním městem provincie Deutschböhmen.

německého textilního svazu, do kterého též spadal Moravsko-slezský svaz německých textilních průmyslníků. Předsedou tohoto svazu byl ne náhodou až do roku 1939 Theodor Liebieg, který se stal také v roce 1920 prezidentem Libereckých trhů.¹⁰⁰

Již od poloviny 19. století – jak vyplynulo z předchozích kapitol – v Liberci převládal textilní průmysl. Průkopníkem v textilní tovární výrobě se stal Jan Jiří Berger, jehož výroba na sukno se nacházela v dnešní ulici 8. března.¹⁰¹ Také po první světové válce byl Liberec střediskem severočeského textilního průmyslu, který se zabýval především zpracováním vlny a bavlny. Situace libereckého průmyslu ale byla složitější z důvodu zavedení cel mezi různými zeměmi a narůstající konkurence Anglie, Německa, Japonska, Indie. Například s Maďarskem ale bylo možné spolupracovat. Do této země dovážel své zboží i Johann Liebieg & Ko. nebo Ignatz Ginzkey. Největší textilní výroba byla soustředěna ve firmách Johann Liebieg & Ko., vratlavické Ignatz Ginzkey a Firma C. Neumann a Söhne a Lederer & Wolf.¹⁰²

Technickému pokroku v textilních firmách bránil nedostatečný kapitál. Na mírové konferenci ve Versailles bylo ustanoveno, že je třeba předválečné dluhy zaplatit v originální měně a kurz koruny vůči dolaru byl tehdy značně nevýhodný. Dalším problémem byla poválečná inflace marky, díky čemuž docházelo k neustálému zdražování textilních výrobků. Liberecký průmysl tak byl závislý především na exportu zboží. Mimo textilního průmyslu se v Liberci slibně rozvíjely například tiskařský průmysl a broušení kamenů. Mohu jmenovat například pozdější závod Preciosa a. s. (od roku 1926 firma Roberta Richtla, jejíž činnost byla podobná té dnešní) či tiskárnu bratří Siepelů, která tiskla i deník *Reichenberger Zeitung*.¹⁰³

Na úroveň obchodu na Liberecku dohlíželo především Obchodní grémium skládající se z více než jednoho tisíce podnikatelů a obchodníků. Toto grémium sídlilo na dnešním Nerudově náměstí. Protože bylo třeba navázat obchodní styky s ostatními zeměmi a podnikateli, rozhodli se liberečtí zastupitelé pro pořádání mezinárodních Libereckých trhů. Za zvýšením prodeje textilních výrobků nestály však pouze každoroční trhy, ale přirozeně také kamenné obchody s textilem. Ty největší byly soustředěny mezi dnešním Šaldovým náměstím a třídou 1. máje. Na tomto místě se také

¹⁰⁰ Archiv města Liberec (dále AML) – VI (gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507, Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci

¹⁰¹ TALLER, Martin, et. al.: c. d., s. 56–57.

¹⁰² KARPAŠ, Roman - BRUNCLÍK, Zdeněk: *Průmysl a hospodářství*, in: KARPAŠ, Roman, et al.: c. d., s. 309.

¹⁰³ Tamtéž.

nacházel nejznámější a nejstarší obchod s konfekcí Josefa Mráze.¹⁰⁴ K nedílné součásti Liberce patřily různé obchodní domy. Jako ten nejznámější mohu jmenovat například módní dům Müller. Rozvíjel se zde i potravinářský průmysl, jehož nejvýznamnější firmou byl Eduard Haas vyrábějící cukrovinky PEZ, Julius Meinel nebo různé jiné drobné potravinářské podniky, které spadaly pod Severočeské konzumní družstvo.¹⁰⁵

V roce 1919 došlo v nově vzniklém Československu k tzv. Rašínově měnové reformě, která znehodnotila československou korunu. Bavlna se sice dala nakupovat levněji, ale její export byl obtížnější. V roce 1920 Československu pomohla americká půjčka, ovšem v roce 1921 došlo k první poválečné hospodářské krizi, jejíž účinky doznívaly až do roku 1923. Z toho důvodu muselo několik menších podniků a továren ukončit svůj provoz. Světová hospodářská krize mezi lety 1929–1933 poznamenala v Československu hlavně textilní průmysl.¹⁰⁶ Problémem v tomto severočeském městě se tak stala především nezaměstnanost. Za této hospodářské krize bylo v Liberci uzavřeno 26 podniků s více než 2 000 zaměstnanci. Na jaře roku 1936 ukončila provoz polovina závodů. Po roce 1945 byli němečtí obyvatelé, včetně průmyslníků nuceni opustit území Československa, čímž došlo také ke konfiskaci jejich majetku a postupnému úpadku průmyslu v tomto regionu.

Důležitým faktorem, který ovlivňoval průmysl na Liberecku, byl také rozvoj dopravy, zejména té železniční. Johann Liebieg požadoval výstavbu železnice vedoucí do Liberce pro usnadnění vývozu a dovozu zboží jeho firmy. Z toho důvodu bylo roku 1856 vydáno stavební povolení na stavbu tratě Pardubice-Liberec. Výstavba postupovala rychle, a tak první vlak přijel do Liberce již 29. ledna 1859. Téhož roku byla také zprovozněna trať Liberec-Žitava a roku 1889 trať Liberec-Jablonec nad Nisou, 1894 Liberec-Josefův Důl, 1900 to byla železnice z Liberce do České Lípy, v roce 1902 Tanvald-Kořenov a v roce 1910 Tanvald-Polsko.¹⁰⁷ Rozvoj dopravy si vynutil přístavbu vlakového nádraží v roce 1906,¹⁰⁸ díky kterému se Liberec stal důležitým dopravním uzlem pro mezinárodní rychlíky směřující z Vídně do Berlína. Nejen meziměstská

¹⁰⁴ BRUNCLÍK, Zdeněk: *Křižovatka obchodních cest*, in: KARPAŠ, Roman et al.: c. d., s. 316. Obchod Josefa Mráze byl založen roku 1878 na dnešním Malém náměstí. V roce 1908 přesídlila firma do Pražské ulice.

¹⁰⁵ Ze Severočeského konzumního družstva vznikla v Liberci v roce 1954 Jednota. V roce 1950 mělo družstvo na 1232 prodejen a 77 tisíc členů.

¹⁰⁶ KARPAŠ, Roman - BRUNCLÍK, Zdeněk: *Průmysl a hospodářství, Podpora a vzdělávání živnostníků*, in: KARPAŠ, Roman, et al.: c. d., s. 312.

¹⁰⁷ TALLER, Martin, et al.: c. d., s. 76–77.

¹⁰⁸ Rok konání Německo-české výstavy v Liberci.

doprava byla pro rozvoj města důležitá, nevyhnutelná byla i výstavba tramvajové tratě přímo v Liberci. V květnu roku 1897 zahájila firma AEG stavbu první linky tramvaje, která vedla od nádraží do Lidových sadů, a o 15 let později byly v provozu již čtyři linky: nádraží-Lidové sady, Rochlice-Růžodol I., Soukenné náměstí-Horní Hanychov, Lidové sady-Pekárny.¹⁰⁹ Při Obchodní a živnostenské komoře byl v Liberci založen Ústav pro zvelebování živností, který sloužil pro rozvoj živností a hlavně řemesel.¹¹⁰

4.2.1 Politický vývoj na Liberecku v meziválečném období

Po vyhlášení samostatného Československa 28. října 1918 se postavení Němců v Československu rázem změnilo.¹¹¹ Proto byl opozicí 29. října 1918 vyhlášen v severních Čechách autonomní celek, obecně známý jako provincie Deutschböhmen, jež požadoval přičlenění k Německému Rakousku. Hlavním městem provincie se stal Liberec a zemským hejtmanem byl zvolen poslanec Rafael Pacher, člen provizorního Národního shromáždění pro Německé Rakousko.¹¹²

Hospodářská a sociální situace se v Liberci i celém Deutschböhmen stala zoufalou. Po rozpadu Rakouska-Uherska se zmenšila výroba v podnicích a také většina textilních surovin se musela dovážet. Z toho důvodu se liberečtí průmyslníci snažili o navázání spojení se světovými trhy a založili tak roku 1919 první průmyslové trhy v Československu.

Přístup německých průmyslníků a podnikatelů v severních Čechách k provincii Deutschböhmen byl ale záporný. Museli uvažovat pragmaticky o důsledcích svého rozhodnutí připojit se k zastáncům myšlenky přičlenění provincie k Velkému Německu. Především závody i majetek měli v českých okresech a v Praze, hlavní správa německých bank sídlila v Čechách. Jejich situace byla tedy obtížná, a proto raději setrvali v Liberci coby zastánci samostatného Československa nepřičleněného k Velkému Německu, protože věděli, že by německá či rakouská příslušnost znamenala

¹⁰⁹ TALLER, Martin, et al.: c. d., s. 74–78.

¹¹⁰ KARPAŠ, Roman - BRUNCLÍK, Zdeněk: *Průmysl a hospodářství, Podpora a vzdělávání živnostníků*, in: KARPAŠ, Roman, et al.: c. d., s. 314.

¹¹¹ Po vzniku samostatného Československa se rázem stala z německých obyvatel menšina a oni sami předpokládali, že se jejich postavení v Československu zhorší. V mnoha ohledech tomu tak skutečně bylo, ale v oblasti průmyslu byli stále respektováni a na výši. Mnoho průmyslníků tušilo, že bude-li zastávat připojení severní oblasti, tedy i Liberce, k Rakouskému Německu, tak o svůj majetek na území Československa přijdou. Proto navenek skutečně nově vzniklé Československo podporovali.

¹¹² BRUNCLÍK, Zdeněk: *Společně, či odděleně?* in: KARPAŠ, Roman, et al.: c. d., s. 272–276.

ztrátu jejich majetků.¹¹³ Takto uvažoval především Theodor Liebieg, budoucí prezident Libereckých trhů.¹¹⁴

Dne 9. února 1918 vznikla Státoprávně demokratická strana, která se 3. září 1918 přeměnila na Československou národní demokracii. Jejím cílem bylo shromáždit všechny české občany. Byla to jakási odpověď na neustálé snahy českých Němců o připojení provincie Deutschböhmen k Německému Rakousku. I tak se ale v Liberci nepodařilo sjednotit politické strany. Od září roku 1918 navíc stoupala činnost socialistické strany.¹¹⁵

Veškeré snahy hejtmana provincie Deutschböhmen o spolupráci německých politiků při utváření československého státu byly neúspěšné. Proto hrozilo obsazení pohraničí československými vojáky. Plán libereckých Čechů pro obsazení Liberce se ale nepodařilo prosadit 16. prosince ale i přesto došlo k obsazení města vojáky pod vedením kapitána Maška. Součástí vyjednávání byl i rozhovor v budově radnice se starostou města Franzem Bayerem o zlepšení národnostní otázky v Liberci. I když byly veškeré snahy německé menšiny do konce roku 1918 potlačeny, konflikt mezi oběma národnostmi stále pokračoval.

Představitelé Deutschböhmen byli po obsazení města vojsky kapitána Maška nuceni odejít do Vídně, odkud řídili veškeré snahy o společnou věc, tedy odtržení pohraničí od Československa a jeho přičlenění k Německému Rakousku. Tyto snahy zhatilo podepsání mírové smlouvy v Saint Germain en Laye 10. září 1919, kdy Rakousko uznalo nezávislost Československa.

Dne 31. ledna 1919 stoupilo v platnost všeobecné a rovné volební právo a 16. června. Téhož roku proběhly první obecné volby v Československu. Německá strana národní, pokroková a demokratická se sjednotila v tzv. „Arbeitsblok“, z něhož vznikla Deutsche Nationalpartei DNP. Tři české strany (Sociální demokracie, Národní socialisté a Národní demokracie) vystupovaly na kandidátce v Liberci. V komunálních volbách roku 1919 ale byly české strany poraženy. 18. dubna 1920 se pak konaly volby do Poslanecké sněmovny a 25. dubna 1920 do Senátu. Do voleb vstupovala koalice DNP a DNSAP pod názvem Wahlgemeinschaft.¹¹⁶

V obecných volbách roku 1923 bylo pořadí hlasů němečtí agráři, křesťanští

¹¹³ Tamtéž, s. 272-276.

¹¹⁴ Právě Theodor Liebieg měl kvůli svému rozsáhlému majetku na území Liberce největší zájem o zvýšení odbytu firmy Johann Liebieg & Ko.

¹¹⁵ BRUNCLÍK, Zdeněk: *Společně, či odděleně?* in: KARPAŠ, Roman, et al.: c. d., s. 277–280.

¹¹⁶ BRUNCLÍK, Zdeněk: *Společně, či odděleně?* in: KARPAŠ, Roman, et al.: c. d., s. 277–280.

sociálové, živnostníci, svobodomyšlní demokraté. 12. října 1926 dokonce zasedali němečtí aktivisté v československé vládě. Jejich vliv tedy vzrůstal. Opoziční a negativistické tendence vůči ČSR byly potlačeny během let 1925 a 1929. Mezi německé strany, které působily v meziválečném období, patřily - Německá nacionální strana, Německá demokratická svobodomyšlná strana, Německé pracovní a hospodářské společenství, menší aktivistické strany (Německá agrární strana, Německá živnostenská strana, Německá křesťansko-sociální lidová strana) zanikly, nebo byly v březnu roku 1938 včleněny do SdP¹¹⁷ (Německá nacionálně socialistická dělnická strana, Německá sociálně demokratická dělnická strana, Komunistická strana Československa) a českými politickými stranami byly Sociální demokraté, Národní socialisté a Československá strana národně demokratická.¹¹⁸

Sudetoněmecká strana žádala oficiálně autonomní správu pohraničí. Snahy se znásobily především v letech 1936 a 1937, kdy v tajném dopise z 19. listopadu 1937, který napsal vůdce Sudetoněmecké strany Konrad Henlein Adolfu Hitlerovi, bylo cílem začlenění českých zemí k Německu a rozbití Československa hlavním cílem jeho politiky.¹¹⁹

Proto Henlein vyhlásil na sjezdu Sudetoněmecké strany konaném v Karlových Varech 24. dubna 1938 zostřené požadavky na správu sudetoněmeckého území a na úplnou svobodu vyznávat německý světový názor, tedy ideologii nacismu, pod názvem karlovarský program. Koncem března do Sudetoněmecké strany vstoupily strany Agrární, Křesťansko-sociální a Živnostenská. Největší komplikace pro Čechy žijící v pohraničí přišly s Mnichovskou dohodou, která byla uzavřena 29. září 1938 zástupci Velké Británie, Francie, Itálie a Německa. Tato dohoda znamenala odstoupení pohraničí českých zemí Německu.¹²⁰

Politická situace v první polovině 20. století velmi ovlivnila rozvoj průmyslu v tomto regionu. Po první světové válce došlo k přerušování vztahů místních podnikatelů se zahraničním trhem, což mělo vliv na odbytky jejich výrobků. Sílící vliv SdP měl na

¹¹⁷ Sudetendeutsche Partei – Sudetoněmecká strana.

¹¹⁸ BRUNCLÍK, Zdeněk: *Společně, či odděleně?* in: KARPAS, Roman, et al.: c. d., s. 272–289.

¹¹⁹ KVAČEK, Robert: *České dějiny II.*, 1 vyd. Praha, SPL – Práce, Albra 2002, ISBN 80-86287-48-3, s. 127–128.

¹²⁰ Tamtéž, s. 128-133. Dohody se zúčastnily přední zástupci Velké Británie, Francie, Itálie a Německa. Neville Chamberlain (Velká Británie), Édouard Daladier (Francie), Benito Mussolini (Itálie), Adolf Hitler (Německo). Blíže o tomto tématu například BÄCKER, Alfred, et al.: *Mnichovská dohoda a osud sudetských Němců*, Brno 2012; ČAPKA, František et al.: *Tragédie mnichovské dohody: skutečná fakta a odhalené mýty*, Brno 2011, KVAČEK, Robert: *Poslední den: Mnichov – Praha, konec září 1938*, Praha 2011.

Liberecké trhy také vliv, protože se ještě více začal potlačovat průmysl českých podnikatelů a trhy byly více o představení německého průmyslu než českého.

4.3 Příprava Libereckých trhů

První myšlenka na pořádání Libereckých trhů vzešla z úst libereckých podnikatelů, protože především ti měli největší zájem na zvýšení odbytu výrobků jejich závodů po první světové válce. V tomto záměru mohli navázat na dlouhou tradici výstavnictví v regionu (viz výše). Průmyslníci i městská rada byli při svém rozhodování velmi ovlivněni vlivem Německo-české výstavy v roce 1906 na rozvoj průmyslu v této oblasti. Bylo třeba poukázat také na historii výstavnictví v Lipsku, kde se konaly trhy velmi podobné těm chystaným v Liberci. Trhy v Lipsku sloužily především pro prezentaci průmyslu a obchodu, což mělo být úkolem i Libereckých trhů v meziválečném období.¹²¹

Již 22. května roku 1919 napsal liberecký občan Anton Hirschmann¹²² dopis městské radě, v jehož úvodu zmínil výstavnictví jako záležitost, kterou každoročně žijí rakouská a německá města, „*in allen grösseren Städten Österreichs und Deutschlands werden jährlich zu bestimmten Zeiten sogenannte Messen abgehalten*“,¹²³ a proto by se, díky svému průmyslovému potencionálu, i Československo mělo v podobných akcích angažovat. Mimo jiné ve svém dopise shrnul důvod, proč se u uvedených zemích tyto akce konají. „*Die Messen, welche einerseits für Kunst, Industrie, Handel, Handwerk, Sport und dadurch für den Fremdenzug und Verkehr für Stadt und Land getragen wird.*“¹²⁴ Ve svém dopise se snažil zapůsobit na městskou radu rozsáhlou řečí o důvodu, proč by se měly trhy v Liberci opět konat. „*Gerade in unserer schweren Zeit, in der doch jeder Verkehr, jedes Unternehmen und Industrie, Kunst und Handwerk, Sport und Vereinswesen, in welcher die Bevölkerung unter den drückenden Lasten des Krieges und seiner unermesslichen Folgen fast zusammen bricht, ist es hoch an der Zeit mit allen möglichen Mitteln sich aufzuraffen und der Welt zu zeigen, dass in unseren doch schönleistungshigen Industriegebieten noch Leben und Willenskraft herrscht.*“¹²⁵ Anton

¹²¹ AML – VI. (gd), sign. 187, inv. č. 828, katon 547, Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci. Dopisy Antona Hirschmanna a obyvatel města.

¹²² Ruprechtický mlynář, budoucí člen spolku Reichenberger Messe, se sídlem: Janův Důl 86.

¹²³ „Ve všech větších městech Rakouska a Německa se každý rok v určitém čase konají trhy.“

¹²⁴ „Trhy, které jsou zaměřeny na umění, průmysl, obchod, řemeslo, sport souvisí s rozvojem dopravy.“

¹²⁵ AML – VI. (gd), sign. 187, inv. č. 828, katon 507, Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení,

Hirschmann ve svém dopise též přemýšlel o době, kdy by bylo vhodné tyto trhy konat. Poprvé se zde objevuje myšlenka „*einer Reichenberger Herbstmesse*“.¹²⁶ Pisatel zve městskou radu, adresáta tohoto dopisu, ke schůzce dne 25. května 1919 v kavárně Kronprinz v 9 hodin.¹²⁷ Dopis s podobnou prosbou byl na městskou radu doručen též od jiných libereckých občanů. Autor jednoho z nich věřil, „*dass es von vielen Seiten begrüsst werden dürfte, wenn diese Jahrmärkte in unser Stadt gänzlich aufgehoben würden*“.¹²⁸ Nejvíce zde pisatel dopisu poukazyval na „*die Hauptindustrie unserer Stadt*“,¹²⁹ kterým je bezesporu „*die Tuchindustrie. Diese könnte gewiss von der Einführung einer jährlichen Tuchmesse in Reichenberg nur gewinnen*“.¹³⁰ Dokonce se v prosbě občana objevuje návrh na místo, kde by bylo vhodné zřídit samotné výstaviště. „*Als Ort der Messe wäre ein Punkt in der Perpherie der Stadt.*“¹³¹

Shromáždění Obchodního grémia v Liberci za účelem znovuoobnovení výstavních trhů proběhlo 25. května 1919.¹³² Účastníci této schůzky hovořili především o potřebě vyrovnat se s reakcí Národních listů ve svém článku z 29. června 1919, které se zapojily do protikampaně vůči trhům.¹³³ Deník neustále poukazyval na menší význam Liberce, coby výstavního místa a dále hovořil naopak o Praze jako městě vhodném pro konání trhů. „*Die praktische Vernunft empfiehlt für diese Frage [výstavní trhy] die Stadt Prag.*“¹³⁴ Liberec se dle názoru autora článku nemohl vyrovnat výstavám v Praze, kde bylo trhům přizpůsobeno mnoho prostor,¹³⁵ zatímco Liberec žádné podobné prostory ani výstaviště nevládnul a jejich výstavba by tak byla velice

veškerá agenda ve vztahu k obci. Dopis Antona Hirschmanna. „Právě v našich těžkých časech, kdy doprava, podnik, průmysl, umění, řemeslo, sport a lidé jsou pod tlakem válek a jejich následků, je na čase se všemi možnými prostředky vzchopit a ukázat světu, že v naší průmyslové oblasti panuje život a vůle „

¹²⁶ AML – VI. (gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507 – Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci. „Liberecké podzemní trhy“.

¹²⁷ AML – VI. (gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507 - Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci.

¹²⁸ „že bude ze všech stran uvítáno, kdyby se v našem městě konaly každoroční trhy“.

¹²⁹ „Hlavní průmysl našeho města“.

¹³⁰ „Textilní průmysl, díky kterému by mohly být v Liberci konány trhy“.

¹³¹ AML – VI. (gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507 - Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci. „Jako místo vhodné pro trhy by byl prostor na periferii města“.

¹³² AML – VI (gd), karton 507, sign. 187, místo setkání není známé, ale předpokládám, že se konalo v sále Obchodní a živnostenské komory či v zasedací místnosti radnice na dnešním náměstí dr. E. Beneše.

¹³³ AML – VI.(gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507- Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci.

¹³⁴ AML – VI (gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507 - Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci. „Z hlediska rozumu se doporučuje pro otázku trhů vnímat spíše Prahu.“

¹³⁵ Kvůli Jubilejní zemské výstavě v Praze, která se zde konala v roce 1891 bylo postaveno Výstaviště v dnešní oblasti Holešovic.

nákladná.¹³⁶ Oproti tomu autor článku vyzdvihl význam pořádání trhů pro vývoj českého průmyslu a obchodu.¹³⁷ Přesto nepopřel, že kdyby v Liberci vystavovali čeští Němci, mohlo by to způsobit mezi oběma národy konflikt. Obchodní grémium také neopomnělo připomenout výbornou lokaci města, které bylo poblíž Saska, Pruska, Slezska a zároveň leželo v centru českého průmyslu. Toto grémium - stejně jako zastupitelé města - řešilo hned několik otázek týkajících se založení trhů. Kdo by se stal ručitelem v nově vzniklém spolku?; jaký účel by plnily Liberecké trhy?; jakým způsobem trhy zorganizovat a zda by se prostřednictvím nich podporoval jen domácí, nebo i cizí průmysl?¹³⁸ Pro průmyslníky působící v oblasti Liberecka byl též vypracován dotazník. Otázky byly koncipovány městskou radou tak, aby se dle reakcí zodpovědně rozhodla, zda trhy na severu Čech uspořádat, či nikoli. Nejvíce městskou radu zajímalo, zda by byli průmyslníci ochotni na trzích vystavovat své zboží. Rozdáno bylo celkem 1 500 dotazníků, z nichž byly jasné tyto výsledky: Obnovit tradici výstavních trhů v Liberci posvětilo 274 osob, 239 průmyslníků bylo ochotno na trzích vystavovat a osob, které by byly ochotny stát se ručiteli spolku, bylo celkem 114.¹³⁹

Zájemci o znovuobnovení trhů v Liberci, potencionální vystavovatelé a možní ručitelé, pokrývali různorodé oblasti průmyslu a řemesel - například dřevařský, papírenský a textilní průmysl a kameníci, zástupci elektrotechniky, kovoprůmyslu, kožedělného průmyslu, spedičních společností, chemického průmyslu, výrobců a obchodníků s hudebními nástroji, potravinářského průmyslu, výrobců barev a laků, umělců v oblasti fotografování a grafického umění, sklářů, výrobců předmětů z porcelánu, galanterie či výrobců hraček, květinářů, košíkářů, výrobců sportovního zboží.¹⁴⁰

Součástí přípravy prvního ročníku Libereckých trhů byla městem Liberec vydaná vyhláška ze dne 25. dubna 1920 o stabilní ceně potravin v době konání Libereckých trhů. „*Der Magistrat wird übrigens auch Vorsorge treffen, dass aus Anlass*

¹³⁶ AML – VI. (gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507 - Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci.

¹³⁷ Hovoříme o roce 1922, době, kdy v Liberci žilo především německé obyvatelstvo, tzv. čeští Němci. Výstava, kde by vystavovali čeští Němci by tak mohlo vyvolat rozpory a závist mezi oběma národy, tedy tím českým i německým.

¹³⁸ Zápis z konání porady Obchodního grémia a zastupitel města v Liberci dne 25. 5. 1919. Podpis zapisovatele nebyl rozluštěn.

¹³⁹ AML – VI. (gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507 - Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci.

¹⁴⁰ AML – VI (gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507 - , Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci.

der Messe keine Preiserhöhungen der Lebensmittel stattfinden dürfen“.¹⁴¹

4.3.1 Spolek Reichenberger Messe

Obchodní grémium, které se shromáždilo za účelem hovořit o znovuoobnovení výstavní tradice v Liberci roku 1919, také poukázalo na potřebu založit spolek, jehož primárním cílem by byla samotná organizace trhů. V tomto ohledu postupovali především dle lipského vzoru.¹⁴² Vzhledem k omezeným prostředkům, které by město mohlo pro tyto trhy věnovat, bylo především třeba převzít finanční zodpovědnost. Nepopírali tedy možnost záštity města nad Libereckými trhy, ale také nad spolkem, jehož vznik byl naplánován.

Spolek Reichenberger Messe, který byl za účelem organizovat trhy¹⁴³ založen v roce 1919 a pyšnil se heslem: „*Kde je vůle, tam je i cesta*.“¹⁴⁴ Sídlo spolku se během své existence několikrát měnilo. Vždy bylo ale v blízkosti centra dostupné veřejnosti. Ve veletržní kanceláři probíhaly důležité organizační záležitosti, jako například prodej veletržních legitimací. K dostání zde byly veletržní katalogy, veletržní časopis, program Libereckých trhů a podobně zde byla kancelář pro příjem vystavovatelů, kteří měli zájem se na trzích prezentovat.

Zpočátku bylo velmi obtížné zajistit financování samotného spolku Reichenberger Messe, který v té době neměl ani vlastní psací stroj. Z toho důvodu musel být v počátcích často financován samotnými podnikateli a jednotlivými členy. Nejvíce spolek během jeho vzniku financoval sám jeho prezident Theodor Liebieg, průmyslník působící v oblasti textilního průmyslu. Firma Johann Liebieg a Ko. byla největším textilním podnikem již na konci 19. století a Liebieg se snažil nadále zvyšovat odbyt svých výrobků. Zároveň se ale spolek nechal inspirovat Prahou, jež pro pořádání trhů získala částku ve výši 2 mil. Kč, a na městské radě požadoval 100 tis. Kč. Suma však byla spolku odepřena, a tak musel bez příspěvku města působit prvních 10 měsíců své existence.¹⁴⁵

Hlavním úkolem spolku Reichenberger Messe bylo třeba zajistit organizační

¹⁴¹ AML – VI (gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507 - Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci. „Magistrát se z preventivních opatření ještě sešel z důvodu zákazu zdražení potravin během Libereckých trhů.“

¹⁴² LUG, Viktor: *Kronika města Liberec*, nezpracovaná část fondu, s. 1283

¹⁴³ Příloha – stanovy společnosti

¹⁴⁴ *Jahrbuch der Reichenberger Messe 1921*

¹⁴⁵ AML – VI (gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507 - Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci.

záležitosti Libereckých trhů. Zajišťoval tedy vhodné podmínky pro vystavovatele a nakupující, vytvářel podmínky pro rozvoj jejich obchodu skrz reklamní opatření a dobré obchodní podmínky pro zlepšení hospodářského života v oblasti Liberecka a celého Československa.

Hlavní pokyny spolek přijímal od svého představenstva, jež bylo tvořené prezidentem spolku, kterým se stal průmyslník Theodor Liebieg, předsedou představenstva byli právník - Rudolf Kreisel a Fritz Soyka, podnikatel v papírenském průmyslu, zapisovatelem byl Erich Spiethoff, vlastník tiskárny a pisatel veletržního časopisu, průmyslník Oskar Horner byl členem komise pro zřízení veletržních paláců. Pokladníky se stali Georg Pichler a Otto Fleischer.¹⁴⁶

V průběhu trhů i po nich měli členové spolku za úkol informovat veřejnost a zodpovídat případné dotazy. Důležité otázky řešila hlavní komise v rámci hlavního shromáždění spolku Reichenberger Messe, kterou tvořilo přes 2000 členů (viz příloha), mezi něž patřili většinou průmyslníci působící v samotném Liberci a okolí. Ruku v ruce se spolkem Reichenberger Messe zasedala také pracovní komise, která mu byla nadřizena.¹⁴⁷

První sídlo spolku Reichenberger Messe bylo v dnešní ulici 1. máje č. p. 53 v bytě jednoho člena představenstva Ericha Spiethoffa, libereckého průmyslníka. Po nějaké době bylo třeba změnit prostory, protože kapacita Spiethoffova bytu již nestačila pro narůstající počet členů, proto Theodor Liebieg rozhodl o přestěhování sídla spolku do dnešní Jablonecké ulice č. p. 33.¹⁴⁸ Na konci června 1919 se už ale počet členů rozrostl tak, že bylo nutné opět hledat nové prostory. „*Die Arbeiten im Messamt wachsen aber täglich mehr an,*“¹⁴⁹ argumentoval spolek při své žádosti ohledně změny sídla úřadu. Nárůst povinností a přípravných prací byl hlavní důvod, proč se spolek Reichenberger Messe obrátil na městskou radu s prosbou o nové prostory. Druhým důvodem byla navíc nevýhodná poloha na okraji města. Muselo se tedy hledat vhodné místo poblíž centra. Tentokrát se spolek Reichenberger Messe přestěhoval do dnešní Moskevské ulice č. p. 20. V tomto dvoupatrovém domě sídlilo vedení spolku Reichenberger Messe a oddělení pro nakupující (zde docházelo k přijímání objednávek

¹⁴⁶ AML – VI (gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507 - Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci.

¹⁴⁷ *Jahrbuch der Reichenberger Messe 1921.*

¹⁴⁸ AML – VI (gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507 - Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci. V této ulici byl veletržní úřad až do roku 1920.

¹⁴⁹ Tamtéž. Počet pracovníků veletržního úřadu narůstá každý den.

na zboží vystavovatelů či k zodpovídání jejich otázek). Zároveň zde bylo dopravní oddělení a oddělení, které mělo na starost doprovodný program během Libereckých trhů. Ve druhém patře se nacházelo finanční centrum spolku, například účtárna, pokladna, oddělení reklamy a propagace.¹⁵⁰

Výjimečnost Libereckých trhů spočívala ve spolupráci s ministerstvy a důležitými státními úřady, což byl jev v průběhu organizace trhů nikterak běžný. Spolek Reichenberger Messe musel být rovněž ve spojení s průmyslovými, hospodářskými a obchodními podniky v Československu i v zahraničí. Kooperace se zahraničím byla důležitá hlavně z celních důvodů, exportu, importu a prospěšná byla díky případné korespondenci s podniky.¹⁵¹

Díky trhům též došlo k modernizaci v mnoha odvětvích, například v železniční dopravě, jež byla klíčová především pro zvýšení návštěvnosti trhů a samozřejmě pro přepravu zboží, poštovníctví, telegrafech a telefonech. Tyto prostředky byly nutné pro bezproblémovou komunikaci organizátorů trhů s návštěvníky, a to jak vnitrostátními tak zahraničními.

K rozsáhlým přípravám docházelo i v oblasti stravování. Během trhů bylo nutné zařídit bezproblémové stravování všech vystavovatelů a návštěvníků. Z toho důvodu museli organizátoři zůstat v kontaktu se státními stravovacími úřady a soukromými společnostmi. Ubytovací úřad, jenž sídlil v budově naproti vlakovému nádraží, na místě dnešního Skloexportu, se postaral o umístění zájemců z řad návštěvníků do vhodného ubytovacího zařízení.¹⁵²

Důležitou součástí přípravy trhů byla jejich propagace. Proto byl spolek Reichenberger Messe neustále v kontaktu s tiskem v Československu i v zahraničí. Během Libereckých trhů byly vydávány veletržní noviny a spolek Reichenberger Messe byl jedním z vydavatelů. Vzhledem k mezinárodnímu charakteru trhů musely být tisk a veškeré propagační materiály vydávány v několika mezinárodních jazycích.

Spolek Reichenberger Messe měl též za úkol obstarat policejní, hasičský i pohotovostní dohled nad některými budovami, v nichž se doprovodné akce konaly. Jednalo se například o divadelní představení, koncerty, plesy, varieté nebo jiné zábavní podniky.¹⁵³

¹⁵⁰ *Jahrbuch der Reichenberger Messe 1921.*

¹⁵¹ Tamtéž.

¹⁵² Tamtéž.

¹⁵³ Tamtéž.

Prvním z oddělení, které v rámci spolku Reichenberger Messe fungovalo, bylo personální oddělení, jehož hlavním úkolem bylo přijímání nových členů. Mnohdy se některé pracovní pozice prolínaly. Toto oddělení mělo též na starosti administrativní záležitosti, jako například vyřizování nájemních smluv, organizaci doprovodných služeb ve výstavních domech a udělování důležitých informací zájemcům z řad potencionálních vystavovatelů či návštěvníků. Vedoucím tohoto oddělení byl zástupce představenstva Fritz Staudt a Witek. Dalším oddělením bylo stavební, které sdružovalo stavební techniky, již zhotovili plány pro výstavbu výstavních budov, včetně jejich exteriérů. V rámci tohoto oddělení působila rovněž organizace mající za úkol ukončení celé akce, včetně zbourání mobilních domků a podobně. Součástí propagačního oddělení bylo dlouhou dobu nákupní oddělení, jehož úkolem bylo vyřizovat rozsáhlou korespondenci s případnými prodejci, tvorba legitimací nutných pro vstup do veletržních domů a odesílání odznaků zahraničním návštěvníkům. Vedoucím oddělení se stal Alfred Hacker. Oddělení propagace vedl Erich Spielhoff a předsedou byl Karl Pulz. Úkolem oddělení bylo propagovat trhy jak v Československu, tak v zahraničí. K tomuto účelu byly vydávány veletržní katalogy, prospekty, propagační materiály nebo informační tabule. Oddělení dopravy vedl doktor Weber-Obwalden. V době konání veletrhů bylo třeba upravit cenu jízdného, podporovat import a export pomocí nákladních vozidel a také zjednodušit příjezd cizinců do Československa. Vystavovatelé i návštěvníci měli v této oblasti mnoho výhod.¹⁵⁴ Nákupní oddělení zároveň usnadňovalo a zařizovalo telefonické spojení zaměstnanců ve výstavních domech. Oddělení, jež mělo na starosti ubytování, vedl Rudolf Preihlsler, jehož hlavním úkolem bylo zprostředkovat vhodné ubytování pro vystavovatele a nakupující. Zároveň měl zajistit školní budovy pro výstavní účely. Stravovací oddělení muselo zajistit stravování pro přihlášené návštěvníky ze zahraničí. Vedoucím dalšího oddělení, účetního, byl Otto Fleischer a Bayer. Odpovědný za pokladnu byl Georg Pichler a Otto Fleischer, coby pokladní spolku Reichenberger Messe.¹⁵⁵

Veškeré právní záležitosti byly řešeny skrze Rudolfa Kreisela a Georga Eichlera. Za průmyslovou a hospodářskou situaci odpovídal Fritz Soyka a technický úsek měl na starosti Ing. Dr. Horner.¹⁵⁶

¹⁵⁴ *Jahrbuch der Reichenberger Messe 1921.*

¹⁵⁵ Tamtéž.

¹⁵⁶ Tamtéž.

5 Výstavní budovy a výstaviště v letech 1920–1938

Již od prvních myšlenek na znovuoobnovení veletržní tradice v Liberci bylo zřejmé, že pro prezentaci hospodářské a průmyslové činnosti bude třeba adekvátních výstavních prostor. Z toho důvodu začal v říjnu roku 1919 jednat spolek Reichenberger Messe s městskou radou o prostorech, v nichž by bylo možné výstavní trhy pořádat. „*Unmittelbar nach der gründenden Versammlung des gefertigten Vereines „Reichenberger Messe“ wurde von den verschiedensten Interessantenkreisen heraus der Meinung Ausdruck verliehen, dass selbst wenn die Möglichkeit geboten wäre, die Messe in der Kaserne oder sonstigem Gebäude unterzubringen*“¹⁵⁷ a zároveň zde byla poprvé vyslovena myšlenka na výstavbu výstavních paláců. „*Die Errichtung eines Messe-Palastes sich als dringend notwendig erweist*“¹⁵⁸ po vzoru ostatních výstavních měst, jako byla například Praha, Lipsko či Frankfurt nad Mohanem.¹⁵⁹ Městská rada jednoznačně souhlasila se spolkem Reichenberger Messe a potvrdila nutnost postavit tyto paláce, což mělo mimo jiné přispět ke zvýšení prestiže budoucích Libereckých trhů, a stejně tak k vytvoření renomé v zahraničí. Projekt na výstavbu výstaviště byl podpořen také místními spořitelny a bankami. „*Die Vertreter der Sparkassen und Banken sprachen einstimmig sich für die Erbauung eines Messe-Palastes aus und sicherten ihre weitgehendste geldliche Beihilfe zu.*“¹⁶⁰

Bylo obtížné nalézt vhodné místo pro tuto výstavbu, protože mělo být dostupné městskou hromadnou dopravou, tedy v blízkosti centra města. Samotné centrum již nepřipadalo v úvahu vzhledem k jeho rozsáhlé zástavbě. Zřídit výstaviště v oblasti, kde se konala Německo-česká výstava v roce 1906 nebylo možné, protože oblast nad Harcovskou přehradou byla již zastavěna činžovními nájemními domy, vilami bohatých průmyslníků, školními budovami či jinými soukromými budovami. Oblast byla zastavěna v rok po ukončení Německo-české výstavy. Z důvodu nevhodnosti vystavovat určité průmyslové stroje ve školních budovách, obrátil se spolek Reichenberger Messe na radu města s prosbou o pronájem vhodných parcel pro stavbu výstaviště. „*Da für die*

¹⁵⁷ „Bezprostředně po shromáždění spolku 'Reichenberger Messe' byla vyjádřena myšlenka situovat trhy do budov kasáren“.

¹⁵⁸ AML – VI (gd), sign. 187, inv. č. 828, karta 507 - , Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci. „Zřízení veletržních paláců se ukázalo jako neodkladné.“

¹⁵⁹ Na tomto jednání byl zvolen předsedou spolku Reichenberger Messe, baron Theodor Liebieg.

¹⁶⁰ AML – VI (gd), sign. 187, inv. č. 828, karta 507 - Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci. „Zástupci spořitel a bank jednohlasně odsouhlasili stavbu výstavních paláců a přislíbili finanční pomoc“.

*Baummesse und die Maschinenindustrie die Schulen nicht in Betracht kommen können, bitten wir den verehrl. Stadtrat, uns die im Princip zugesagten Gründe, Leipzigerplatz, Tennisplätze unterhalb der Staatsgewerbeschule für die Errichtung von ganz einfachen, leicht abtragbaren Messe-Palaste für die Messezeit zu überlassen.*¹⁶¹ V návaznosti na tuto prosbu byly v listopadu téhož roku městskou radou odhlasovány prostory kolem dnešní Masarykovy třídy a dnešního Tržního náměstí. Konkrétně se jednalo o tenisové kurty severovýchodně od Státní průmyslové školy. Oblast se zdála vhodnou hlavně z toho důvodu, že nájemní smlouva mezi Libercem a Libereckých sportovním klubem skončila.¹⁶² Na tuto skutečnost také upozornil spolek Reichenberger Messe, když žádal radu města dne 5. února 1921 o výstavbu výstaviště. *„Die Tennisplätze betreffende Vertrag zwischen der Stadtgemeinde Reichenberg und dem Reichenberger Sportklub abgelaufen ist.*¹⁶³ Tyto parcely byly spolku přenechány městem v roce 1921 na období deseti let, tedy do roku 1930. Pokud by skončila činnost spolku Reichenberger Messe dříve, mělo město předkupní právo na pozemky či budovy nacházející se na těchto parcelách.¹⁶⁴ Již v prosinci roku 1919 začal spolek Reichenberger Messe jednat s policejním ředitelstvím, které dostalo základní instrukce o trzích a zároveň plán výstaviště z důvodu nutného zabezpečení těchto prostor. V témže roce se také začalo uvažovat o dalších budovách vhodných pro výstavní expozice a nejvhodnějšími kandidáty se staly školní budovy a Horní kasárna (viz blíže kapitola 4). V době, kdy již byly jasné místo a čas konání trhů, zkontaktoval spolek Reichenberger Messe znovu policejní ředitelství, aby mu oznámil, v kterých budovách a místech se očekává největší proud návštěvníků, z čehož plynulo zostření policejního dohledu. Ostrahu bylo nutné zajednat po celou dobu konání Libereckých trhů. Spolek Reichenberger Messe také doufal v dohled nad budovami od sousedů bydlících v okolí výstavních budov, jak dokládá korespondence mezi spolkem a městskou radou ze dne 31. května 1921. Zároveň spolek zažádal o dohled nad dovozem zboží, který probíhal vždy 14 dní před

¹⁶¹ Tamtéž. „Pro stavební trhy a strojírenský průmysl nemohli připadat v úvahu jako výstavní budovy. Proto prosíme (spolek Reichenberger Messe) radu města o přenechání pozemků na Lipském náměstí nebo tenisových kurtů pod Státní průmyslovou školou pro stavbu jednoduchých, snadno rozebratelných výstavních paláců“.

¹⁶² AML – VI (gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507 - Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci.

¹⁶³ Tamtéž. „Nájemní smlouva mezi městem Liberec a Sportovním klubem ohledně tenisových kurtů skončila“.

¹⁶⁴ Tamtéž.

zahájením Libereckých trhů.¹⁶⁵

Důležité také bylo období, v němž se měly trhy konat. Zástupci spolku na říjnovém jednání v roce 1919 poukázali na možnost pořádat trhy v době letních prázdnin, kdy by bylo možné využít právě prostory školních budov pro vystavování zboží firem v jednotlivých školních budovách, což by výrazně usnadnilo problém s hledáním výstavních prostor. Proto začal spolek Reichenberger Messe jednat s městskou radou především o využití školních budov jako výstavních prostor. Největší zájem měl spolek o Obchodní akademii, Institut vzdělávání učitelů v Rudolfově domě a Státní průmyslovou školu. Spolek získal povolení pro využití těchto škol od Zemské školní rady v Praze, ale pod podmínkou, že se stihnou opět otevřít na počátku září, kdy začínal nový školní rok. Zařízení škol a veškerý inventář neměly být pro výstavní potřeby použity a měly být uchovány na půdách škol, ve sklepních prostorech a v Lidových sadech. Dalším požadavkem spolku byla plná funkčnost elektroinstalace a plynu ve školních budovách během prázdnin.¹⁶⁶ V první chvíli spolek žádal také o školu na Keilově vrchu, ale to bylo zástupci města Liberec zamítnuto. Bylo též možné využít prostory mateřských škol, ovšem kvůli možnosti nakažení tuberkulózou nebylo městským zastupitelstvem povoleno ani toto. Na druhé straně bylo Spolku Reichenberger Messe přislíbeno, že předměty, které by byly využity pro Liberecké trhy a současně byly majetkem spolku či města, budou uchovány na půdách školních budov i pro příští ročník trhů.¹⁶⁷ Na trzích se měl také prezentovat strojírenský průmysl a stavebnictví, nebylo možné stroje a předměty těchto oborů vystavovat ani v kasárnách, ani ve školních budovách. Neodpovídaly tomu ani prostory ani velikost místností ve školních budovách a kasárnách. Proto byla výstavba výstaviště tak důležitá. Pro první ročník Libereckých trhů ale výstaviště ještě postaveno nebylo. Vzhledem k pozdnímu jednání a plánovanému datu prvních Libereckých trhů, tedy k měsíci srpnu roku 1920, nenashromáždil spolek Reichenberger Messe společně s městem Liberec potřebné finanční prostředky. Prostory, které byly schváleny městskou radou, bylo obtížné v tak krátké době pro tento účel zajistit.¹⁶⁸ A tak byly v roce 1920 využity

¹⁶⁵ Tamtéž.

¹⁶⁶ Tamtéž.

¹⁶⁷ Tamtéž.

¹⁶⁸ Tamtéž. Spolek Reichenberger Messe ve spolupráci s městem Liberec nenashromáždili potřebnou částku pro výstavbu výstavních paláců, proto se plány na výstavbu odložily až po prvních trzích v roce 1920. V první části bylo nutné zjistit, jak budou úspěšné a jaké finance to spolku a městu přinese. Je nutné poznamenat, že po prvních trzích se opravdu potřebná částka nashromáždila a bylo možné z těchto peněz výstavní paláce postavit.

především školní budovy, jejichž prostory bylo možné využít pro prezentaci hospodářské činnosti českých Němců podnikajících v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Vybrané školní budovy se nacházely v blízkosti tramvajové tratě, která byla ve směru Nádraží-Lidové sady uvedena do provozu kvůli Německo-české výstavě (viz blíže podkapitola 4.1).

Z korespondence mezi spolkem Reichenberger Messe a městskou radou ze dne 23. března. 1920 vyplývá, že nejen školní budovy, ale také mobilní jarmareční stánky měly tvořit základ výstavních prostor. V roce 1922 již byly na dnešním Sokolovském náměstí, nám. Dr. E. Beneše a Nerudově náměstí k dispozici výstavní domečky od firem Christoph & Unmack, Höntsch & Ko.¹⁶⁹ V roce 1930 byly domečky umístěny v dnešní Žitavské ulici. Podmínkou pro možnost umístění těchto výstavních baráček v prostorách náměstí bylo úplné rozebrání po skončení ročníku trhů.¹⁷⁰

Druhý ročník Libereckých trhů zaznamenal enormní nárůst vystavovatelů, což s sebou neslo nutnost adekvátního rozšíření počtu výstavních budov. V tomto ročníku jich bylo sedmnáct.¹⁷¹ Tentokrát se začalo i s výstavbou zmíněného výstaviště,¹⁷² na základě usnesení zasedání městské rady ze dne 27. října roku 1919 o výstavbě výstavních paláců,¹⁷³ jehož součástí byly čtyři dřevěné haly a k nim náležely další menší stavby a stánky.¹⁷⁴ Povolení ke stavbě těchto hal dostal spolek Reichenberger Messe až v polovině května roku 1921. „Infolge der überlaus zahlreichen Anmeldungen für die diesjährige Messe musste sich der Verein Reichenberger Messe entschliessen, an die Erbauung von zwei weiteren Messehallen zu schreiten, die zur Ausstellung gelangen sollen.“¹⁷⁵ Deník Reichenberger Zeitung¹⁷⁶ se zmiňuje o dřevěných výstavních halách „Západ“ a „Východ“,¹⁷⁷ kde byly vystavovány především těžké stroje, elektrotechnika,

¹⁶⁹ Tamtéž.

¹⁷⁰ Tamtéž.

¹⁷¹ Tento počet výstavních budov byl pouze v roce 1922, poté se počet výstavních budov pohyboval mezi deseti až dvanácti, a to od roku 1923 až do roku 1938.

¹⁷² *Průvodce Libereckým veletrhem*, Praha 1921.

¹⁷³ AML-VI (gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507 - Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci. Dopis zaslán městskou radou spolku Reichenberger Messe, k rukám Dr. Rudolfa Kreisela dne 14. 11. 1919.

¹⁷⁴ TECHNIK, Svatopluk: *Liberecké domy hovoří IV.*, Liberec, Liberec 1997, s. 30.

¹⁷⁵ AML – VI (gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507 - Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci. „Na základě velkého množství přihlášek (vystavovatelů) pro letošní trhy se musel spolek Reichenberger Messe odhodlat přikročit ke stavbě dalších dvou výstavních hal, jejichž výstavních prostor by bylo využito“.

¹⁷⁶ Wertblatt für die Messe, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 64, 12. 8. 1923, s. 1.

¹⁷⁷ O samotném výstavišti, ani o výstavních pavilonech jsou bohužel jen dílčí informace, či

stavebnictví, kovové zboží, domácí a kuchyňské spotřebiče, příslušenství ke strojům a podobně.¹⁷⁸ Oproti roku 1920 došlo v dalších ročnících k rozšíření původního základu o školu v dnešní Školní ulici, Dívčí reformní gymnázium, školu na Keilově vrchu, tělocvičnu využívající především studenty Textilní školy, budovu kláštera a studentského internátu. Od roku 1922 se v deníku *Reichenberger Zeitung* objevuje zmínka také o velké výstavní hale v dnešní ulici 5. května, kde se vystavovaly především stroje a jejich komponenty.¹⁷⁹ Dne 16. srpna 1921 byla ustanovena městskou radou částka za pronájem výstavního prostoru. Tento poplatek činil 600 Kč.¹⁸⁰

5. 1 První ročník Libereckých trhů

První ročník byl ve své době velmi výjimečný. Konal se i přesto, že se ve městě nenacházelo žádné výstaviště či budovy postavené k výstavním účelům. Pro první ročník se tedy přistoupilo k provizornímu řešení, které nakonec provázelo trhy dalších osmnáct let, podle něhož se pro výstavní účely využívaly především školní budovy. Nárůst vystavovatelů a návštěvníků ale ukázal, že tyto prostory přestaly stačit. A tak se přistoupilo ke zřízení výstaviště. O výstavních budovách a samotném výstavišti se blíže zmiňuji v následujících podkapitolách.

Pro pořádání prvního ročníku Libereckých trhů byl zvolen čas mezi 14. a 22. srpnem 1920. První výstavní budovy se návštěvníkům otevřely v 8 hodin a poslední návštěvníci mohli expozici navštívit maximálně do 18 hodin v neděli 22. srpna. Do exhibičních prostor byli vpuštěni poslední návštěvníci nejpozději v 17 hodin. Každý divák se do výstavních budov mohl dostat pouze na základě předložení nepřenositelné legitimace označené evidenčním číslem. Návštěvníci i vystavovatelé se mohli též prokázat odznakem vyrobeným k příležitosti Libereckých trhů (viz příloha), přičemž každý měl jinou barvu a označení.¹⁸¹

Liberecké trhy doprovázela bohatá reklamní kampaň. V první den veletrhů (sobota 14. srpna) se konal reklamní průvod městem, v němž se představilo více než 100 českých i cizích firem z různých průmyslových oborů. Ve vlacích na Liberecku

jednoduché plány. Od počátku byly pavilony stavěny jako provizorní.

¹⁷⁸ Reichenberger Messeamt: *Wertblatt für die Messe*, in: *Reichenberger Zeitung*, 12. 8. 1922, s. 1 (dále ročníky 1923 - 1929).

¹⁷⁹ *Průvodce Libereckým veletrhem*, Praha 1921 (nečíslováno).

¹⁸⁰ AML – VI (gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507 - Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci.

¹⁸¹ *Wertblatt für die Messe*, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 61, 14. 8. 1920, s. 1.

a tramvajích, které byly součástí městské hromadné dopravy v Liberci, organizátoři veletrhů umístili reklamy a propagační materiály. Samotný reklamní průvod vycházel v 9 hodin od budovy vlakového nádraží a pokračoval dnešní ulicí 1. máje, Pražskou ulicí, na náměstí Dr. E. Beneše, na Sokolovské náměstí, k Lidovým sadům, na Jabloneckou ulici k firmě Johann Liebieg a Ko. a zpět k budově vlakového nádraží.¹⁸²

Během prvních Libereckých trhů spolek Reichenberger Messe vydával Veletržní noviny, zvláštní přílohu v deníku Reichenberger Zeitung, kde mohli čtenáři zhlédnout základní informace týkající se organizace trhů (vystavovatelé, výstavní prostory), a také veletržní katalog, v němž se nacházel kompletní seznam vystavovatelů, firem, a také doprovodný program konající se po celou dobu trvání trhů.

V prvním ročníku Libereckých trhů se vystavovalo především ve školních budovách a ve stanu, který byl postaven naproti vlakovému nádraží v místě dnešního Skloexportu. Budovou číslo jedna se stala Textilní škola v dnešní Tyršově ulici – (viz blíže podkapitola 5.3). V této budově vystavovaly firmy zabývající se textilním průmyslem. Podnikatelé zde prezentovali jak svou firmu, tak své výrobky. Výstavní budovou číslo dvě se stala Státní reálná škola na dnešním Sokolovském náměstí, ve které byly vhodné prostory pro vystavování strojírenství, elektrotechniky, malých zahradních pomůcek a přístrojů, bicyklů, nábytku a zboží souvisejícího se stavebnictvím – (viz blíže podkapitola 5.3). Nové gymnázium v dnešní Hálkově ulici – (viz blíže podkapitola 5.3). V prostorech této školy se vystavovaly skleněné výrobky, porcelán, bižuterie, lampy a svítidla, hračky a jiné umělecké předměty. Průmyslová škola na dnešní Masarykově třídě, výstavní dům číslo čtyři, nabízela svým návštěvníkům možnost obdivovat díla různých fotografů či kovové předměty – (viz blíže podkapitola 5.3). Výstavní budova číslo pět, Rudolfova škola v dnešní ulici 5. května, sloužila pro výstavu papírenského průmyslu, koženého, sportovního zboží, předmětů vhodných pro cestování a kancelářského zboží- (viz blíže kapitola 5.3). Obchodní akademie v dnešní Šamánkově ulici sloužila pro prezentaci potravinářského průmyslu, chemického průmyslu a farmacie – (viz blíže podkapitola 5.3). Šesté výstavní prostory se nacházely v Učitelském ústavu rovněž v dnešní Šamánkově ulici – (viz blíže podkapitola 5.3). Další prostor skýtal výstavní stan naproti vlakovému nádraží, kde byl vystavován především těžký průmysl a velké zemědělské stroje.¹⁸³

Tyto výstavní prostory byly doplněny též jinými stavbami, které sloužily k

¹⁸² Die Eröffnung der Messe, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 61, 14. 8. 1920, s. 1.

¹⁸³ Wertbaltt für die Messe, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 61, 15. 8. 1920, s. 1.

organizaci trhů. Mezi takové patřila například budova naproti vlakovému nádraží, kde se nacházelo překladatelské centrum pro cizince, spediční kancelář u nádražní haly, pošta, která byla v dnešní ulici 1. máje s otevírací dobou od 8–19 hodin. Prostory pro setkání s tiskem byly v místnosti Obchodní a živnostenské komory. Telefonní centrála se nacházela ve veletržní budově číslo čtyři, Státní průmyslové škole. Zde bylo možné vykonávat pouze lokální hovory, nikoli mezinárodní. Hasiči sídlili v Učitelském ústavu, záchranná služba měla sídlo v dnešní ulici U Náspu, centrum pro výrobu a úschovu plakátů a zboží potřebného pro jejich výrobu se nacházelo v Lyceu na dnešním Sokolovském náměstí. Pro podporu Libereckých trhů sloužil také hlavní celní úřad, Obchodní a živnostenská komora, radnice, policejní úřad, místní vojenská posádka, směnárna a Severočeské muzeum.¹⁸⁴

„*Unsere erste Messe ein Erfolg ist, ein voller Erfolg, der auch die kühnsten Erwartungen weit zurücklässt,*“¹⁸⁵ píše deník *Reichenberger Zeitung* a poukazuje dále na úspěch německého průmyslu a německých živností v této oblasti. Zároveň vyzdvihuje význam německého hospodářského života v Československu.¹⁸⁶ O úspěchu těchto trhů také hovoří korespondence mezi spolkem *Reichenberger Messe* a městskou radou ze 7. září 1920. „*Die vor wenigen Tagen zu Ende gegangene erste Reichenberger Messe hat einen grossen, allseits anerkannten Erfolg auszuweisen.*“¹⁸⁷ Zároveň spolek poděkoval zástupcům města za pomoc při organizaci trhů. „*Wir gestatten uns daher, im Besondern den geehrten Stadtrate und den Stadtverordnetenkollegium unseren ergebensten und verbindlichsten Dank auszusprechen.*“¹⁸⁸ Pro město i jeho obyvatele to tak znamenalo možný hospodářský a ekonomický vzestup, protože bylo představeno jako průmyslové město v Československu i v zahraničí. Díky výraznému úspěchu bylo Zemskou školní radou v Praze přislíbeno využití škol coby výstavních budov i pro další ročníky Libereckých trhů. Také město Liberec přislíbilo jak finanční pomoc, tak opětovnou záštitu nad touto akcí.¹⁸⁹ Tohoto ročníku se zúčastnilo 2 000 vystavovatelů, kteří své výrobky prezentovali ve dvaceti skupinách zboží v sedmi výstavních domech.

¹⁸⁴ Wertblatt für die Messe, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 61, 14. 8. 1920, s. 1.

¹⁸⁵ Der Erfolg der Messe, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 61, 22. 8. 1920, s. 1. Naše první trhy měly velký úspěch a splnily očekávání.

¹⁸⁶ Tamtéž.

¹⁸⁷ AML – VI (gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507 - Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci. „První trhy, které před několika dny skončily, měly nevídaný úspěch.“

¹⁸⁸ „Mimořádně bychom chtěli poděkovat státní radě a městskému kolegiu.“

¹⁸⁹ AML – VI (gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507 - Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci.

Liberecké trhy navštívilo 35 000 návštěvníků, z nichž pocházelo 5 000 osob ze zahraničí, konkrétně z Německa, Anglie, Holandska, Španělska, Rumunska, Maďarska, Jižní Ameriky, Egypta a Turecka. Existují také údaje o počtu prodaných vlakových zpátečních jízdenek do Liberce, a to 138 000.¹⁹⁰

Také týdeník Ještědský obzor psal shrnující články o prvním ročníku Libereckých trhů vesměs pozitivně. Již 6. srpna, tedy osm dní před zahájením prvního ročníku Libereckých trhů, se tento tisk zapojil do výzvy obyvatelům Liberce, „*aby se postaralo o vhodné ubytování cizích návštěvníků a vyzdobení oken květinami*“.¹⁹¹ Návštěvnost města v době konání trhů byla mnohem vyšší než v jiné době. Ještědský Obzor dokonce hovořil o Liberci, který získal „*ráz velkoměsta*“ díky davu cizinců, kteří se na trzích objevili.¹⁹² Již v hodnocení tohoto ročníku trhů ale tisk hovoří o nacionálním rázu z německé strany celé této akce. „*Na trhy bylo pozváno také ministerstvo zahraničí i obchodní ministerstvo, ale nepřijeli. Proto je možné, že veletrh vezme pouze ráz německý a poškodí české vystavovatele. Němečtí průmyslníci ukázali převahu na poli hospodářském nad českými*“.¹⁹³

První ročník Libereckých trhů byl tedy tiskem hodnocen velmi kladně. Rivalita mezi oběma národy se projevila až v článcích následujících, které provázely další ročníky Libereckých trhů.

5.2 Oblast výstaviště – Lidové sady

V následující kapitole se zabývám samotnou oblastí, jež byla vybrána pro stavbu výstavních pavilonů. Popisem oblasti poukazuji na aspekty, které měly při volbě vhodné oblasti vliv na rozhodování městské rady a spolku Reichenberger Messe. Důležité pro je v této kapitole samozřejmě také osvětlit důvod, proč nebylo výstaviště postaveno tam, kde pro výstavu v roce 1906.

K vybudování výstaviště pro Německo-českou výstavu v roce 1906 bylo zvoleno velmi příznivé místo. Vzhledem k tomu, že byla přehrada na Harcovském potoce dostavěna v roce 1904, byly prostory nad ní směrem k dnešní Husově třídě nezastavěné. Proto se volná plocha zdála být vhodným prostorem ke stavbě dřevěných pavilonů a zděných budov, které sloužily pro účely výstavy. Po skončení výstavy ale

¹⁹⁰ LUG, Viktor: *Kronika města...*, s. 567–570.

¹⁹¹ Zprávy z Liberce a okolí, in: *Ještědský Obzor*, roč. XI., 6. 8. 1920, č. 31, s. 2.

¹⁹² Liberecké veletrhy, in: *Ještědský Obzor*, roč. XI., 20. 8. 1920, č. 33, s. 2.

¹⁹³ Tamtéž.

započal v Liberci rozsáhlý stavební vývoj. Dřevěné pavilony byly zbourány a z prostor samotného výstaviště zbyly jen dvě zděné budovy. Prostor nad Harcovskou přehradou byl zastavěn vilami a jinou bytovou zástavbou.¹⁹⁴ Z těchto důvodů nebylo tedy po první světové válce možné využít znovu oblast pro další expozice. Proto se již před prvním ročníkem v roce 1919 hledaly prostory, které by byly dostatečně reprezentativní. Stávající výstavní prostory přestaly stačit vzrůstajícímu počtu vystavovatelů. Z toho důvodu bylo vybráno místo v blízkosti centra a dostupné městskou hromadnou dopravou. A právě do oblasti Lidových sadů bylo snadné dostat se linkou tramvaje nebo ji navštívit pěšky. Nedaleko volného prostoru pro výstavbu výstaviště se nacházelo mnoho školních budov, které byly využívány jako výstavní budovy. Výstavní prostory tak mohly být koncentrovány v blízkosti jedna druhé.

Pro přiblížení významu Lidových sadů je na tomto místě podstatné nejdříve vymezit jejich oblast. Začínají v podstatě již na dnešním náměstí Dr. E. Beneše a končí u kulturního a společenského centra Lidové sady. V dnešní době znají lidé pod názvem Lidové sady pouze kulturní centrum, ale jedná se o celou oblast, o které se budu dále zmiňovat. Na konci 19. století byl tento prostor ve východní části Liberce znám především pod názvem Volksgarten či Lidový sad. Na přelomu 19. a 20. století si zde stavěli rodinné domy především bohatí průmyslníci Liberecka. Mezi dnešním Jezírkem a budovou kulturního centra Lidové sady byla osada, jíž Liberečané říkali Sedmidomky, a to až do roku 1879. Od roku 1882 byla hlavní třída vedoucí k Lidovým sadům nazývána Kaiser Josef Strasse. Po roce 1918 byla ulice přejmenována na Siebenhäuserstrasse.¹⁹⁵ Od roku 1929 byla tato cesta pojmenována po starostovi Liberce, Bayerova ulice.¹⁹⁶ Dnes je ulice známa pod názvem Masarykova, na což odkazuje malá busta prvního československého prezidenta před budovou muzea. Okolí Lidových sadů se postupně začalo přetvářet na rekreační oblast. Byla zde vybudována restaurace Lidové sady (od roku 1874 restaurace Belvedèr) a v blízkosti Liebiegovo výletní sídlo Waldvilla, pozdější Wolkerovo plicní sanatorium. Změny tato oblast prodělala na počátku 20. století, kdy se restaurace Belvedèr přejmenovala na Lidové sady a odkoupilo ji město Liberec. V prvopočátku se tedy začalo uvažovat o přestavbě

¹⁹⁴ MELANOVÁ, Miloslava: c. d., s. 26-40.

¹⁹⁵ Po skončení první světové války bylo v Československu zakázáno užívat jmen členů rakouské vládnoucí dynastie v názvech veřejných prostranství, proto byla ulice přejmenována. Pravděpodobně nesla název Siebenhäuserstrasse z toho důvodu, že vedla bývalou osadou Sedmidomky.

¹⁹⁶ MUDr. Franz Bayer.

budovy pro restaurační i kulturní příležitosti.¹⁹⁷ Díky zmíněné bohaté vilové zástavbě je dnes oblast „Lidové sady“ považována za jednu z nejprominentnějších v Liberci.

Podíváme-li se na cestu, která vede od této ulice až k samotnému kulturnímu a společenskému centru Lidové sady, tedy dnešní Masarykovu ulici, nemůžeme si nevšimnout vysokého počtu školních budov v jejím blízkém okolí. Když spolek Reichenberger Messe přemýšlel o vhodných výstavních prostorech, logicky se nabízelo využití těchto budov, a sice již z jednou zmiňovaného důvodu, že se Liberecké trhy měly konat v srpnu, tedy v období letních prázdnin, kdy byly budovy prázdné.

Na začátku této cesty k Lidovým sadům musím jako první jmenovat základní školu, která byla postavena v dnešní Šamánkově ulici. Na dnešní ulici 5. května je k vidění neoklasicistní část této stavby. V této budově nějaký čas sídlila průmyslová škola a později také česká škola. Od roku 1900 zde sídlil Lehrer-Bildungs-Anstalt (c. k. učitelský vzdělávací ústav).¹⁹⁸ Další školní budovou je Rudolfova škola, jejíž největší část byla postavena souměrně s dnešní Šamánkovou ulicí. Pod Rudolfovou školou byla vybudována tělocvična a Obchodní akademie, která též sloužila výstavním účelům.¹⁹⁹ Největší a nejvýznamnější školou této oblasti byla bezesporu Průmyslová škola.²⁰⁰ Tato budova byla prostorná, proto se zde také vystavovaly exponáty z textilního průmyslu, a to po všechny roky konání Libereckých trhů, tedy období mezi lety 1920 a 1938.²⁰¹

Dnešní Masarykova třída pak procházela postupnou zástavbou, kde se stavěly honosné vily místních významných průmyslníků již na konci 19. století. Nejdůležitější stavby dnešní Masarykovy ulice ovšem jsou Severočeské muzeum a Lázně Františka Josefa I²⁰² Obě budovy jsou dominantami oblasti. K výstavním účelům v době konání Libereckých trhů sloužilo také Severočeské muzeum. Další veřejnou budovou byl objekt Obchodní a živnostenské komory, ke které byl v roce 1900 přistavěn další trakt.

Nad Baierovým potokem byl vystavěn komplex 12 staveb sloužících jako Kasárna. Byly zde umístěny tři prapory 74. jičínského pěšího pluku a 96. turnovský pěší pluk. Prostory byly díky své velikosti vhodné pro expozici průmyslových strojů. Od roku 1921 byla kasárna využívána k výstavním účelům (viz kapitola 5.4).

¹⁹⁷ KARPAŠ, Roman: *Procházka do Lidových sadů*, in: KARPAŠ, Roman, et al.: c. d., s. 214–217.

¹⁹⁸ Přípravoval na povolání budoucí učitele a od roku 1919–1920 i učitelky, mnozí občané Liberce znají tuto dnešní ZŠ jako plaveckou.

¹⁹⁹ Budova byla postavena jako první tkalcovská škola v Rakousko-Uherské monarchii v roce 1887.

²⁰⁰ V textu několikrát uvádím originální doborý název, tedy Staatsgewerbeschule.

²⁰¹ V prvním roce Libereckých trhů, tedy v roce 1920, se trhy konaly pouze ve školních budovách, samotné výstaviště bylo zřízeno až v roce 1920.

²⁰² Lázně byly vybudovány v roce 1898 u příležitosti 50. výročí vlády císaře Františka Josefa I.

Budova Lidových sadů, dějiště klíčových událostí, které se konaly během Libereckých trhů, má také svou bohatou historii. Zprvu se zde nacházela již zmiňovaná restaurace Belveder, ale když byla do těchto míst v roce 1897 zavedena tramvajová trať, bylo třeba mít zde postavenou reprezentativní budovu. Projektantem této budovy se stal Adolf Horn. Ovšem na samotném konečném návrhu ještě spolupracovali architekti Josef Schmitz a Jakob Schmeissner, kteří budovu dokončili v roce 1901. Na tento letopočet odkazuje údaj zapsaný v 35 metrů vysoké věži. Součástí budovy je sál o rozměrech 25x12 metrů s dřevěnou klenbou ve výšce 10 metrů. Dále se zde nacházela restaurace se zahradní terasou, v horním patře se nacházelo osm hostinských pokojů, technické zázemí a byt nájemce pohostinství. Během Libereckých trhů se zde konalo mnoho odborných přednášek či veletržních plesů a zábav. Od roku 1955 se stal z budovy restaurace Armádní dům. Armáda bohužel provedla v Lidových sadech četné architektonické úpravy, což znamenalo znehodnocení památkových prvků.²⁰³ V roce 1966 propukl v Lidových sadech velký požár, jehož následkem byla nutnost dalších stavebních úprav. V době, kdy byl uživatelem Park kultury a oddechu Liberec, se zde konalo mnoho kulturních akcí.

Oblast Lidových sadů byla pro stavbu výstaviště a výběr výstavních budov vhodnou především z důvodu její výjimečnosti v celém Liberci. Jednalo se o prominentní oblast, v níž měli podnikatelé svá, a scházela se zde liberecká smetánka. Atraktivnost této oblasti také spočívala v přírodním prostředí, které budovy a výstaviště obklopovalo, stejně jako blízkost centra a výborná dopravní dostupnost tramvajovou linkou. Další výhodou byla jistě koncentrace vhodných výstavních budov blízko sebe a nedaleko centra města.

5.3 Školní budovy

V prvním ročníku Libereckých trhů byly pro výstavní účely využity pouze školní budovy. V roce 1921 pak došlo k výstavbě samotného výstaviště. V této podkapitole se zabývám především významnými školními budovami, v nichž se vystavovalo v letech 1920–1938. Dne 5. ledna se k této problematice vyjádřila zemská školní rada se sídlem v Praze. V dopise adresovaném spolku Reichenberger Messe uvedla podmínky, za kterých mohly být školní budovy zahrnuty mezi výstavní budovy

²⁰³ Zastřešení venkovní terasy, vystavění dílen vedle hlavní budovy, zrušení hlavního vchodu ze zahrady.

Libereckých trhů. „*Diese Gebäude nachher in demselben Zustande in welchen es übernommen wurde, rechtzeitig rückübergeben wird, so dass das Schuljahr 1920/21 zum vorgeschriebenen Termine eröffnet werden kann.*“²⁰⁴

V počátcích se také diskutovalo o vhodné době, kdy by se mohly trhy konat. A tak se spolek Reichenberger Messe písemně obrátil 5. dubna 1920 na městskou radu s představou, kdy by se mohla tato akce uskutečnit a za jakých podmínek by mohly být školní budovy na trhy pronajaty. „*Voraussetzung für die Überlassung der Schulgebäude war, dass die erste Messe in den Ferien stattfindet und die damit verbundenen Kosten und Schäden von der Reichenberger Messe getragen werden.*“²⁰⁵

Největší artikl, který se na Libereckých trzích vystavoval, byl spjat především s textilním průmyslem. V tomto případě se dá hovořit o výrobcích z bavlny, vlny, hedvábí nebo sametu. Dále se vystavovaly nitě, příze a oděvy, v neposlední řadě mohli také návštěvníci zhlédnout lehké textilní stroje, například mechanické tkalcovské stavy. Pro tento artikl sloužily vystavovatelům především školní budovy, a sice Textilní škola, jejíž historie sahá až do období Rakousko-Uherské monarchie. Nutnost otevřít odbornou školu vycítili občané Liberecka již v polovině 19. století. Proto byla v Liberci 14. června 1852 otevřena první tkalcovská škola v Rakousko-Uherské monarchii.²⁰⁶ Tato škola, která předcházela budoucí textilní škole, stála v cechovním domě soukeníků na dnešním Sokolovském náměstí.²⁰⁷ Učební plán zpracoval Ignaz Kafka, pracovník firmy Johann Liebig a Ko., tedy odborník na slovo vzatý.

Dílna pro tkaní fungovala dvakrát týdně ve večerních hodinách a v neděli.²⁰⁸ V roce 1862 získala škola bronzovou medaili na světové výstavě v Londýně a v roce 1867 se prezentovala též na pařížské výstavě.²⁰⁹ Pro zvyšující se zájem o studium, musela být postavena nová budova. Stavba byla zadána firmě Sachers & Gärtner, pro niž ji navrhl architekt Adolf Bürger v roce 1887 v dnešní Šamánkově ulici.²¹⁰ Ke škole přiléhal dvoupodlažní trakt přádelny a přízemní mechanická dílna se strojovnou. V roce 1911

²⁰⁴ AML – VI (gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507 - Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci. „Tyto budovy budou předány v dobrém stavu, včas, aby mohly být pro další školní rok 1920/21 otevřeny.“

²⁰⁵ Tamtéž. Podmínkou pro přenechání školních budov pro první trhy bylo, že se budou konat o prázdninách a s tím spojené náklady a škody uhradí spolek Reichenberger Messe.

²⁰⁶ LUG, Viktor - RESSEL, Anton, *Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen IV-1*, Reichenberg, 1938, s. 99.

²⁰⁷ TECHNIK, Svatopluk: *Liberecké domy hovoří I.*, Liberec 1992, s. 57.

²⁰⁸ LUG, Viktor - RESSEL, Anton: c. d., s. 99.

²⁰⁹ Tamtéž.

²¹⁰ TECHNIK, Svatopluk, *Liberecké domy hovoří I.*, Liberec 1992, s. 57.

byla do jejich prostor přesunuta Obchodní akademie a zadní trakt školy byl zbourán.²¹¹ Po třiceti letech přestala stavba vyhovovat stávajícím nárokům studentů a zvyšující se kapacitě zájemců, a tak byla roku 1910 postavena v dnešní Tyršově ulici libereckých architektem Oskarem Rösslerem nová budova. Jednalo se o pozdně secesní stavbu, jejíž vstupní průčelí zdobily plastiky vídeňského sochaře Heinricha Scholze. K samotné budově přiléhaly ještě další prostory pro praktickou výuku studentů.²¹² Kdysi patřilo místo, na němž byla textilní škola postavena, do areálu libereckého zámku. Po roce 1945 byly ke škole přistavěny další prostory, které odpovídaly požadavkům současné pedagogiky.²¹³

Roku 1920, tedy již během prvního ročníku Libereckých výstavních trhů, bylo v prostorách textilní školy v dnešní Tyršově ulici vystavováno zboží týkající se textilního průmyslu. Například příze, nitě, vlněné a bavlněné zboží či lehké textilní stroje. V budově školy se vystavovaly tyto předměty nepřetržitě od roku 1920 až do roku 1938.²¹⁴

Další výstavní prostory vhodné pro prezentaci firem podnikajících v textilním průmyslu skýtala například budova tělocvičny. Po výstavbě městského divadla v roce 1883 a radnice v tomtéž roce se začalo uvažovat o vhodné zástavbě stran prodlouženého dnešního náměstí Dr. E. Beneše a jeho okolí. V roce 1889 byla severně od divadla postavena židovská synagoga²¹⁵ a v roce 1891 také nová budova pošty. Na západní straně od divadla, v místě dnešní Kavárny Pošta, stála budova tělocvičny. Postavena byla v roce 1865, ale díky své architektuře, která nezapadala mezi nové reprezentativní budovy, musela být zbořena.²¹⁶ Budovu projektoval liberecký architekt J. Keil v romantickém novorománském slohu a stavbu provedl A. Bürger v roce 1893 v dnešní Jablonecké ulici. Zajímavostí je, že již od svého vzniku měla budova ústřední vytápění a v rámci velikosti a vzhledu byla považována za jednu z nejlepších zařízení tohoto typu v Rakousko-Uhersku.²¹⁷ Budova byla postavena v jednoduchém půdorysu tvořícím písmeno T, v níž se nacházel sál 28 metrů dlouhý, 19 metrů široký a 12 metrů vysoký.

²¹¹ KARPAŠ, Roman, TECHNIK, Svatopluk: *Liberec – město škol*, in: KARPAŠ, Roman, et al.: *Knihy o Liberci*, c. d., s. 231.

²¹² Tamtéž.

²¹³ TECHNIK, Svatopluk: *Liberec minulosti a současnosti*, 2. přepr. vyd. Ústí nad Labem, Severočeské nakladatelství 1980, s. 239.

²¹⁴ Die Messehäuser, in: *Reichenberger Zeitung*, 1920–1938.

²¹⁵ Židovská synagoga byla zničena v roce 1938 při „Křišťálové noci.“

²¹⁶ TECHNIK, Svatopluk: *Liberec minulosti a současnosti*..., s. 75.

²¹⁷ TECHNIK, Svatopluk: *Liberecké domy hovoří I.*..., s. 42.

Součástí budovy byl ještě malý sál o rozloze 187 metrů čtverečných.²¹⁸ Oba sály sloužily nejen potřebám tělesné výchovy, ale též k různým společenským akcím včetně libereckých trhů.²¹⁹ K tělocvičně přiléhalo také letní hřiště a zahrada. Postupem času ale musely tyto okolní prostory ustoupit zástavbě nemocnice a okolních budov.²²⁰ 19. února 1933 se právě v této budově konal tzv. „hladový kongres“.²²¹ Počet účastníků, který se zde shromáždil tak vypovídá o velikosti plochy, která byla využita pro výstavní účely.

Pro výstavu koberců a tapisérií se využívala především budova Státní reálné školy. Původně škola fungovala v bývalém Appeltově domě čp. 264/1 na dnešním Sokolovském náměstí. V současnosti je budova sídlem stavební průmyslové školy.²²² Dům nechal v roce 1794 postavit Anton Appelt, obchodník a výrobce sukna. Přízemí domu sloužilo pro obchodní činnost a ostatní části domu k rezidenčním účelům. Kvůli špatné finanční situaci musela Appeltova rodina dům prodat v roce 1823 městu. Radním se zdála budova vhodná pro výstavbu reálné školy.²²³ První významný sponzorský dar, 24 000 zlatých, pro zřízení této školy odkázal městu ve své závěti roku 1804 Hubert Till.²²⁴ Díky štědrému donátorovi tak mohlo být k budově v roce 1837 přistavěno křídlo s učebnami. Téhož roku zde došlo k otevření nižší reálné školy, a sice díky nadaci pražského arcibiskupa Václava Leopolda Chlumčanského. Zpočátku zde vyučovali mniši řádu piaristů, poté premonstráti a až roku 1851 zde začali vyučovat světské učitelé. Díky rozšíření o tři třídy se škola dostala na úroveň ostatních středních škol. V roce 1872 se nižší „reálka“ přeměnila na čtyřtřídní reálné gymnázium a o čtyři roky později se zde zřídilo vyšší gymnázium. V roce 1878 byla rozpuštěna vyšší „reálka“. Ústavy se v roce 1901 rozdělily a vzniklo tak osmitřídní gymnázium a sedmitřídní „reálka.“ Ta dostala v lednu roku 1914 novou budovu na Husově třídě (dnešní 14. ZŠ). V budově také vznikl Živnostenský spolek a v roce 1851 zde proběhla první liberecká

²¹⁸ TALLER, Ivan: *Čtení kratochvilné o starém Liberci*, Liberec 1996, s. 75.

²¹⁹ TECHNIK, Svatopluk: *Liberec minulosti a současnosti...*, s. 75.

²²⁰ TECHNIK, Svatopluk: *Liberecké domy hovoří I...*, s. 42.

²²¹ Hospodářská krize zasáhla Liberec v roce 1929 a díky závislosti na exportu výrobků a dovozu potravin, zvedali se ve městě nepokoje, které vyvrcholily 19. února 1933. Kongresu se zúčastnilo na 2500 účastníků. Na kongresu vystoupil také Klement Gotwald, který hovořil o zlepšení situace z pozice komunistické strany.

²²² TECHNIK, Svatopluk: *Liberecké domy hovoří I...*, s. 19.

²²³ KARPAŠ, Roman - BÍLKOVÁ, Libuše: *Zlatý věk soukenictví a první manufaktury*, in: KARPAŠ, Roman, et al.: c. d., s. 71.

²²⁴ KARPAŠ, Roman - TECHNIK, Svatopluk: *Liberec – město škol*, in: KARPAŠ, Roman et al.: c. d., s. 232.

uměleckoprůmyslová výstava (viz kapitola 4).²²⁵ Právě díky své výstavní minulosti byla škola uznána za vhodnou také pro Liberecké trhy.

Již od dob, kdy byl Liberec pod nadvládou rodu Redernů, bylo jasné, že starat se o chudé a nemocné patří k běžným činnostem civilizované křesťanské společnosti. A tak se členové tohoto rodu rozhodli postavit tzv. domov důchodců v dnešní Fügnerově ulici. Tato budova byla o několik let později zbourána a roku 1835 nahrazena novým domem, tentokrát již pro větší počet lidí. Stával na Malém náměstí poblíž kostela Sv. Kříže. Později byl postaven další domov v dnešní Šamánkově ulici, kde se dnes nalézá základní škola. Tato novorenesanční budova byla postavena architektem Streitem v roce 1873 a provozována pod názvem Rudolfův chudobinec. Protože se nepodařilo budovu zaplnit chudinou, starými a nemocnými lidmi, byl zde v roce 1876 umístěn ročník Vyšší c. k. průmyslové školy. Ta zde fungovala až do roku 1884, kdy získala škola vlastní budovu na dnešní Masarykově ulici. V podkroví budovy nad to vše od roku 1885 fungovala první veřejná česká škola.²²⁶

V roce 1899 byl chudobinec přesunut a budova sloužila jako Učitelství ústav. Při tomto ústavu existovala čtyřtřídní škola pro praxi budoucích učitelů a učitelek.²²⁷ Rudolfova škola byla postavena v novorenesančním slohu v letech 1878 a 1879 libereckými staviteli Franzem Sachersem, Heinriche Gärtnerem a Adolfem Kaulfersem na křižovatce dnešních ulic Šamánkovy a 5. května. V době svého vzniku se jednalo o největší školu v Liberci. Škola, jež byla původně založena pro pětiletou dívčí a chlapeckou obecnou školu, spolu s chlapeckou měšťankou.²²⁸ Roku 1931 sem byla umístěna také česká škola pro dívčí povolání.²²⁹

Na Libereckých trzích měli možnost vystavovat nejen podnikatelé v textilním průmyslu. V dívčím reformním gymnáziu na dnešním Sokolovském náměstí se zpravidla vystavoval nábytek či výrobky ze dřeva, v budově obchodní akademie v dnešní Šamánkově ulici se prezentovaly chemické výrobky a inventář do laboratoří, ve škole na Keilově vrchu byl představen především potravinářský průmysl, v gymnáziu na dnešní Vítězné ulici byla instalována expozice skleněných předmětů, bižuterie,

²²⁵ KARPAŠ, Roman - BÍLKOVÁ, Libuše: *Zlatý věk soukenictví a první manufaktury*, in: KARPAŠ, Roman et al.: c. d., s. 71.

²²⁶ TALLER, Martin et al.: c. d., s. 53.

²²⁷ KARPAŠ, Roman - TECHNIK, Svatopluk: *Liberec – město škol*, in: KARPAŠ, Roman, et al.: c. d., s. 231.

²²⁸ ŘEHÁČEK, Marek - PIKOUS, Jan, c. d., s. 30–40.

²²⁹ TECHNIK, Svatopluk, *Liberec minulosti a současnosti...*, s. 67.

porcelánu, hraček,²³⁰ galanterie, osvětlení, uměleckých předmětů a kuřáckých potřeb.²³¹ V průmyslové škole mohli návštěvníci zhlédnout klavírní a radiové trhy, zařízení bytu či telefonické přístroje.²³²

Těžké zemědělské a textilní stroje byly vystavovány v roce 1920 v provizorním stanu postaveném naproti budově vlakového nádraží a od roku 1921 poté v západní či východní hale v prostorách výstaviště. Tyto haly také hostily výstavu automobilů, motocyklů či bicyklů. Nejen v halách byly ale tyto předměty vystaveny. Kvůli jejich velikosti jim byl vyhrazen také prostor na dvoře výstaviště. Často zde byl k vidění i automobil, hlavní výhra stavební loterie, která trhy doprovázela.²³³

5.4 Ostatní budovy

Jak již bylo zmíněno, nejen školní budovy skýtaly výstavní prostory Libereckých trhů, ale také jiné budovy, které byly pro velikost svých prostor rovněž zařazeny mezi výstavní domy. Jednalo se například o kasárna, Obchodní a živnostenský komoru či klášter sv. Voršily. V této kapitole opět přiblížím především historický význam zmíněných budov, které byly pro Liberecké trhy tak nepostradatelné, aby bylo možné lépe pochopit význam staveb pro organizátory trhů, kteří se rozhodli pro jejich využití.

Kasárna

Kasárna byla k užívání spolku Reichenberger Messe přenechána za několik podmínek (viz příloha č.).

V Liberci byla stálá vojenská posádka až od roku 1867,²³⁴ pro níž bylo nutné postavit odpovídající prostorný objekt. A tak se v místě dnešního obchodního centra Forum (Blažkova ulice) zakoupila bývalá továrna Demuth čp. 536-IV, jež byla přestavěna na kasárna. Tyto prostory z hlediska velikosti nevyhovovaly, a proto se postavila nová budova kasáren v místě vojenského cvičiště nad Baierovým potokem. Jelikož kasárna nebylo vhodné umístit do srdce města, byl k tomuto účelu postaven komplex budov v severovýchodní části města, na dnešním Žižkově náměstí. Trvale zde

²³⁰ Die Messehäuser, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 1924.

²³¹ Tamtéž.

²³² Die Messehäuser, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 1927.

²³³ Reichenberger Messebau-Lotterie, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 63, 12. 8. 1922, s. 2.

²³⁴ Rozhodl se tak magistrát města Liberce po Prusko-rakouské válce roku 1866.

sídlil prapor polních myslivců čítající 35 důstojníků a 494 vojáků různých vojenských hodností.²³⁵ Na přelomu 19. a 20. století sem umístili tři prapory 74. jičínského pěšího pluku. Také zde byla v roce 1910 umístěna část 94. pěšího turnovského pluku.²³⁶ Tyto prostory nestačily nárůstu počtu vojáků, a tak se vybudovala další kasárna na plochách vojenského cvičiště v místě, kde kdysi stávala šibenice, tzv. Horní nebo Dělostřelecká kasárna v dnešní ulici Generála Píky. Ty se skládaly z osmi budov a po roce 1918 sloužily československé armádě.²³⁷

Součástí Dolních kasáren bylo dvanáct budov (osm větších a čtyři menší) kolem obdélníkového nádvoří s rozměry 290x150 metrů,²³⁸ jež projektoval A. Kaulfers podle směrnic tehdejšího Ministerstva války. V novorománském slohu je stavěly celkem čtyři firmy, a sice P. Wagler, A. Horn, E. Beckert, Schär-Leupelt (1891–1893).²³⁹ Bylo zde umístěno dohromady 1 015 mužů pěšího pluku. Dominantou kasáren je i nyní čtyřboká věž, kterou ze severní strany později dále doplnily pavilon poddůstojníků, konírny, dílny, sklady a objekty sloužící k ubytování mužstva.²⁴⁰

Právě rozlehlé prostory komplexu budov kasáren byly vhodnými výstavními budovami. V roce 1922 se zde vystavoval potravinářský průmysl, nábytek, předměty ze dřeva, rákosu, papíru, grafické zboží, kancelářské potřeby, kopírovací stroje.²⁴¹ V ostatních letech nahradily kasárna jiné budovy postavené v rámci výstaviště nebo další školní budovy.

Obchodní a živnostenská komora

Po vzniku Československa byla sídlem živnostenských komor města Praha, Plzeň, České Budějovice, Cheb a Liberec. I po první světové válce si Liberec udržel svůj význam průmyslového města, zejména v oblasti textilu. Po ukončení světového konfliktu však bylo, následkem značných celních bariér, stále problematičtější vyvážet zboží. Silnou konkurencí se staly především trhy Německa, Velké Británie, Japonska, Číny a Indie. Mnoho libereckých průmyslníků (Liebieg, Ginzkey, Kopetzky...) vytvořilo

²³⁵ TECHNIK, Svatopluk - RUDA, Vladimír: *Liberec minulosti a budoucnosti*, Liberec, Severočeské krajské nakladatelství v Liberci 1961, str. 111.

²³⁶ ŘEHÁČEK, Marek - PIKOUS, Jan: c. d., s. 80–86.

²³⁷ TECHNIK, Svatopluk - RUDA, Vladimír: c. d., s. 64.

²³⁸ KARPAŠ, Roman - TECHNIK, Svatopluk: *Policie, četnictvo, soudy, vojsko*, in: KARPAŠ, Roman et al.: *Kniha o Liberci*, c. d., str. 224–225.

²³⁹ TECHNIK, Svatopluk - RUDA, Vladimír: *Liberec minulosti a současnosti...*, s. 64.

²⁴⁰ KARPAŠ, Roman - TECHNIK, Svatopluk: *Policie, četnictvo, soudy, vojsko*, in: KARPAŠ, Roman, et al.: c. d., s. 224.

²⁴¹ Wertblatt für die Messe, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 63, 12. 8. 1922, s. 1.

pobočky svých podniků i v zahraničí.²⁴²

V takové situaci se stalo klíčové navázání nových obchodních kontaktů, zejména se zahraničím. Čeští Němci se chtěli v zahraničí prezentovat především svými novinkami v průmyslu. To byl také jeden z důvodů, proč byly v Liberci v roce 1920 uspořádány Liberecké trhy. Mezi hlavní organizátory patřila právě Obchodní a živnostenská komora, jejímž cílem bylo pořádat přehlídky průmyslového zboží podle vzoru lipského veletrhu (viz blíže podkapitola 4.3.1).²⁴³

Oborem působnosti Obchodní a živnostenské komory byla poradenská činnost, jež na žádost vládních i samosprávních úřadů podávala dobrozdání k návrhům zákonů a nařízení i správní opatření, pokud se týkala hospodářské činnosti, vlastnila komorní znalce a důvěrníky pro zvláštní porady, referenty zasílala k poradám zákonodárných sborů a jejich komisí i do orgánů územní samosprávy. Dalším byla správní činnost, která vlastnila známkový a vzorkový rejstřík a vydávala různá potvrzení a vysvědčení o různých okolnostech z hospodářského oboru mající charakter veřejných listů. Při komorách působily rozhodčí soudy a smírčí komise, jež fungovaly v případě tzv. nekalých soutěží. Do iniciativní činnosti patřilo informovat zájemce, korporace a úřady veřejné správy o těchto praktikách. Obchodní a živnostenská komora se také zabývala vydáváním různých odborných časopisů. Díky všem těmto oborům působnosti přispěla Obchodní a živnostenská komora v Liberci ke správnému fungování a organizaci Libereckých trhů od jejich prvního ročníku, tedy roku 1920, až do roku 1938, kdy byla tradice Libereckých trhů ukončena. Po druhé světové válce začala v Liberci, také díky intervenci Obchodní a živnostenské komory, nová tradice - Liberecké výstavní trhy, které byly opět pod jejím patronátem.²⁴⁴

Kláster

Kláster řádu svaté Voršily (tzv. Voršilky)²⁴⁵ byl stavěn mezi lety 1894–1896 podle návrhu Adolfa Bürgera v novogotickém slohu.²⁴⁶ Komplex klášterních budov byl seskupen kolem čtvercového nádvoří a obklopen rozlehlým parkem, v němž se nacházela socha Sv. Jana Nepomuckého, přemístěná z nároží dnešní Jablonecké

²⁴² BRUNCLÍK, Zdeněk - VINKLÁT, D. Pavel: *150 let hospodářské komory v Liberci 1851–2001*, Liberec, Okresní hospodářská komora Liberec, Agentura 555 2000, ISBN 80-902887-3-1, s. 23–24.

²⁴³ Tamtéž, s. 23–24.

²⁴⁴ SOKa Obchodní a živnostenská komora v Liberci 1841-1949, Liberec 1969.

²⁴⁵ Dnes poliklinika pro dospělé.

²⁴⁶ TECHNIK, Svatopluk. - RUDA, Vladimír: *Liberec minulosti a současnosti...*, s. 125.

a Klášterní ulice. Budovám dodnes dominuje 44 metrů vysoká věž kostela Božího Srdce Páně. V přední budově byla zřízena klášterní škola pro mladé dívky římskokatolického vyznání, která byla spravována sestrami řádu Voršilek.²⁴⁷ Klášter byl využíván pro výstavní účely v roce 1922, tedy pro třetí ročník Libereckých trhů a sloužil především k expozici textilního průmyslu.²⁴⁸

Severočeské muzeum

Popis objektu muzea by bezesporu vydal na rozsáhlou samostatnou monografii, přesto však alespoň stručně zmíním jeho historii, neboť celá tato budova byla významnou složkou Libereckých trhů.

První myšlenka na založení muzea v Liberci pocházela od Živnostenského spolku. Koncem sedmdesátých let 19. století byl Liberec sídlem průmyslu a podnikatelů, kteří zde vlastnili závody. A právě Liebiegové, jako jedni z nejvlivnějších, si uvědomovali nutnost zvýšení vzdělání svých pracovníků i ostatních lidí.²⁴⁹ A tak bylo roku 1873 založeno muzeum, jako konkurence uměleckoprůmyslového muzea v Praze. Zpočátku byly sbírky rozmístěny v různých budovách po městě.²⁵⁰ V roce 1882 získala sbírka prostory v novorenesančním Görlachově domu v dnešní Palachově ulici.²⁵¹ Roku 1882 vznikl samostatný muzejní spolek, do jehož vlastnictví byly převedeny sbírky muzea. Byla založena instituce, která se nazývala Severočeské průmyslové muzeum, v jejímž čele stál profesor Karl Genauck.

Muzeum bylo postaveno za přispění Zemského výboru v Praze, který si jako podmínku pro poskytnutí dotace stanovil jmenování Čecha do muzejního kuratoria a vydání průvodce i katalogů knihoven v češtině. Zároveň mělo muzeum poskytovat stejné vzdělání Čechům i Němcům.²⁵² Dále bylo postaveno za přispění libereckých průmyslníků i za využití vlastního fondu, který již od prvotního záměru měl sloužit pro výstavbu nové budovy muzea.²⁵³ Muzejní kuratorium si přálo postavit budovu muzea

²⁴⁷ TECHNIK, Svatopluk: *Secese a počátky modernismu*, in: KARPAŠ, Roman, et al.: *Kniha o Liberci*, c. d., str. 257.

²⁴⁸ Wertblatt für die Messe, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 63, 12. 8. 1922, Nr. 188, s. 1.

²⁴⁹ Kolektiv autorů: *100 let Severočeského muzea v Liberci*, Liberec, Severočeské muzeum 1973, s. 8–10.

²⁵⁰ Půdní prostory školy v Orlí ulici, dům U Červeného orla na dnešním Sokolovském náměstí.

²⁵¹ Ročenka liberecké architektury 05/2009, Liberec 2010, str. 26–31.

²⁵² Kolektiv autorů, *100 let Severočeského muzea...*, s. 9.

²⁵³ KARPAŠ, Roman, *Liberecké muzeum*, in: KARPAŠ, Roman, et al.: c. d., str. 238–241.

blízko centra, nejlépe v okolí budovy Spořitelny, aby dotvořila ráz dnešního Zámeckého náměstí. Od výstavby na tomto místě se ale ustoupilo z důvodu možného požáru v centru města, který by mohl poškodit sbírky muzea a také kvůli stinnému charakteru místa²⁵⁴ A tak byla jako místo, vhodné pro výstavbu této budovy, vybrána nově vznikající vilová čtvrť podél dnešní Masarykovy ulice, která se začala zastavovat od roku 1895.²⁵⁵ Již roku 1895 byl pozemek poskytnut městským zastupitelstvem zdarma pro výstavbu muzea muzejnímu kuratoriu, jež vypsal architektonickou soutěž. Soutěž vyhrál Friedrich Ohmann, profesor umělecko-průmyslové školy v Praze.²⁵⁶ V roce 1893, kdy byla zbourána budova staré radnice na dnešním náměstí Dr. E. Beneše,²⁵⁷ členové muzejního kuratoria požadovali,²⁵⁸ aby se do projektu muzea zakomponovala renesanční věž, konkrétně přesná replika té radniční. Proto musel být projekt předělán do renesančního slohu. Z důvodu zpoždění projektové dokumentace architektem Ohmannem, zadali členové muzejního spolku práci na projektu berlínskému architektu Hansi Griesbachovi.²⁵⁹ Projekt byl dokončen roku 1896 a již v lednu roku následujícího započala stavba samotné budovy muzea bratry Gustavem a Ferdinandem Mikschovými.²⁶⁰

Díky využití velkého počtu pracovníků při stavbě budovy, došlo 18. prosince 1898 – necelé dva roky od zahájení výstavby – k slavnostnímu otevření muzea. V tomto období tedy dosáhlo muzeum svého vrcholu.²⁶¹ Celé stavbě dominují secesní prvky, historizující slohy a romantismus. Jednotlivá křídla byla ztvárněna tak, že ze čtyř přiléhajících ulic vypadá každé jinak. Dominantou muzea je osmiboká vstupní věž.²⁶² Ozdobou fasády, jež je z hořického pískovce s výzdobou od libereckého profesora průmyslové školy v Liberci, sochaře Emanuela Gerharta a Ferdinanda Czastky.²⁶³ Štukové práce na fasádě budovy dále vytvořil Jakob Kocourek. Provoz muzea byl

²⁵⁴ *Ročenka liberecké architektury*, 2009, č. 5, ISSN 1801-6227, str. 26–31.

²⁵⁵ Tamtéž.

²⁵⁶ ŘEHÁČEK, Marek, - PIKOUS, Jan: c. d., s. 65–69.

²⁵⁷ Viz blíže o staré radnici: KARPAŠ, Roman, et al.: *Knih o Liberci*, Liberec 2006, RUDA, Vladimír: *Liberecká radnice*, Liberec 1983.

²⁵⁸ Otto Wagner, Andreas Streit, Victor Luntz, Adolf Siegmund, Willy Ginzkey, Heinrich von Liebig a Moritz Hacker.

²⁵⁹ *Ročenka liberecké architektury*, 2009, č. 5, ISSN 1801-6227, str. 26–31.

²⁶⁰ ŘEHÁČEK, Marek - PIKOUS, Jan: c. d., s. 65–69.

²⁶¹ Kolektiv autorů, *100 let...*, s. 10, Na věž lze v současné době vystoupat při příležitosti muzejní noci nebo Dnů evropského kulturního dědictví, které se konají v Liberci každý rok v měsíci září.

²⁶² KARPAŠ, Roman: *Liberecké muzeum*, in: KARPAŠ, Roman, et al.: c. d., s. 238–241.

²⁶³ ŘEHÁČEK, Marek, PIKOUS, Jan: c. d., str. 65–69.

zahájen v roce 1899, tedy na výročí 50 let panování císaře Františka Josefa I.²⁶⁴

Od roku 1927 sloužila budova Severočeského průmyslového muzea různým doprovodným výstavám Libereckých trhů, čili ne jako výstavní budova v pravém smyslu. Roku 1927 zde budova hostila výstavu „*Díla českých a německých spolků působících v Československu*“,²⁶⁵ v roce 1929 – při příležitosti jubilejních desátých Libereckých trhů - hostilo muzeum výstavu vynálezů a novinek „*ENA*“,²⁶⁶ či expozici „*Muž a dáma*“,²⁶⁷ v roce 1932 zde byla uvedena expozice „*Moderní bydlení*“.²⁶⁸

²⁶⁴ *Ročenka liberecké architektury*, 2009, č. 5, ISSN: 1801-6227, s. 26–31.

²⁶⁵ *Die Messehäuser*, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 68, 13. 8. 1927, s. 1.

²⁶⁶ V roce 1933 se tato výstava konala na půdě Učitelského ústavu.

²⁶⁷ AML – soudobá dokumentace, Liberecké veletrhy 1920–1936, pozvánky, propagace.

²⁶⁸ *Die Messehäuser*, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 73, 16. 8. 1932, s. 2.

6 Průběh Libereckých trhů mezi světovými válkami

6.1 Průběh Libereckých trhů

Protože musel být každý ročník Libereckých trhů pečlivě připraven a zorganizován, je třeba se na následujících stránkách zabývat samotným průběhem těchto trhů od jejich zahájení a záležitostí, které s tím souvisely, až po jejich ukončení. Zaměřila jsem se též na záležitosti, které měly návštěvnost trhů zvýšit. V další části se pak věnuji především doprovodnému programu, který byl nedílnou součástí Libereckých trhů již od jejich prvního ročníku.

Na první den zahájení Libereckých trhů byli do města pozváni významní hosté z řad politiků, zástupců státu či vyslanců různých zemí (viz příloha). Je důležité současně poznamenat, že ač byli v roce 1920 přizváni na trhy zástupci ministerstva zahraničí a ministerstva obchodu, do Liberce se nedostavili, proto se mohlo zdát, že získal Liberecký trh vyloženě německý ráz a pravděpodobně mohla tato absence zástupců státu v jistém smyslu poznamenat české vystavovatele.²⁶⁹ Množství zahraničních návštěvníků a vystavovatelů účastnících se Libereckých trhů záviselo na různých faktorech, z nichž nejvýraznější byla devizová opatření, která proběhla po hospodářské krizi ve třicátých letech.²⁷⁰ Největší pokles zahraničních návštěvníků trhy zaznamenaly mezi lety 1932–1936.²⁷¹ Na druhou stranu byl zaznamenán velký nárůst návštěvníků z Čech, Moravy, Slezska a Slovenska. Přesto se Liberec od počátku pořádání Libereckých trhů stal severočeskou metropolí, kde bylo možné potkávat cizince z různých evropských zemí - afrických, asijských a dále Blízkého východu.²⁷² Tito lidé byli v první den konání trhů provedeni po výstavních halách, a to jak samotným prezidentem

²⁶⁹ Liberecké veletrhy, in: *Ještědský Obzor*, roč. XI., 20. 8. 1920, č. 33, s. 2.

²⁷⁰ Hospodářská a sociální krize zasáhla na konci roku 1930 velmi citelně také Československo. Postihla průmysl i zemědělství a měla sociální důsledky. Československý průmysl se tak vrátil do stavu 20. let. Nejnižší výroba byla v roce 1933 (pokles o 33%). Československo také pocítilo celosvětový pád zahraničního obchodu. Muselo vývoz územně přeorientovat do vzdálenějších zemí – latinskoamerické a asijské trhy. V Liberci krize nejvíce postihla textilní průmysl a strojírenství. Oživení průmyslu je znatelné až od roku 1936 především kvůli potřebě obrany státu a zvýšené zbrojní výrobě.

²⁷¹ Mezi těmito lety v Československu ještě doznívala hospodářská krize. Celosvětově zasáhla krize také měnu. Znehodnocení světových měn mělo vliv na devalvaci koruny o 30%. Více: KVAČEK, R., *České dějiny II.*, Praha 2002.

²⁷² Návštěvníci byly z Rakouska, Německa, Maďarska, Polska, Belgie, Estonska, Dánska, Švédska, Holandska, Francie, Itálie, Anglie, Švýcarska, Lotyšska, Ruska, Turecka, Řecka, Palestiny, Albánie, Bulharska, Portugalska, Egypta, Argentiny, Brazílie a Filipín.

Libereckých trhů Theodorem Liebiegem, tak starostou Liberce (viz příloha).²⁷³ Liberecké trhy se takto zahajovaly prakticky celých 18 let, až do svého posledního ročníku v roce 1938. Místem setkání pro prvotní prohlídku byl prostor před samotným výstavištěm mezi půl desátou a desátou hodinou ranní.

V roce 1925 si vedení Libereckých trhů uvědomovalo nutnost usnadnit přístup návštěvníků do veletržního Liberce. Dle tohoto stanoviska měly trhy zprostředkovávat odbyt průmyslového zboží na mezinárodním trhu a tím podporovat národní hospodářství, proto bylo třeba zvýhodnit návštěvníkům jízdné či udat slevy na vízu.²⁷⁴ Ministerstvo veřejných prací v Praze²⁷⁵ apelovalo svým výnosem č. 3387/21 fin. ze dne 5. března 1921 na zástupce československých úřadů, kteří působili v zahraničí, aby vycházeli všem zahraničním návštěvníkům, jež se prokážou platnou legitimací, co nejvíce vstříc.²⁷⁶ „*Liberecké veletrhy mají zprostředkovávati jako mezinárodní nákupní trh, odbyt našich průmyslových výrobků a podporovati celé národní hospodářství, to jest tržní správa za nejprvnější povinnost přijmout každého návštěvníka veletrhu co nejlépe a býti mu ve všem nápomocna.*“²⁷⁷

Ve druhém ročníku byla pro návštěvníky z Německa, Polska, Maďarska a z Balkánských zemí uvedeným výnosem udělena 50% sleva na poplatky z víz, pro návštěvníky z Rakouska byla sleva stanovena dokonce na 75%. Pro obyvatele Žitavy byl přechod hranic snazší než kdykoli jindy. Tito návštěvníci vízum k přechodu československé hranice nepotřebovali díky výnosu Ministerstva vnitra v souladu s Ministerstvem financí č. 53286/21 ze dne 2. června 1921. I pro rezidenty zde platily výjimky. Dle rozhodnutí libereckého Magistrátu města návštěvníci Libereckých trhů nepotřebovali pro vstup do obytných zón žádné zvláštní povolení ani legitimaci k příjezdu. Stačila jim pouze veletržní legitimace, opravňující ke vstupu do veletržních

²⁷³ *Reichenberger Zeitung*, 1920–1938.

²⁷⁴ VI. Mezinárodní veletrh v Liberci, in: *Ještědský Obzor*, 30. 7. 1925, roč. XVI., č. 30, s. 2.

²⁷⁵ Říšské ministerstvo veřejných prací vzniklo nejvyšším rozhodnutím ze dne 8. května 1848. Jeho působnost se vztahovala na hornictví, hutnictví, stavby a provoz státních železnic, telegrafy, stavby silnic a vodní stavby. Toto ministerstvo zaniklo 21. listopadu 1848, ale 21. března roku 1908 bylo znovu obnoveno. Ministerstvo převzalo agendu stavebních záležitostí, výkon nejvyšší instance báňské správy a správu průmyslového školství. Ministerstvu byly vyhrazeny především stavební záležitosti, věci vodních, silničních a mostních staveb, bylo mu podřízeno veškeré hornictví a všechny střední a vysoké ústavy tohoto druhu. Příslušel mu dozor nad živnostenským průmyslovým školstvím, dozor nad patentním a cejchovním úřadem a podpora zvelebování živností a cestovního ruchu. Ministerstvo veřejných prací sídlilo na Smíchově v Prestově ulici číslo 6.

²⁷⁶ AML – VI (gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507 - Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci.

²⁷⁷ VI. Mezinárodní veletrh v Liberci, in: *Ještědský Obzor*, roč. XVI., 30. 7. 1925, číslo 30, s. 2.

budov.²⁷⁸ Podnikatelé Liberecka chtěli znovu navázat obchodní vztahy se zahraničím, které byly přerušeny po rozpadu Rakouska-Uherska, proto měli velký zájem dopravit na pořádanou akci co nejvíce návštěvníků. K tomuto účelu bylo důležité využít jak vnitrostátní, tak také zahraniční železniční společnosti. Tohoto cíle se mělo dosáhnout zvýšením počtu spojů v trase vedoucí do Liberce, čímž mělo dojít ke zvýšení návštěvnosti. S Československým ministerstvem železnic v Praze,²⁷⁹ generálním ředitelstvím Ústecko-teplické železnice,²⁸⁰ dopravním ředitelstvím Frýdlantských okresních drah,²⁸¹ exekutivním komitétem Košicko-bohumínské železnice,²⁸² generálním ředitelstvím Liberecko-jablonecko-tanvaldské dráhy,²⁸³ rakouského státního úřadu pro dopravu ve Vídni, generálním ředitelstvím železnic Vídeň-Aspang, generálním ředitelstvím italských státních železnic v Římě a královským bulharským ministerstvem železnic v Sofii byla ujednána spolupráce v rámci Libereckých trhů.²⁸⁴ Snahou, jak ulehčit návštěvníkům cestu z Německa do Liberce se zabývalo především ředitelství trhů v čele s průmyslníkem Theodorem Liebiegem. *„Seitens der Reichenberger Messeleitung wurden alle Schritte unternommen, um den Besuchern der diesjährigen Reichenberger Messe die Reise nach Reichenberg zu erleichtern. So hat sich das Messeamt, sowohl mit der österreichischen, als auch der deutschen Eisenbahnverwaltung und auch mit den inländischen Staatsbahndirektionen in Verbindung gesetzt, im Bedarfsfalle direkte Sonderwägen zur Reichenberger Messe*

²⁷⁸ AML – VI (gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507 - Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci. Dopis mezi spolkem Reichenberger Messe a městskou radou ze dne 27. 5. 1922.

²⁷⁹ Československé ministerstvo vzniklo po rozpadu Rakouska-Uherska 1919 a sdružovalo některé vnitrostátní železnice.

²⁸⁰ Ústecko-teplická železnice (c. k. privilegierte Aussig-Teplitzer Eisenbahn, A. T. E.) byla nejvýnosnější železniční společností v monarchii až do roku 1923, kdy byla integrována do Československých státních drah. Nejprve byla zprovozněna trať ve směru Ústí nad Labem-Teplice a v roce 1900 trať ve směru Teplice-Liberec. Touto železniční se především převáželo uhlí do Německa.

²⁸¹ Společnost Frýdlantské dráhy zprovoznila na Frýdlantsku tři tratě, z toho dvě byly postaveny s přechodem do Německa. Roku 1925 byla tato železnice zestátněna.

²⁸² Košicko-bohumínská železnice (Kaschau-Oderberger Bahn (KOB) byla vybudována v roce 1872. Tato dráha jako jediná spojovala české země s východním Slovenskem. V roce 1921 železnice fungovala v rámci ČSD, ale ve vlastnictví soukromé společnosti.

²⁸³ Především průmyslník Johann Liebieg intervenoval za vybudování železniční tratě ve směru Liberec-Jablonec nad Nisou. On sám vlastnil několik podniků po této trase. V roce 1875 byla schválena trasa Liberec-Pardubice přes Turnov, nikoli přes Jablonec. A tak byla zřízena nízkorozchodová elektrická pouliční dráha. Samotná železnice ve směru Liberec-Jablonec nad Nisou-Tanvald. Také tyto dráhy byly po rozpadu Rakousko-Uherska zestátněny.

²⁸⁴ Průvodce libereckým veletrhem, Praha-Vinohrady, 1920, jedná se pouze o výčet v průvodce libereckým trhem, kde není popsána dohoda s těmito jednotlivými železnicemi. V tomto případě tedy mohou hovořit o spolupráci, která byla splněna výpravou zvláštních vlaků či slevami na jízdném.

*einzustellen und bis Reichenberg als solche weiterzuleiten.*²⁸⁵

Snad nejvíce vyšel návštěvníkům vstříc spolek Reichenberger Messe. Po dobu konání trhů mohli totiž návštěvníci využít v rámci veletržní legitimace 33% slevy jízdného na všech tratích státních i soukromých drah. Sleva se vztahovala na zpáteční jízdenku z místa, kde návštěvník bydlel, do Liberce a zpět, navíc si sám mohl vybrat třídu, kterou chtěl cestovat. Na slevu bylo možné využít rychlíky i osobní vlaky. K této akci se ale nevztahovaly slevy na jízdném v expresních a luxusních vlacích, naopak podmínkou k využití slevy bylo cestovat co možná nejkratší cestou.²⁸⁶ Návštěvníci z Moravy, Slezska a Slovenska směli využít přímých rychlíků přes Prahu. Podrobné informace k využití tohoto dopravního zvýhodnění byly napsány na druhé straně veletržní legitimace.²⁸⁷ Další z podmínek byla nutnost si před nástupem do vlaku nechat legitimaci okolkovat a opatřit ji železniční kontrolní známkou.²⁸⁸ 19. srpna 1936, v den, kdy Liberec navštívil prezident republiky Edvard Beneš, bylo Ministerstvo československých drah organizátory trhů požádáno o výjimku, a sice „33% ermässigten Sonntagsrückfahrkarten für die Strecken: Turnau-Seidenberg, Reichenberg-Böhm. Leipa, Reichenberg – Polaun, und auf den Friedländer Bezirksbahnen.“²⁸⁹ V rámci každé veletržní legitimace byla též sleva 33% z ceny jízdného na všech tratích Československa. Vedle železnice usnadňoval návštěvníkům během Libereckých trhů příjezd do Liberce rovněž autobus, jenž jezdil pravidelně o víkendech z Liberce do Jablonce nad Nisou v intervalu každé dvou hodin.²⁹⁰ Přesný jízdní řád byl uveden v každé příloze trhů v deníku Reichenberger Zeitung.

Pro úspěšný průběh Libereckých trhů nesměla chybět mediální podpora. Každý rok byl firmou A. Hirschmann a Ko. vydáván ilustrovaný průvodce Libereckým

²⁸⁵ Reiseerleichterung, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 65, 8. 8. 1924, s. 4, Tyto výjimky se konkrétně týkaly trasy na trati Liberec-Žitava-Varnsdorf, vlak ve směru Liberec-Varnsdorf se zastávkami Machnín, Andělská hora, Chrastava, Bílý kostel a Hrádek nad Nisou, Žitava, Großschönau. „Vedení Libereckých trhů podniklo všechny kroky, aby usnadnilo návštěvníkům cestu v letošním roce na trhy, a tak se spojil veletržní úřad s rakouskou a německou správou železnic a ředitelstvím vnitrostátních drah a rozhodli se v případě potřeby vypravit zvláštní vlaky do Liberce.

²⁸⁶ AML – soudobá dokumentace, Liberecké veletrhy 1920-1936, pozvánky, propagace.

²⁸⁷ AML – VI (gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507 - Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci.

²⁸⁸ AML – soudobá dokumentace, Liberecké veletrhy 1920-1936, pozvánky, propagace.

²⁸⁹ Ermässigte Sonntagsrückfahrkarten zur Reichenberger Messe für dem 19. August, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 77, 15. 8. 1936, č. 191, s. 2. 33% zvýhodnění nedělních zpátečních jízdenek pro cestu: Turnov-Zawidówa, Liberec-Česká Lípa, Liberec-Polubný a pro frýdlantské oblastní dráhy.

²⁹⁰ Messe Fahrplan, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 65, 9. 8. 1924, Nr. 1, s. 2.

veletrhem.²⁹¹ Součástí průvodce byla i historická část zabývající se dějinami Liberce, coby výstavního města od Dr. Viktora Luga. Dále se zde nacházel článek od Leopolda Tertsche o okolí Liberce, poté zde byly představeny významné pamětihodnosti města a v neposlední řadě zde byli představeni svými reklamami také vystavovatelé trhů. Toto dílo bylo k dostání zdarma, a to přímo v sídle firmy A. Hirschmann v dnešní Hanychovské ulici nebo v sídle veletržního úřadu v dnešní Moskevské ulici. Není jisté bez zajímavosti, že průvodce byl napsán ve třech jazycích, česky, anglicky a francouzsky.²⁹² Také vycházela ročenka Libereckých trhů, veletržní katalog, v němž byli formou prostého seznamu i obrazových reklam prezentováni samotní vystavovatelé a kompletní doprovodný program jednotlivých dnů včetně času a místa konání. V deníku Reichenberger Zeitung byla do desátého ročníku obsažena zvláštní příloha Libereckých trhů, v níž redakce každý den návštěvníkům připomínala základní organizační věci, výčet výstavních budov a v neposlední řadě také jednoduchý plánec města s vyznačením výstavních budov a samotného výstaviště.²⁹³ Mediální kampaň byla doplněna plakáty a 400 propagačními tabulemi, které byly umístěny ve městě, především pak před budovou vlakového nádraží.²⁹⁴ O instalaci jedné takové reklamy žádal spolek Reichenberger Messe radu města ve svém dopise z 29. března 1920. „*Der Verein Reichenberger Messe ersucht hiermit um die Bewilligung zur Anbringung einer Reklametafel an dem reklamständer auf dem Baron Liebieg'schen Grundstücke, gegenüber dem Bahnhofs, oberhalb der Tafel des städtischen Arbeitsnachweises.*“²⁹⁵ Nejen tabule ve městě byly základem snah spolku Reichenberger Messe propagovat Liberecké trhy. V tramvajích byly též umístěny propagační materiály. Spolek požádal radu města „*zur Durchführung einer wirksamen Propaganda um die Bewilligung zur unentgeltlichen Anbringung von kleinen Reklamtafeln, welche den Zeitpunkt der*

²⁹¹ K dispozici mi byl dán pouze Průvodce Libereckým veletrhem pro rok 1921, nicméně domnívám se, že byly tyto průvodce vydávány každý rok.

²⁹² Illustrierter Führer durch die Messestadt, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 63, 12. 8. 1922, s. 2. Průvodce v těchto jazykových mutacích byl pravděpodobně doplňkem hlavního průvodce vydaného v německém jazyce. Jedná se ale pouze o mou domněnku, protože jsem neměla možnost do takového průvodce nahlédnout.

²⁹³ AML – VI (gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507 - Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci.

²⁹⁴ Hauptversammlung der Reichenberger Messe, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 63, 18. 8. 1922, s. 7.

²⁹⁵ AML – VI (gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507- Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci. Spolek Reichenberger Messe požádal o povolení připevnit reklamní tabuli na reklamní plochu na Liebiegův pozemek naproti nádraží nad tabulí nabídek práce ve městě.

Reichenberger Messe enthalten, in den Wagen der elektr. Strassenbahnen“.²⁹⁶ Největší reklamní kampaň proběhla v roce 1933,²⁹⁷ kdy bylo, dle redaktora týdeníku *Ještědský Obzor*, „obchodníkům rozesláno na desetitisíce prospektů a tisíce výtisků veletržního časopisu“.²⁹⁸ Ve městě bylo možné zaznamenat zvýšený výskyt veletržních plakátů různých velikostí a inzerátů.²⁹⁹ Během roku 1935 bylo například „všem význačným listům odesláno [oddělením Libereckých trhů] 150 000 prospektů v 10 řečích“,³⁰⁰ které ve více než tisíci městech zvaly k návštěvě Libereckých trhů. V novinách a odborných listech redaktoři psali reportáže z dění a organizátoři trhů dokonce propagovali i zvláštní dopisní papíry, dopisní známky, zvláštní dopisnice a malé plakáty s logem spolku *Reichenberger Messe* (viz příloha).³⁰¹ Největším poutačem Libereckých trhů byl ale obrovský magnet. „Abend zur Abend bildet der Rathausplatz den Anziehungspunkt vieler Einheimischer und Fremder. Der Reklamemagnet der Unstreitig erst der inneren Stadt das richtige Messegepräge verleiht, erstrahlt in vollem Lichterglänze.“³⁰² Magnet byl ověšen reklamami od firmy Anton Hirschmann a Ko. a prezentoval jednotlivé firmy, potažmo vystavovatele.³⁰³ Byl 16 metrů vysoký, 10 metrů široký a v noci jej osvětlovalo na 1000 žárovek. Magnet se stal symbolem několika po sobě jdoucích ročníků Libereckých trhů.³⁰⁴ „Als Neuheit werden heuer [třetí ročník Libereckých trhů] am Magneten Lichtbilder und Industriefilme vorgeführt“.³⁰⁵ Vedle tohoto magnetu bylo umístěno plátno, na kterém organizátoři promítali reklamy, jež měly prezentovat samotné vystavovatele a samozřejmě také československý průmysl.³⁰⁶ Toto promítací

²⁹⁶ Tamtéž. „o realizaci efektivní propagandy pomocí upevnění malých tabulí, které budou obsahovat výjevy trhů ve vozech libereckých tramvajů“.

²⁹⁷ V letech 1933 a 1935 bylo třeba zvýšit návštěvnost Libereckých trhů. Z důvodu doznívající hospodářské krize v Československu zaznamenal průmysl a odbyt výrobků této oblasti značný pokles.

²⁹⁸ Liberecký veletrh, in: *Ještědský Obzor*, roč. XXIV., 10. 8. 1933, č. 32, s. 4.

²⁹⁹ Tamtéž.

³⁰⁰ XVI. Mezinárodní Liberecký veletrh, in: *Ještědský Obzor*, roč. 1935, 8. 8. 1935, č. 32, s. 2.

³⁰¹ Tamtéž.

³⁰² Večer co večer je radniční náměstí přitažlivé místo pro rezidenty i zahraniční návštěvníky. Magnet, nesporně první ve městě veletržního charakteru osvětlil město.

³⁰³ Die Riefemagnet zur Messezeit, in: *Reichenberger Zeitung*, 17. 8. 1922, s. 1. Magnet byl umístěn proti nádražní budově v ulici 1. máje pouze v době prvního ročníku Libereckých trhů, od roku 1922 byl umístěn na dnešním náměstí Dr. E. Beneše. Prameny na uvedený magnet poukazují pouze první tři ročníky Libereckých trhů, dále se o něm nezmiňují, ale předpokládám, že když se magnet stal symbolem trhů, byl zde každý rok.

³⁰⁴ TALLER, Martin et al.: c. d., s. 123.

³⁰⁵ Die Riefenmagnet zur Messezeit, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 63, 17. 8. 1922, Nr. 5, s. 1. Jako novinka letošních trhů bylo promítání filmů o průmyslu na magnet.

³⁰⁶ Vyhlídkové lety nad Libercem v době veletrhu, in: *Ještědský Obzor*, roč. XXI., 19. 8. 1921, č. 33, s. 2.

plátno bylo umístěno v budově Státní průmyslové školy a v Severočeském průmyslovém muzeu.³⁰⁷ Dalším využívaným mediálním prostředkem byl rozhlas, respektive speciální vstupy do vysílání, které upozorňovaly na průběh Libereckých trhů.³⁰⁸

Jedenáctý ročník trhů připravil pro návštěvníky velké zpestření v podobě vyhlídkových a okružních letů nad Libercem. Během těchto letů byly shazovány propagační materiály různých firem a živnostníků na město. Za shození jednoho kila materiálů museli zájemci zaplatit 70 Kč. V případě zájmu o tento způsob propagace, bylo nutné uhradit poplatek v sídle Masarykovy letecké ligy.³⁰⁹ Pokud hovoříme o propagaci Libereckých trhů, pak je důležité zmínit také průvod, který každý rok veletrhy zahajoval (viz blíže podkapitola 5.1).³¹⁰ Týdeník Naše Hory na celou tuto akci pohlížel poněkud nacionálně. Autor článku z roku 1921 popisuje průvod takto: „V popředí průvodu byl nesen velký plakát místního časopisu *Grade Michel*, na kterém si dvě postavy přátelsky podávaly ruce. Figury byly alegorií dvou přátel ztělesněných Německem a Ruskem, již trahli mírové smlouvy, a pod nimi „křepčily“ postavičky Anglie, Francie, Itálie a dalších dohodových států. Nechyběl ani Čechoslovák, kterého tak tak nezašlápla bota ruského bolševika.“³¹¹ Reklamní tabule zdobily i křižovatky ve městě. Je nutné poznamenat, že tyto orientační cedule a tabule nebyly psány v češtině, proto se na trhy nahlíželo jako na silně nacionální z německé strany.³¹²

Vzhledem k tomu, že bylo město pyšné (nutno dodat, že právem) na to, že se stalo veletržním městem, souhlasili obyvatelé města s výzvou magistrátu Liberce vyzdobit své domy květinami a vlajkami.³¹³ Tato výzva byla vydána na základě prosby spolku *Reichenberger Messe* směřovanou na radu města. „*Die gefertigte Reichenberger Messe glaubt, dass ihr durch einen Aufruf des geehrten Stadtrates an die Bevölkerung eine besondere Förderung entstünde bittet einen solchen Aufruf freundlich in Erwägung*

³⁰⁷ AML – VI (gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507 - Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci. Dne 11. 7. 1920 žádal spolek *Reichenberger Messe* prostřednictvím dopisu městskou radu o zřízení tohoto „veletržního kina“.

³⁰⁸ Hauptversammlung der *Reichenberger Messe*, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 63, 18. 8. 1922, Nr. 6, s. 7.

³⁰⁹ Liberecký veletrh, in: *Ještědský Obzor*, roč. XII., 21. 8. 1930, č. 34, s. 3.

³¹⁰ Die Reklame-Umzüge, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 61, 14. 8. 1920, s. 1.

³¹¹ Liberecký veletrh, in: *Ještědský Obzor*, roč. XII., 19. 8. 1921, č. 33, s. 2. Obrázek jsem bohužel neměla k dispozici.

³¹² Liberecký veletrh, in: *Ještědský Obzor*, roč. XII., 19. 8. 1921, č. 33, s. 2.

³¹³ AML – VI (gd), karton 507, sign. 187. Podnět k výzvě, kterou liberecký magistrát uveřejnil, dal spolek *Reichenberger Messe* dopisem ze dne 17. 6. 1920. Spolek *Reichenberger Messe* též žádal o výzvu k vyvěšení městských vlajek na městských budovách.

ziehen zu Allen, dahingehend, dass die Bevölkerung in der Messezeit ihre Häuser mit Blumen und Girlanden schmücken möge, die Bürgersteige rein halten und die Schaufenster festlich ordnen solle.“³¹⁴ Našlo se jen málo výjimek, které by chtěly kompletní výzdobu města nějakým způsobem zhatit. Firmy, jejichž obchody se nacházely v centru města, měly nádherně vyzdobené výlohy a obyvatelé bytů v centru města a v okolí výstavních budov měli okna zdobená květinami. O další výzdobě města podrobně vypovídá deník *Reichenberger Zeitung*: „Eine Flaggen gala in der Bahnhofstrasse, wehende Fahnen, farbenstrohe Reklamebänder, welche ganze Strassenzüge überspannen, Wegweisertafeln an allen Strassenkreuzungen, der Riesenmagnet auf dem Aldstädter Platze und mit allen diesen für die Messezeit charakteristischen, in die Augen springenden Ausserlichkeiten das gastfreundliche Reichenberg in seiner Gesamtheit grüssen die Besucher der Reichenberger Messe.“³¹⁵ Pro medializaci Libereckých trhů bylo také důležité pravidelné setkávání s tiskem, které se téměř všechny ročníky³¹⁶ konalo v místnosti hotelu Reichshof nebo v hotelu Zlatý lev. Pro tento účel ale byly vyhrazeny také místnosti v Obchodní a živnostenské komoře v dnešní Masarykově ulici ³¹⁷ „Erschienen waren zahlreiche Pressevertreter des Inlandes und und Auslandes.“³¹⁸ Nejprve byli zástupci tisku přivítáni prezidentem spolku *Reichenberger Messe*, Liebiegem a dále jim byl představován následující program Libereckých trhů, hovořilo se především o vystavovatelích, výstavních prostorech a organizačních záležitostech. Díky pravidelným setkáním mohl tisk podávat ucelené informace o průběhu Libereckých trhů.³¹⁹

Liberecké trhy mohli navštívit pouze lidé na základě prokázání se veletržní legitimací.³²⁰ Tuto legitimace mohli zájemci zakoupit v kancelářích v budově naproti vlakovému nádraží nebo v místě, kde sídlil veletržní úřad (viz kapitola 4.3.1).

³¹⁴ Tamtéž. Spolek *Reichenberger Messe* věří, že výzva rady města obyvatelům mimořádně podpoří zdobení domů květinami, girlandami, chodníky budou očištěné a výlohy slavnostně upravené.

³¹⁵ Der Erste Eindruck, in: *Reichenberger Zeitung, Reichenberg*, roč. 63, 13. 8. 1922, s. 1. Slavnostní vlajka v nádražní ulici, vlající praporek, barevné reklamní banery, které celou ulici zdobí, ukazatelé na všech křižovatkách, magnet na staroměstském náměstí byly pro tento veletržní čas charakteristické zdraví veřejnost a návštěvníky trhů.

³¹⁶ S výjimkou 6. ročníku Libereckých trhů, kdy se setkání s tiskem konalo v hotelu Löwen.

³¹⁷ Liberecké trhy: Na tato setkání nebyl přizván český tisk. České noviny ani časopisy také nedostaly ucelené zprávy o probíhajících trzích.

³¹⁸ Presse Empfang, in: *Reichenberger Zeitung, Reichenberg*, 16. 8. 1925, s. 2. Objevili se zástupci vnitrostátního a zahraničního tisku.

³¹⁹ Tamtéž.

³²⁰ Internacionální veletrh, in: *Naše Hory*, roč. V., 24. 8. 1923, č. 34, s. 3. Nápis na legitimaci byly psány pouze v německém jazyce.

Existovalo několik druhů veletržní legitimace. A i když se prameny zmiňují o druzích legitimace pouze do roku 1928, tedy do osmého ročníku Libereckých trhů, lze předpokládat, že legitimace byla pro vstup do veletržních budov třeba i ve zbylých ročnících. Předpokládá se též, že její cena se měnila podobně jako v předchozích letech.³²¹ V roce 1921 bylo možné legitimaci zakoupit s dopravním zvýhodněním za 20 Kč a bez dopravního zvýhodnění za 10 Kč. K této legitimaci si ale mohli zájemci zakoupit též speciální veletržní odznak za 20 Kč. Členové spolku Reichenberger Messe dostali legitimaci zdarma.³²² Ve třetím ročníku došlo ke změně nákupní ceny legitimace. Pořídit ji bylo možné za 30 Kč s dopravním zvýhodněním, nebo bez dopravního zvýhodnění. Legitimace pro návštěvníky byla ve dvojitě provedení, a to pro ženy a pro muže. Rozlišení bylo provedeno jen v barevnosti, protože obě legitimace se prodávaly za jednotnou cenu 40 Kč, ať už zahrnovala dopravní zvýhodnění 33% nebo nezahrnovala. V roce 1923 již klesla cena za nákup legitimace a považují za nutné říci, že v tomto duchu se pokračovalo – jak dokazují jednotlivé ročníky deníku Reichenberger Zeitung – i v dalších ročnících. Výjimkou, kterou tento ročník vedení Libereckých trhů připravilo pro své návštěvníky, byla také tzv. denní karta, již bylo možné zakoupit za cenu 6 Kč. Legitimace pro vystavovatele byla opět ve dvou provedeních (pro muže a ženy) k dostání shodně za cenu 10 Kč. Zájemci si znovu mohli zakoupit legitimaci s 33% dopravním zvýhodněním za 20 Kč.³²³ Pro pátý ročník bylo návštěvníkům připraveno další příjemné překvapení v podobě zlevněné legitimace dokonce na 15 Kč, a sice v obou mutacích.³²⁴ Pro další ročníky se cena ustálila na této hodnotě.³²⁵

Téměř všechny ročníky Libereckých trhů se mohly pochlubit zvláštními výstavami, které trhy doprovázely.³²⁶ Šestý ročník hostoval výstavu „*Podniková technika spolku německých inženýrů v Berlíně*“³²⁷ pod vedením Ing. W. Wiedemanna z Berlína. Inženýři se zde pozastavovali nad věcmi, které zapříčinily hospodářský pokrok. V prvním sále se vystavovaly testovací aparáty pro textilní průmysl (termohygrograf, psychrometr, hygrometr, anemometr, polarizační aparáty atd.). V rámci výstavy byla

³²¹ Od devátého ročníku deníku Reichenberger Zeitung již nebyla příloha k Libereckým trhům, proto zde nebyly uvedeny tyto základní organizační informace.

³²² Wertblatt für die Messe, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 61, 14. 8. 1920, s. 1.

³²³ Wertblatt für die Messe, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 64, 11. 8. 1923, s. 1.

³²⁴ Wertblatt für die Messe, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 65, 9. 8. 1924, Nr. 1, s. 1.

³²⁵ Wertblatt für die Messe, in: *Reichenberger Zeitung*, 1925-1928.

³²⁶ LUG, Viktor: *Kronika města...*, s.1284-1285.

³²⁷ „Betriebstechnische Ausstellung des Vereines deutscher Ingenieure in Berlin“.

také prezentována nová metoda profesora Moedehe, profesora Rappa a doktora Schulteho v oblasti personální politiky a otázce zvýšení produktivity práce.³²⁸ Sedmý a osmý ročník trhů byl ve znamení spolupráce se Severočeským průmyslovým muzeem. Byla zde připravena výstava „*Svaz německých řemeslníků*“,³²⁹ při níž si návštěvníci mohli prohlédnout expozici prezentující vybavení moderního bytu. Zároveň zde byly představeny nové materiály, které se tehdy začaly při tvorbě nábytku používat.³³⁰ Devátý ročník přichystal pro návštěvníky velké překvapení a to v podobě výstavy „*Dáma*“,³³¹ která byla instalována v Severočeském průmyslovém muzeu. Prezentovaly se zde především firmy G. A. Fröhlichs Sohn z Varnsdorfu, firma Elias Palme módní salon Marie Soukup, firma Rafael a Karl Wilner z Liberce, jablonecká odborná škola, firma I. Ginzkey z Vratislavic nad Nisou, Heinrich Grünbaum z Karlových Varů, dámy Tony Roth Dierkes a Tina Brode. Návštěvníci si zde mohli prohlédnout oblečení pro dámy i včetně oděvů určených pro různou denní dobu, stejně jako doplňky a pokrývky hlavy.³³² Zároveň se zde prezentovala proslulá pařížská móda. Celá výstavní místnost byla doplněna anglickým nábytkem, porcelánem a předměty ze skla. Také se zde představilo moderní ložní prádlo, povlaky na polštáře či prostírání na stůl. Důležitou součástí dámské garderoby byla také obuv. Tu zde představila firma Josef Mestitz z Liberce.³³³ Jubilejní desátý ročník hostil již zmiňovanou výstavu vynálezů a novinek „*ENA*“. *„Tato expozice měla zhodnotit a představit novinky a vynálezy na trhu. Zájemci si zde mohli zakoupit vynálezy za zvýhodněné ceny, ale také ochranná práva nebo pouze licenci k těmto předmětům či přístrojům. Výstava byla doplněna autentickým předváděním vystavených exponátů.“*³³⁴ Dále zde byla umístěna - též již zmiňovaná - výstava s názvem „*Muž a žena*“,³³⁵ jejíž expozice měla předvést vše, co mohli žena i muž potřebovat pro určité příležitosti, a to v různou denní i roční dobu. Tato výstava byla umělecky koncipována.³³⁶ Reklamní výstava měla sloužit k uvědomění si potřeby propagace a reklamních prostředků pro úspěšný prodej. V součinnosti s touto výstavou existovala i zvláštní expozice s názvem „*Reklama zrcadlem naší doby*“. Expozice

³²⁸ Die Betriebstechnische Ausstellung des Vereines deutscher Ingenieure in Berlin, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 66, 21. 8. 1925, s. 2.

³²⁹ „Die Ausstellung des Werkbundes der Deutschen“.

³³⁰ Der Erste Eindruck, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 68, 14. 8. 1927, s. 2.

³³¹ „Die Dame“

³³² H. G – H, Sonderausstellung: Die Dame, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 69, 21. 8. 1928, s. 1-3

³³³ Tamtéž.

³³⁴ AML – Soudobá dokumentace: Liberecké veletrhy 1920-1936, pozvánky, propagace.

³³⁵ „Herr und Frau“.

³³⁶ AML – Soudobá dokumentace, Liberecké veletrhy 1920-1936, pozvánky, propagace.

nastínala možnost psychologického vlivu, který mohla mít reklama na zákazníka.³³⁷ Výstava s názvem „*Živnosti a technika*“, uskutečněná během trhů v roce 1930, měla předvést racionální použití přístrojů, strojů a technických pomůcek. Bylo zde možné prohlédnout si stroje také v provozu.³³⁸ Ve dnech 17. až 30. srpna 1931 mezi 9. a 12. hodinou a mezi 14. a 18. hodinou byla veřejnosti přístupná výstava moderní architektury Německé říše. Výstava obsahovala přes 150 fotografií, na nichž se nacházela nejvýznamnější díla světové moderní architektury sestavená německým společenstvem. Expozici mohli navštívit nejen odborníci z oboru, ale také široká veřejnost se zájmem o architekturu. Ti, kteří si zakoupili legitimaci, mohli tuto výstavu po jejím předložení u vstupu navštívit zdarma. Ostatní zájemci museli vstupné uhradit, a to ve výši 2 Kč dospělí a 1 Kč studenti.³³⁹

V roce 1932 hostila Liberecké trhy opět výstava „*Obchodník*“ a navíc v tomto roce Liberec představil – vůbec poprvé v Československu – odborné trhy pro kosmetiku a péči o tělo.³⁴⁰ 14. ročník měl zřejmě morálně motivovat dospělé i děti. Liberec totiž navštívila putovní výstava „*Žena a dítě*“,³⁴¹ která prezentovala nebezpečí v podobě alkoholu, tabáku a nemocí, jež s těmito zlozvyky souvisely.³⁴² Jednalo se o národovědeckou výstavu, která byla k vidění od 12. do 18. srpna 1933. Nacházel se zde národopisný materiál k tématům - Žena jako matka a manželka; péče o matku a kojence; poradna matek; vzorný pokoj pro šestinedělky; malé děcko; dítě navštěvující školu; dítě v době dospívání; péče o mládež; zdravá výživa; dietní kuchyně; ošetřování zubů; dědičnost; hygiena rasy; populační politika; nervozní žena; onemocnění rakovinou; péče o nemocné děti. Dále se zde konala přednáška s názvem „*Žena a gymnastika*“. Mladistvé osoby do šestnácti let mohly výstavu navštívit pouze za doprovodu rodičů a majitelé veletržní legitimace nebo denního lístku měli vstup zdarma.³⁴³ Také v tomto ročníku byla pro návštěvníky připravena výstava novinek a vynálezů „*ENA*“.³⁴⁴ Roku 1934 mohli zájemci o moderní předměty zhlédnout výstavu

³³⁷ AML soudobá dokumentace, Liberecké veletrhy 1920-1936, pozvánky, propagace.

³³⁸ Liberecký veletrh a domácí živnosti, in: *Ještědský Obzor*, 14. 8. 1933, roč. XXI, č. 33, s. 2.

³³⁹ Ausstellung reichsdeutscher Architekten der Gegenwart, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 72, 14. 8. 1931, s. 3.

³⁴⁰ In: *Reichenberger Zeitung*, roč. 73, 14. 8. 1932, č. 191, s. 13.

³⁴¹ „Die Frau und das Kind“.

³⁴² Die Frau und das Kind, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 74, 13. 8., s. 20.

³⁴³ Žena a dítě, in: *Naše Hory*, roč. XV., 11. 8. 1933, č. 32, s. 11.

³⁴⁴ „ENA“, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 73, 15. 8. 1933, s. 7.

spolku fotografů,³⁴⁵ který prezentoval amatérské osvětlovací techniky vymyšlené tímto spolkem.³⁴⁶ Další výstavou představující velkou novinku na těchto trzích byla výstava „*Obchodník*“,³⁴⁷ kterou hostily prostory Obchodní akademie. Výstavu připravila odborná škola v Berlíně a měla pomoci obchodníkům vyrovnat se s krizí, která dopadla na svět v roce 1929. Zájemci se zde mohli dozvědět, jak si zařídit obchod, aby se stal lákadlem pro zákazníky a další praktické rady. Druhá část výstavy se zabývala psychikou nakupujících a jak jim ze strany obchodníků nabídnout vhodné zboží.³⁴⁸ 17. ročník byl spojen s návštěvou československého prezidenta dr. Edvarda Beneše, stejně jako s mnohými výstavami, například s výstavou Spolku německých letců v Československu.³⁴⁹ Součástí expozice byly komponenty z letadel, letecké modely a fotografie moderních letadel Československa, Německa, Francie, Anglie, Itálie, Švýcarska, Holandska, Polska a Ameriky. Dále se zde nacházely například atrapy leteckých bomb, padáky, masky a prospekty Československých aerolinií a Air France. Také tento ročník se mohl pyšnit výstavou „*ENA*“.³⁵⁰ Dále zde byla k vidění výstava členů hlavního německého spolku textilního průmyslu.³⁵¹ Tato výstava sdružovala cca 100 firem, které prezentovaly textilní průmysl.³⁵² Výstava společenstva živnostníků podnikajících v textilním průmyslu a jejich dodavatelů.³⁵³ Vystavovala především práci ševců a výrobců bot.

Poslední, devatenáctý, ročník hostil putovní výstavu „*Oči Vašich dětí jsou v nebezpečí*“³⁵⁴ o vlivu osvětlení na zrakovou schopnost dětí. Představovaly se zde moderní svítící techniky a svítidla.³⁵⁵ Turistický spolek pro Ještěd a Jizerské hory (Fremdenverkehrsverband für das Jeschken und Isergebirge)³⁵⁶ si pro tento rok připravil

³⁴⁵ „Lichtbild“.

³⁴⁶ Lichtbild, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 74, 19. 8. 1934, s. 2.

³⁴⁷ „Der Kaufmann“.

³⁴⁸ Was ist Dienst am Kunden?, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 74, 19. 8. 1934, s. 23.

³⁴⁹ Die Ausstellung des Verbandes deutscher Flieger in der Tschechoslovakei“.

³⁵⁰ Die Erfindungen – und Neuheiten-ausstellung „ENA“, in *Reichenberger Zeitung*, roč. 76, 16. 8. 1936, s. 17.

³⁵¹ „Kollektivausstellung der Mitglieder des Allgemeinen Deutschen Textilverbandes“.

³⁵² Gemeinschaftsausstellung der Bekleidungsgewerbes und dessen Lieferfirmen, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 76, 16. 8. 1936, s. 18.

³⁵³ „Gemeinschaftsausstellung des Bekleidungsgewerbe und dessen Lieferfirmen“.

³⁵⁴ „Die Augen Ihrer Kinder sind in Gefahr“.

³⁵⁵ Die Elektro-Sonderschau „Strom überall“, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 77, 13. 8. 1937, s. 13–14.

³⁵⁶ Tento spolek byl založen v roce 1884. Největším počinem spolku byla stavba ještědského hotelu dokončeného roku 1907. Tento hotel shořel roku 1963.

výstavu letních a zimních fotografií pod názvem „*Přijď sportovat do našich hor*“,³⁵⁷ která měla podpořit cestovní ruch na Liberecku a v Jizerských horách. Poprvé v rámci Libereckých trhů, 20. srpna 1937, se také představily první československé známkové trhy, na kterých se prezentovali němečtí filatelisté působící v Československu. Tyto trhy byly zahájeny v půl deváté ráno v budově Obchodní akademie.³⁵⁸ V rámci trhů se zde konala filatelistická výstava s ukázkou portrétů prezidenta dr. Edvarda Beneše vyobrazeného na poštovních známkách, kterou projektoval architekt Josef Fafek, technický úředník telegrafického stavebního úřadu v Liberci.³⁵⁹ Vzhledem k výjimečnosti této události, byla výstava prezentována již od 1. srpna 1937, čili 14 dní před začátkem Libereckých trhů, v deníku *Reichenberger Zeitung*. Pro tuto výstavu byl vydán katalog a upomínkový list, přístupný zájemcům za 10 Kč.³⁶⁰ Od roku 1930 byly součástí Libereckých trhů nejen textilní trhy, ale také například klavírní a nábytkový trh, kde se představily novinky v bytovém zařízení a vnitřní výzdobě bytů. Zároveň se zde prezentovaly domácí továrny na výrobu nábytku a piana, kde byla vidět výrobní zdatnost firem a radiový trh, který prezentoval slibně se rozvíjející rozhlasový průmysl, a to díky zvýšenému počtu posluchačů radia. Součástí trhů byla i samotná prezentace a zkušební provoz radiopřijímačů přímo před zraky potencionálních nakupujících.³⁶¹

Základní program Libereckých trhů nedoplňovaly pouze samotné výstavy, mnoho ročníků se mohlo pyšnit rovněž bohatým doprovodným programem, který se konal v kulturních a restauračních zařízeních, či v jiném prostředí (viz blíže podkapitola 6.3.1). V roce 1921 se ale Liberecké trhy kryly s jinou, pro český národ důležitou, událostí. Jednalo se o Sokolský slet Pojizerského kraje, který se konal 14. srpna téže roku. Dle týdeníku *Ještědský Obzor* „*bylo stanovení stejného dne, čirá náhoda*“.³⁶² Přesto mohla být tato akce chápána jako možnost navázat kulturní a obchodní vztahy mezi oběma národy nebo v opačném případě možnost jak „německé výstavě“ odlákat zákazníky. Bylo třeba, aby si němečtí obchodníci uvědomili, že jejich průmysl je závislý také na českém zákazníkovi. Městská rada před plánovaným sletem vydala svolání k německému obyvatelstvu, aby zachovalo klid při sokolském průvodu a aby se nedalo

³⁵⁷ „Komm zum Wintersport in unser Gebirge“.

³⁵⁸ AML – VI (gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507 - Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci.

³⁵⁹ Expozice ministerstva pošt a telegrafů na Libereckém veletrhu, in: *Naše Hory*, roč. XVIII, 13. 8. 1937, č. 32, s. 2.

³⁶⁰ Sonderschau „Die Briefmarke“, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 77, 15. 8. 1937. s. 18.

³⁶¹ XI. Liberecký vzorkový veletrh, in: *Naše Hory*, roč. XII, 15. 8. 1930, č. 33, s. 7.

³⁶² Sokolský slet a Liberecký veletrh, in: *Ještědský Obzor*, roč. XII., 12. 8. 1921, č. 32, s. 1.

strhnout k násilnostem. O to samé byli žádáni účastníci Sokolského sletu.³⁶³ Téhož roku se konal v budově radnice také lékárnický den, na němž se shromáždili místní i zahraniční farmaceuti.³⁶⁴

Některé roky Libereckých trhů byly doprovázeny sportovními týdny. Tato tradice začala v roce 1925, během šestého ročníku Libereckých trhů.³⁶⁵ Součástí sportovního týdne obvykle bylo hned několik disciplín, například fotbal, lehká atletika, cyklistické závody, plavání, box, tenis apod.³⁶⁶ Další sportovní týden byl pořádán v roce 1929. Město Liberec pomohlo spolku Reichenberger Messe s propagací a především finančně především.³⁶⁷ Téhož roku se také na přehradě konal tzv. „Plážový festival“, který byl povolen městskou radou dne 26. června.,, Der Stadtrat ist bereit, das Talsperrenbad 17. bis einschliesslich 22. August 1929 [pro tento festival] zu stellen.“³⁶⁸ Přehrada mohla být pro tento účel využita od 17. do 22. srpna od 8 do 11 hodin.³⁶⁹ Ve dnech 18. až 24. srpna 1928 byly promítány přírodní a cestovatelské filmy vytvořené v Mnichově a v Hamburku. Jednalo se o německé dokumenty, které měly prezentovat především německá města.³⁷⁰ Například o cestě do Helgolandu, filmy s přírodní tematikou, které byly promítány pro předplatitele deníku Reichenberger Zeitung zdarma, jednalo se například o Zugspitze, Hamburg, cestovatelské filmy o městech Kasslu, Hannoveru Düsseldorfu, Norimberku a Lübecku, Drážďanech, Mnichově a Hamburku. Téhož večera dne 21. srpna, bylo promítání doplněno pouštěním hudby z gramofonu. Proto bylo vstupné na promítání dražší než v ostatní dny. V tomto případě museli zájemci zaplatit 2 Kč.³⁷¹ 22. srpna se také promítaly cestovatelské filmy, ale večer byl věnován promítání především reklamních spotů, které měly podpořit kupní

³⁶³ Sokolský slet a Liberecký veletrh, in: *Ještědský Obzor*, roč. XII., 12. 8. 1921, č. 32, s. 1.

³⁶⁴ AML - VI (gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507 - Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci.

³⁶⁵ D. S. - V. Leipa in Reichenberg, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 66, 14. 8. 1925, s. 6.

³⁶⁶ 2. R.Z.Staffel, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 67, 14. 8. 1926, Nr. 1, s. 2–4.

³⁶⁷ AML – VI (gd), karton 507, sign. 187. Spolek Reichenberger Messe žádal o pomoc město dopisem ze dne 28. 5. 1929.

³⁶⁸ AML – VI. (gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507 - Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci. Město zapůjčí přehradu ve dnech 17.–22. 8. 1929.

³⁶⁹ Tamtéž. Městská rada souhlasila také s uzavřením cesty na pravém břehu po konání plážového festivalu, a to z důvodu neprůchodnosti lidmi, kteří nevlasnili veletržní legitimaci.

³⁷⁰ Od 29. října 1918 byl Liberec součástí provincie Deutschböhmen. Postavení Čechů v Liberci nebylo z hlediska lokace tohoto města snadné již od roku 1918, přesto národnosti žili pokojně vedle sebe. Domnívám se, že promítáním německých filmů, chtěli organizátoři poukázat především na německý národ, a to kvůli narůstajícímu nacionalismu v Německu.

³⁷¹ Lichtbild und Film im Dienste der Industrie und des Fremdenverkehrs, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 69, 18. 8. 1928, Nr. 1, s. 2.

sílu Libereckých trhů. Poslední promítací den (24. srpen), byl doprovázen německým orchestrem s různorodým repertoárem. Návštěvníci si tak mohli poslechnout klasickou i moderní operetu. Všechna představení byla za jednotné vstupné 1,10 Kč s výjimkou 22. srpna, kdy bylo možné se zúčastnit promítání po předložení veletržní legitimace zdarma.³⁷²

Téhož roku se v Liberci konala akce ve velkoněmeckém duchu. 19. srpna proběhlo v 11 hodin na divadelním náměstí shromáždění mladých sboristů, kteří pozdravili veletrh i hosty a posléze přednesli pádné nacionální chóry a lidové písně, do nichž se ozvalo: „*O das Gott der Herr dich segne, grosses deutsches Vaterland*“ a „*Einig durch des Liedes Band, schirm dich Gott Sudetenland*“³⁷³. Následovalo tleskání a výkřiky „*Heil!*“³⁷⁴.

Výjimečnou záležitostí Libereckých trhů byly vyhlídkové lety, což se stalo charakteristické zejména pro jedenáctý ročník. Masarykova letecká liga provozovala 6–8minutové lety po všechny dny trhů od soboty 16. srpna s výjimkou neděle 17. srpna 1930. Letadla pilotoval zkušený polní letec Altmann. Každý člověk, který nastoupil do letadla, byl pojištěn na 80 000 Kč. Vyhlídkový let pro jednu osobu bylo možné si zakoupit za 80 Kč s tím, že členové Masarykovy letecké ligy měli let za sníženou cenu 50 Kč. Letadlo vzlétalo ze závodní dráhy ve Starých Pavlovicích. Do tohoto místa také jezdila pravidelná kyvadlová doprava, jejímž nástupním místem bylo náměstí Dr. E. Beneše.³⁷⁵ V pátek 13. srpna. 1931 zažilo liberecké letiště v Růžodole I další důležitý okamžik. Přistálo zde letadlo, které bylo dokonce k vidění v hangáru na sportovním hřišti v již zmíněných Starých Pavlovicích, takže si mohli zájemci prohlédnout stroj velmi zblízka. Sloužilo nejen k výstavním účelům, ale bylo s ním možné podniknout také vyhlídkový let nad městem, a to denně v 15 hodin, za cenu 60 Kč/os. Letadlo pilotoval pražský pilot Beivera.³⁷⁶ V den, kdy letadlo přistálo na letišti, došlo k

³⁷² Lichtbild und Film im Dienste der Industrie und des Fremdenverkehrs, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 69, 18. 8. 1928, Nr. 1, s. 2, Tato akce nebyla pořádána organizátory trhů. Nejednalo se tedy o akci uspořádanou v rámci Libereckých trhů.

³⁷³ „Pane bože žehnáme Tě, velký otče německé země!“, „Jednotně prostřednictvím této písně voláme, staň se bohem Sudet“.

³⁷⁴ Liberecký veletrh ve znamení velkoněmecké irridenty!, in: *Naše Hory*, roč. X, 31. 8. 1923, č. 33, s. 3.

³⁷⁵ Vyhlídkové lety nad Libercem po dobu veletrhů, in: *Ještědský Obzor*, roč. XXI., 21. 8. 1930, roč. XXI, č. 34, s. 3.

³⁷⁶ Das erste Flugzeug auf dem Reichenberger Flugplatz, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 72, 14. 8. 1931, s. 2.

slavnostnímu přivítání hostů vrchním finančním radou Dr. Karlem Wagnerem,³⁷⁷ starostou Richterem, státním radou Luxem a stavebním ředitelem Grünwaldem. Tohoto přivítání se mimo zájemců o aviatiku a letectví zúčastnili také zástupci tisku, včetně zástupců deníku *Reichenberger Zeitung*.³⁷⁸ Nejen tento ročník ale mohl nadchnout zájemce o letectví.

V roce 1934 byl uspořádán Masarykovou leteckou ligou velký letecký den na letišti v dnešní části Liberce – Růžodol I.³⁷⁹ Konala se zde aviatická přehlídka, na kterou bylo přihlášeno téměř 30 letadel. První cenou pro nejlepší aviatický výkon byla částka 1 500 Kč, druhé místo získalo ocenění v hodnotě 1 000 Kč. Pro veřejnost byla tato show připravena na půl třetí odpoledne v sobotu 18. srpna 1934 a skončila druhý den v 17 hodin. Letiště bylo v tento den pod zpřísněným policejním dohledem. Zároveň byla k letišti vypravována kyvadlová doprava.³⁸⁰ Vedle civilních letadel měla také svou přehlídku vojenská letadla, která zahrnovala i bombardéry a letadla prvního leteckého regimentu. Celý program začínal vyvěšením státní vlajky za poslechu státní hymny.³⁸¹ Letecký den skončil ve 21 hodin téhož dne.³⁸² Zároveň se zde demonstrovala pohotovost hasičských sborů při případné letecké havárii. Leteckého dne se zúčastnilo téměř 25 tisíc diváků, kteří se přišli podívat na šéfpilota vysoké školy Aero, pana Kustlocha, rotmistra Krmného, štábního rotmistra Nováka a podplukovníka Heřmanského. Největší atrakcí tohoto dne pak byl bezesporu start větroně, kterého pilotoval Rodovský za motorovým letadlem. Po ukončení oficiálního programu leteckého dne byla možnost provést vyhlídkové lety nad Libercem za 50 Kč pro dospělé a za 20 Kč pro děti. Masarykova letecká liga byla s tímto dnem velice spokojena, protože návštěvnost byla „více než nadprůměrná“.³⁸³ Roku 1937 se v termínu Libereckých trhů konala také hasičská slavnost českého Podještědí v Machníně, v

³⁷⁷ Vlastník lomu v Liberci.

³⁷⁸ Das erste Flugzeug auf dem Reichenberger Flugplatz, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 72, 14. 8. 1931, s. 23.

³⁷⁹ Dne 23. 4. 1934 bylo v Liberci na okraji Růžodolu I. uvedeno do provozu letiště. Jednalo se o travnaté letiště, bez nočního osvětlení, s jedním zděným hangárem, skladištěm a příruční dílnou.

³⁸⁰ O intervalech, kdy kyvadlová doprava jezdila není záznam.

³⁸¹ Vstupné: děti, studenti, vojáci: 2 Kč, na stání: 5 Kč, sezení u stolu: 30 Kč, rodinná vstupenka: 2 Kč (tři děti zdarma).

³⁸² Morgen Sonntag grosser Flugtag in Reichenberg, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 75, 18. 8. 1934, s. 2

³⁸³ Masarykova letecká liga uspořádala letecký den, který se ve všech směrech vydařil, in: *Naše Hory*, roč. XVI., 24. 8. 1934, č. 34, s. 2, prameny neuvádí přesný počet návštěvníků.

městské části Liberce, která měla též „*velikou účast i z řad laiků*“.³⁸⁴

Liberecké trhy nebyly doplněny pouze různými odbornými výstavami či mimořádnými událostmi, ale také například soutěží nazvanou „*Liberecká veletržní stavební loterie*“. Ta byla povolena zvláštním výnosem Ministerstva financí v Praze a uspořádána ve prospěch stavebního fondu Libereckého veletrhu. V rámci organizačních záležitostí „*prodej losů počne ihned po jejich zhotovení. Zástupci spolku Liberecké veletrhy v celé Československé republice, trafiky, bankovní místa, zvláštní agentury a. t. d. budou se prodávati.*“³⁸⁵ Během 19 ročníků Libereckých trhů se měnila především částka vyplácená výhercům, mimo finanční částku si první tři výherci mohli odnést rovněž předměty, které byly na trzích vystavovány. Například v roce 1922 si tak hlavní výherce mohl odvézt automobil Fiat, který bylo možné zakoupit za 200 000 Kč. Tento automobil byl vystaven ve velké veletržní hale na výstavišti.³⁸⁶ Také ostatní výhry, například šperky, zařízení bytu či motocykl nebo klavír, ložní prádlo, oblečení³⁸⁷ byly rovněž vystaveny ve výstavních budovách.

Liberecké trhy probíhaly vždy od sobotního rána do večerních nedělních hodin. Ukončení trhů nebylo doprovázeno slavnostmi či oficiálními slovy vedením spolku Reichenberger Messe, ale pouze hlavním shromážděním, na němž se zhodnotila úspěšnost právě končícího trhu.³⁸⁸

Dle časopisu *Naše Hory* měly Liberecké trhy i několik nevýhod. Především se to týkalo výstavních budov, jež byly „*příliš daleko od sebe*“,³⁸⁹ v některých místnostech byly expozice, které se k sobě příliš nehodily (například výstava skla, kožených výrobků, hraček a kuřáckých potřeb) a zároveň měly být uvedené výrobky údajně vystavovány opakovaně v jiných pavilonech: „*Jednotlivé průjezdy v pavilonech byly tak zastavěné, že dvě osoby vedle sebe neprošly.*“ „*Nevystavovali zde pouze výrobci*“ [jak se na veletrh patří], „*ale také krámkaři a překupníci tak, že si člověk často myslel, že je na jarmarku.*“³⁹⁰ Další mezerou, podle českých listů, byla často v organizačních záležitostech špatná příprava doprovodných výstav, které se během trhů konaly. Například v roce 1921 byla výstava druhý den po otevření výstavních budov

³⁸⁴ Hasičská slavnost českého Podještědí v Machnině u Liberce, in: *Naše Hory*, roč. XVIII., 13. 8. 1937, č. 32, s. 2.

³⁸⁵ *Průvodce Libereckým veletrhem 1921.*

³⁸⁶ Reichenberger Messebau-Lotterie, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 63, 15. 8. 1922, s. 3.

³⁸⁷ Lotterie der Reichenberger Messe, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 75, 16. 8. 1934, s. 2, 4.

³⁸⁸ Hauptversammlung der Reichenberger Messe, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 63, 21. 8. 1922, s. 1.

³⁸⁹ Internacionální veletrh, in: *Naše Hory*, roč. V., 24. 8. 1923, č. 34, s. 3.

³⁹⁰ Tamtéž.

„dokončena jen z jedné třetiny“.³⁹¹

Během Libereckých trhů se konalo také mnoho setkání odborníků z různých oborů a odvětví průmyslu. Jednalo se například o Hospodářské společenstvo, Spolek německých inženýrů, Spolek průmyslníků, Německý textilní spolek, Spolek Reichenberger Messe, Spolek pohostinství v Československu,³⁹² Spolek kupců, Spolek německých obchodníků podnikajících v Československu,³⁹³ Představenstvo polytechnického spolku v Československu, Společenstvo německých stavitelů pro severní oblast liberecké Obchodní komory, Kupecký spolek, Spolek německých mlynářů a podobně.³⁹⁴

Dalším výrazným problémem byly samotné česko-německé vztahy, které se na trzích projevovaly. Trhy navštívilo mnoho českých občanů z vnitrozemí, ale již během druhého ročníku trhů byli poněkud rozčarováni. Návštěvníci „mohli vidět nejen německou podnikavost na výstavišti, ale seznali také, že je mezinárodní veletrh v podstatě čistě národní a že pořadatelstvo nerespektuje české vystavovatele a nesčetné české návštěvníky ani v nejmenším“.³⁹⁵ Usuzovat lze především z toho, že „oficiální vyhlášky, propagační materiály, veletržní legitimace a informační systém ve městě byly pouze německy, nikoli česky. Pracovníci, již se starali o chod trhů česky často ani neuměli“.³⁹⁶ Velmi negativní bylo také samotné chování Němců k Čechům a opačně. Zajímavá příhoda se udála například v roce 1921, kdy si český vystavovatel označil stánek česko-německým nápisem a druhý den ráno našel přeškrtnutý český název, u něhož bylo napsáno: „Deutsche kauft bei Deutschen!“³⁹⁷ Nejen, že na veletrzích nebyly k vidění barvy Československa, ale také jako by československé koruny vymizely. Pro veletržní účely byly vydány speciální papírové peníze, tzv. Gutscheiny,³⁹⁸ na nichž byla částka napsána sice česky, ale nikoli gramaticky správně. Bohužel není jisté, která tiskárna peníze tiskla, ale redaktoři časopisu Ještědský Obzor se domnívají, že to byla tiskárna Stiepel, rovněž vydávající noviny Reichenberger Zeitung.³⁹⁹ Trhy, které by byly

³⁹¹ Liberecký veletrh, in: *Naše Hory*, roč. II., 27, 8, 1923, číslo 34, s. 1–2.

³⁹² Tagungen während der III. Internationalen Reichenberger Messe, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 63, 12. 8. 1922, s. 2.

³⁹³ Tagungen während der V. Internationalen Reichenberger Messe, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 65, 19. 8. 1924, Nr. 1, s. 2.

³⁹⁴ Tagungen während der Messe, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 66, 15. 8. 1925, Nr. 1, s. 3–4.

³⁹⁵ Liberecký veletrh, in: *Naše Hory*, roč. II., 27. 8. 1921, č. 34, s. 1–2.

³⁹⁶ Tamtéž.

³⁹⁷ Po veletrhu, in: *Ještědský Obzor*, roč. XII., 26. 8. 1921, č. 34, s. 2.

³⁹⁸ Peníze, za které bylo možné zakoupit také zboží.

³⁹⁹ Liberecký veletrh, in: *Ještědský Obzor*, roč. XIII., 18. 8. 1922, č. 33, s. 3.

zaměřeny především na československý průmysl a místní vystavovatele, se konaly v roce 1925 v rámci Libereckých trhů.⁴⁰⁰ Bylo to tehdy poprvé (a také naposledy), kdy bylo na jednom místě možné vidět takové množství československých vystavovatelů, kteří zde prezentovali svou hospodářskou činnost.

Deník *Reichenberger Zeitung* zveřejnil rozsáhlou konečnou zprávu o průběhu Libereckých trhů v roce 1922, přičemž neopomněl připomenout situaci předešlých dvou ročníků. Roky 1920 a 1921 byly poznamenány doznívající hospodářskou krizí, která následovala po první světové válce. I přes tuto vážnou situaci nastal právě v roce 1922 zlom a počet návštěvníků vzrostl zhruba na 2 000 osob. Dne 18. srpna 1922 v 18 hodin se konalo shromáždění spolku *Reichenberger Messe* ve velké zasedací místnosti Obchodní a živnostenské komory. Schůze byla zahájena prezidentem trhů Theodorem Liebiegem, viceprezidentem Rudolfem Kreiselem a ředitelem trhů Otto Mareschem.⁴⁰¹ Finanční referent spolku, Georg Pichler zde hovořil o úspěchu trhů z finančního hlediska. V roce 1922 mohl spolek *Reichenberger Messe* disponovat s více jak dvěma miliony korun. Největší část nákladů pohltila výstavba výstaviště, inventář do výstavních budov a veletržního úřadu, propagace, reklamy a vydávání veletržního časopisu, novin a katalogů. Zbývajících 100 000 korun muselo být uschováno ve zvláštním fondu pro náhlé výdaje. K tomuto roku je nutné poznamenat, že příjmy od návštěvníků se téměř rovnaly nákladům vydaným spolkem.⁴⁰²

Továrník *Klingenberger* z Brna, který navštívil třetí Liberecké trhy, poznamenal, že organizace trhů tímto spolkem byla výborná. Na úspěšném průběhu Libereckých trhů měl jistě lví podíl právě spolek *Reichenberger Messe*, v jehož čele dlouhá léta stál sám Theodor Liebieg. Průmyslník hovořil dokonce o možnosti transformace spolku *Reichenberger Messe* v akciovou společnost. Zároveň do budoucna zamýšlel odstranit problémy při dopravním spojení do města. Bohužel zde také poukazyval na zvýšení cen v hostinských a ubytovacích zařízeních během konání trhů, což bylo zakázáno vyhláškou magistrátu města ze dne 25. 4. 1920 (viz výše). K těmto podnětným poznámkám se vyjadřoval především Dr. Ing. Horner, člen prezidia Libereckých trhů. Podle něho by byla přeměna spolku na akciovou společnost nevhodná, protože by akcionáři, stejně jako správní rada, doufali v zisk, který nebylo možné zaručit vzhledem k současným příjmům. Ostatní otázky akceptoval, nicméně dle pramenů se k nim již

⁴⁰⁰ VI. Mezinárodní veletrh v Liberci, in: *Ještědský Obzor*, roč. XVI., 30. 7. 1930, č. 30, s. 2

⁴⁰¹ Hauptversammlung der *Reichenberger Messe*, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 63, 19. 8. 1922, s. 1.

⁴⁰² Der Finanzbericht, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 63, 19. 8. 1922, s. 2.

nevyjádřil.⁴⁰³ Setkání ukončil další viceprezident spolku Reichenberger Messe, Ing. Sonka, těmito slovy: „*Die Mehrzahl dieser Anregungen bereits in Beratung gezogen wurden. Seiten des Präsidiums werde aber alles getan werden, um die Besucher in jeder Weise zufrieden zu stellen.*“⁴⁰⁴

Trhy byly bezesporu úspěšné, a to i přes různá pojetí německých a českých listů (viz výše). Trhy měly podpořit odbyt domácího zboží, což se bezesporu podařilo, jak o tom vypovídaly počty přijatých objednávek na zboží. Nejvíce jich bylo na zboží textilního průmyslu a strojírenství. Počet návštěvníků i vystavovatelů se během 19 ročníků měnil téměř každý rok.

Jak vypovídá statistika, kterou vypracoval Dr. Viktor Lug ve své Kronice města Liberec, tak pro ukázkou navštívilo v roce 1920 výstavu i expozice 35 000 občanů žijících v Československu a 5 000 lidí, kteří měli trvalé bydliště v zahraničí. Výstavní prostory byly pro první ročník omezené. I přesto zde ale vystavovalo své zboží na 2 000 vystavovatelů. V roce 1921 trhy zaznamenaly markantní nárůst, když se zde objevilo až 100 000 návštěvníků. Nárůst byl zaznamenán také v počtu vystavovatelů, jichž tehdy bylo téměř 3 000. Od roku 1923 byla zaznamenána návštěvnost 40 000 lidí. Nejméně návštěvníků bylo na trzích v roce 1930. Světová hospodářská krize zapříčinila úbytek zahraničních návštěvníků na Libereckých trzích, a to kvůli různým devizovým opatřením.⁴⁰⁵ Toto období bylo významné pro nárůst československých návštěvníků, kteří tak podpořili československý průmysl. Opětovný nárůst zahraničních návštěvníků se objevuje až po roce 1937.⁴⁰⁶

Návštěva prezidenta Edvarda Beneše v Liberci v roce 1936

Prezident Edvard Beneš navštívil Liberec 19. srpna 1936 a učinil tak na pozvání samotného starosty města Carla Kostky, jenž ho přivítal před libereckou radnicí.⁴⁰⁷ Ač při této návštěvě došlo ke zhlédnutí Libereckých trhů, pravým důvodem jeho návštěvy bylo přednést stanovisko k vnitropolitické situaci, neboť česko-německé vztahy se v pohraničí stále zhoršovaly. Z toho důvodu státní prezident navštívil města Liberec, Jablonec nad Nisou a Železný Brod.

⁴⁰³ Tamtéž.

⁴⁰⁴ Wünsche und Beschwerden, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 63, 19. 8. 1922, s. 2–3. Řada podnětů od lidí byla prodiskutována a ze strany spolku Reichenberger Messe bylo děláno vše, tak, aby byl návštěvník v každém případě spokojen.

⁴⁰⁵ Devizová opatření nastala během světové hospodářské krize.

⁴⁰⁶ LUG, Viktor: *Kronika města...*, s. 567-570.

⁴⁰⁷ *Naše Hory*, roč. 1936, 21. 8. 1936, č. 35, s. 1–3.

„*Ich bin Präsident aller in diesem Staat*“,⁴⁰⁸ těmito slovy zahájil prezident Beneš svůj projev, v rámci něhož hovořil o projevení dobré vůle na české i německé straně při řešení národnostních a hospodářských problémů. Vzhledem k datu konání státní návštěvy v Liberci se posléze Edvard Beneš odebral za doprovodu prezidenta spolku Reichenberger Messe a ředitele Libereckých trhů Otto Maresche k prohlídce Libereckých trhů,⁴⁰⁹ poté poobědval v hotelu Zlatý lev s hlavními představiteli města a libereckého průmyslu. Svou návštěvu ukončil prohlídkou Severočeského muzea, české školy v Komenského ulici a německé textilní školy v dnešní Tyršově ulici.⁴¹⁰

Spolek Reichenberger Messe, stejně jako celý Liberec, se na návštěvu prezidenta důkladně připravily. Mimo jiné byly ve městě vyzdobeny jak státní, tak soukromé objekty. Bylo to totiž poprvé, kdy Liberec navštívil prezident republiky. Výstavní budovy měly pro tuto příležitost otevřeno až do sedmi hodin večer. Všechny výstavní prostory byly pro tento rok obsazeny zájemci z řad průmyslníků. Zároveň se očekávala vysoká návštěvnost výstavních budov.⁴¹¹

6.2 Doprovodný program

Během Libereckých trhů mohli návštěvníci zhlédnout nejen výstavu exponátů ve výstavních budovách nebo na samotném výstavišti, ale také navštívit množství dílčích výstav, zúčastnit se různých akcí, navštívit tzv. „Prátr“, nebo zhlédnout nějaké představení v jednom z místních kulturních zařízení. Také hotely či restaurace byly uzpůsobeny pro pořádání zábavních večerů, kabaretů a podobných akcí. V roce 1920 do Liberce zavítal cirkus Kludský a bylo mu pronajato místo na dnešním Tržním náměstí.⁴¹²

⁴⁰⁸ Willkommen!, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 77, 19. 8. 1936, Nr. 193, s. 1. Jsem prezident všech v tomto státě.

⁴⁰⁹ Der tschechische Willkommengruss, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 77, 20. 8. 1936, s. 3. Prezident Beneš jako hlava státu se pokusil usmířit obě strany a poukázal na respektování Němců, coby menšiny v Československu, ale právě návštěvou Libereckých trhů, které představovaly průmysl českých Němců byl bohužel efekt opačný, a to obzvláště v době, která byla pro Čechy v pohraničí tak složitá, především událostí z 30. ledna 1933, kdy byla v Německu jmenována Hitlerova vláda a v dubnu roku 1935 jmenována Sudetendeutsche Partei. Liberec jako součást Deutschböhmen nebyl v té době vhodným útočištěm Čechů, protože byl součástí provincie Deutschböhmen, a to až do Mnichovské dohody 29. 9. 1938.

⁴¹⁰ BRUNCLÍK, Zdeněk: *Nástup k rozbití republiky*, in: KARPAŠ, Roman, et al.: c. d., s. 348.

⁴¹¹ Die 17. Reichenberger Messe – Ein voller Erfolg, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 77, 16. 8. 1936, Nr. 191, s. 1.

⁴¹² AML – VI (gd), sign. 187, inv. č. 828, karton 507 - Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci. Pronájem byl schválen městskou radou dne 4. 8. 1920.

Nejvíce akcí se pořádalo v kulturním centru Lidové sady, jehož historie - jak bylo napsáno výše - sahá až do roku 1897, kdy se poprvé začalo jednat o přestavbě restaurace Belvedèr na honosnější restauraci a kulturní a relaxační centrum.⁴¹³ V Lidových sadech se po dobu trhů konala především varieté a koncerty.⁴¹⁴ Veletržní plesy se v Lidových sadech konaly v sále i několikrát během trhů.⁴¹⁵ Zároveň se zde konala setkání odborníků v různých odvětvích průmyslu.⁴¹⁶ Také zde například v roce 1922 vystupovali hostující umělci vídeňského divadla, varieté a kabaretu pod vedením spisovatele Karla Mitshche a pod hudebním vedením ředitele orchestru Morizte Thanna, kapelního mistra proslulého vídeňského Burgtheater.⁴¹⁷ Dalším místem, kde se konaly plesy, byla budova tělocvičny na dnešní Jablonecké ulici. V roce 1921 se tam konal tzv. „Reklamní bál“, na němž se prezentovali především vystavovatelé. Vstupenky na ples si mohli zájemci vyzvednout po předložení veletržní legitimace.⁴¹⁸

Dalším významným kulturním zařízením bylo bezesporu městské divadlo, které bylo slavnostně otevřeno 29. září 1883 za zvuku Viléma Tella od Friedricha Schillera. Stavbu postavila známá vídeňská firma Fellner a Helmer.⁴¹⁹ V městském divadle se pravidelně po celých 19 ročníků Libereckých trhů konala různá představení, většinou komedie. Hry se nekonaly pouze na půdě městského divadla, ale také v přírodním divadle nedaleko Lidových sadů. Nejednalo se pouze o večerní představení, ale rovněž odpolední a noční, které obvykle začínalo v půl jedenácté.⁴²⁰

Jak jsem se již v úvodu zmínila, doprovodný program se nekonal pouze v zařízeních k tomu určených, ale také v hotelových či restauračních zařízeních. Liberecké hotely byly obvykle uzpůsobeny pro konání nejrůznějších akcí. Součástí hotelu byl většinou prostorný sál. Je třeba zmínit například hotel Imperial, který byl postaven kvůli zvyšujícímu se počtu návštěvníků města v roce 1930 v dnešní ulici 1. máje nebo hotel Zlatý lev v dnešní Gutenbergově ulici. Konala se zde především

⁴¹³ ŘEHÁČEK, Marek - PIKOUS, Jan: c. d., s. 125-128.

⁴¹⁴ Srov. Vergnügungs Anzeiger, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 63, 12. 8. 1922, s. 3, Vergnügungs Anzeiger vom 9. August, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 64, 9. 8. 1924, Nr. 1, s. 3.

⁴¹⁵ AML – VI (gd), karton 507, sign. 187. Na základě dopisu mezi spolkem Reichenberger Messe a městskou radou ze dne 19. 8. 1920 bylo povoleno pořádat tyto plesy do ranních hodin.

⁴¹⁶ Reichenberger Messeamt: Wertblatt für die Messe, in: *Reichenberger Zeitung*, Reichenberg, roč. 61, 15. 8. 1920, Nr. 1, s. 1.

⁴¹⁷ Messe kleinkunstbühne im Volksgarten, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 63, 12. 8. 1922, s. 2.

⁴¹⁸ AML – VI (gd), karton 507, sign. 187.

⁴¹⁹ JANÁČEK, Jiří: *Čtení o německém divadle v Reichenbergu*, Liberec, nakl. Roman Karpaš 2010, ISBN 978-80-87100-12-7, s. 117–120.

⁴²⁰ Stadtheater während der Messe, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 63, 12. 8. 1922, s. 2.

varietní představení či plesy.⁴²¹

Oblíbeným místem, kde se setkávali návštěvníci trhů, byla také kina. Populární byla především kina Adria v dnešní Rumunské ulici nebo Reformní kino v dnešní Pražské ulici, kde se promítaly filmy i několikrát denně, a k dispozici byla po všechny dny konání Libereckých trhů.⁴²² Prostory tělocvičny na dnešní Jablonecké ulici nesloužily pouze výstavním účelům, ale také se zde konaly taneční večery a koncerty.⁴²³ Taneční večery a kabaret pořádal pro své hosty rovněž hotel Zlatý Lev, koncerty se konaly v Kavárně Kronprinz, Hostinec Germania, Restaurace Goldener Engel, Deutscher Hof, Bergamanns Weinstuben, Hotel Goldener Hirsch a Bahnhof Restauration.⁴²⁴ Mnoho těchto zařízení fungovalo jako kulturní zařízení jen během Libereckých trhů.

6.2.1 „Prátr“

V prostoru mezi hřbitovem a Horními kasárnami na dnešním Žižkovském náměstí, v místě dnešního Tržního náměstí, kde se v současnosti nachází OC Interspar,⁴²⁵ byl ještě v polovině 19. století močál. Ten byl postupně zasypán a zarovnan a město začalo pomalu uvažovat, jak využít nově vzniklou oblast. Prostory tak začaly sloužit pro jarmarky a příležitostné pouťové atrakce.⁴²⁶

Protože Liberecké trhy navštěvovalo stále více lidí, bylo třeba pro ně připravit adekvátní doprovodný program, který by dokázal zabavit celé rodiny s dětmi. V roce 1923 zde byl z toho důvodu postaven firmou A. Hirschmann a Ko. zábavní park, kde se měl konat doprovodný program Libereckých trhů. Soustředily se zde hlavně zábavní a umělecké podniky. Plakáty prezentovaly „Prátr“, zábavní park, jehož pojmenování mělo znázorňovat připodobněné k vídeňskému lunaparku,⁴²⁷ jako největší a nejkrásnější

⁴²¹ Vergnügungs Anzeiger, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 69, 18. 8. 1928, Nr. 1, s. 4.

⁴²² Vergnügungs Anzeiger, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 63, 12. 8. 1922, s. 3.

⁴²³ Wertblatt für die Messe, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 61, 15. 8. 1920, Nr. 2, s. 1.

⁴²⁴ Vergnügungs Anzeiger, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 1922–1929.

⁴²⁵ BRUNCLÍK, Zdeněk: *Kulturní zařízení a zábavní podniky*, in: KARPAŠ, Roman, et al.: c. d., s. 335.

⁴²⁶ TALLER, Martin, et al.: c. d., s. 1.

⁴²⁷ Park byl založen již v roce 1766 panovníkem Josefem II., ale první atrakce zde byla instalována až v roce 1897. Jednalo se o proslulý Wiener Riesenrad – 64 metrů vysoké ruské kolo. Prátr byl místo setkávání významných vídeňských osob, skladatelů – například Johanna Strausse. Ještě před svou funkcí zábavního parku zastával spíše účel výstaviště, kde se v roce 1873 konala Světová výstava, kde se prezentovalo kolem 50 000 vystavovatelů.

zábavní park v republice.⁴²⁸ Při vstupu návštěvníky vítala vkusná brána, kterou v noci osvětlovalo tisíce žárovek. Za branou bylo umístěno množství stánků, pódium na pořádání koncertů, restaurace a stánky s občerstvením. Velkým unikátem „Prátru“ bylo tzv. „Hornické divadlo“ vytvořené v roce 1891 Janem Vavrochem, které mělo prezentovat kamenouhelné nýřanské doly u Plzně. Návštěvníci tak mohli vidět demonstraci veškeré práce horníků, například nebezpečné a namáhavé hloubení šachty, podkopávání, zasekávání a trhání uhlí, odstraňování pískovce a vodních pramenů. Rovněž zde bylo možné spatřit, jak jsou horníci nuceni v těžce přístupných místech při slabších vrstvách podkopávat uhlí vleže nebo vkleče. Dále zde byly znázorněny hlavní a pobočné štoly, kterými dopravovali tzv. běháči ve vozíčkách uhlí k šachtě. Zajímavá byla také demonstrace záchrany zasypaných horníků. Celkem bylo v divadle instalováno na 800 automatických sošek, které se v pohyb uváděly parním strojem při elektrickém osvětlení.⁴²⁹

V roce 1930 poskytl tajemník výboru pořádajícího tento zábavní park, místním listům údaje o tomto podniku. V „Prátru“ bylo zaměstnáno 180–200 osob, na mzdách se vyplácelo týdně průměrně 32 000 Kč. Místní koncerty stály 50 000–70 000 Kč a městu se na daních ze zábav, za spotřebu elektrického proudu a daně z nápojů a nájemného odvádělo celkem 250 000–280 000 Kč. Jen Taneční palác „Varieté“ odváděl za nájem 100 000 Kč.⁴³⁰ Z každé vstupenky bylo odváděno 10 haléřů do městské pokladny.⁴³¹ Proto by se v tomto případě dalo hovořit o pozoruhodném hospodářském podniku. Vzhledem k výbornému osvětlení celého areálu a denním i nočním hlídkám, které se staraly o bezpečnost v tomto parku, se zde koncerty, zvláště vojenské hudby či jiné akce mohly konat až do nočních hodin.⁴³² Jednou z akcí, která se v Prátru osvědčila, bylo opékání vola na rožni. Opékání se stalo tradiční záležitostí Libereckých trhů.⁴³³ Každý čtvrtek se pak v parku konal velký ohňostroj.⁴³⁴

S koncem trhů také souviselo ukončení sezóny „Prátru“. Vždy týden před uzavřením zábavního areálu byli lidé místním tiskem informováni o závěrečných akcích

⁴²⁸ TALLER, Martin, et al.: c. d., s. 113

⁴²⁹ Něco o Libereckém Prátru, in: *Ještědský Obzor*, roč. XXI, 7. 8. 1930, č. 32, s. 3–4.

⁴³⁰ Tamtéž. Dostupný zdroj neuváděl, zda byly částky odváděny měsíčně, ale domnívám se, že byly placeny za cyklus, kdy byl Prátr v provozu po dobu trhů, tedy kolem osmi dní.

⁴³¹ AML – VI (gd), sign. 187, inv. č. 828, karta 507 - Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci.

⁴³² Něco o Libereckém Prátru, in: *Ještědský Obzor*, roč. XXI., 7. 8. 1930, č. 32, s. 3–4.

⁴³³ Liberecký Prátr, in: *Ještědský Obzor*, roč. XXII., 28. 8. 1932, č. 30, s. 3.

⁴³⁴ TALLER, Martin, et al.: c. d., s. 113.

pro návštěvníky. Na poslední den, kdy byl zábavní park ještě otevřen, připravila Správa libereckého Prátru pro své návštěvníky překvapení v podobě zlatých hodinek pro návštěvníka, který se prokázal zvláštní vstupenkou.⁴³⁵ V poslední den, kdy byl park otevřen, se tak, jako každý rok, očekávala jeho zvýšená návštěvnost.⁴³⁶

6.3 Komparace Libereckých trhů s Německo-českou výstavou v Liberci 1906

Německo-česká výstava – uskutečněná v Liberci roku 1906 – byla od počátku prezentována jako výstava průmyslu českých Němců, zatímco Liberecké trhy v meziválečném období byly od počátku ohlašovány jako trhy československého průmyslu, což ani zdaleka nebyla pravda. Vzhledem k postavení Liberce po první světové válce, kdy se Liberec stal hlavním městem provincie Deutschböhmen a významní podnikatelé a průmyslníci působící v Liberci a na Liberecku byly spíše německé národnosti, se z Libereckých trhů stala spíše propagace německých průmyslníků. V čele pořádajícího spolku Reichenberger Messe stáli Liebiegové, není proto divu že byly později trhy – spíše nacionální než mezinárodní – zaměřeny na německé vystavovatele. Také materiály prezentující trhy, dokumenty a informační systém ve městě byly víceméně v německém jazyce. Takový názor na tuto problematiku měla především československá periodika.⁴³⁷

Německo-česká výstava v roce 1906 prezentovala své exponáty především v nově postaveném výstavišti v oblasti nad nově vybudovanou přehradou z roku 1904. Je nutné poznamenat, že bylo zřízeno též nedaleko centra, v blízkosti jedné z největších výstavních budov, kterou byla státní průmyslová škola. Z výstavních domů, které byly postaveny na Německo-českou výstavu, se dochovaly pouze dvě zděné budovy z toho důvodu, že bylo od počátku uvažováno o výstavních pavilonech jako o provizorních stavbách, ale z výstavních budov postavených pro trhy v meziválečné době, se nedochovaly žádné, dokonce ani pavilony. Veškerá výstavba, jež je v dnešní době k vidění v oblasti, kde kdysi skutečně výstaviště stálo, jsou budovy pocházející až z období po druhé světové válce, kdy se trhy opět do Liberce vrátily.

Na výstavě i na trzích se prezentoval především textilní průmysl, protože se již od konce 19. století jednalo o důležitý vývozní artikl Liberecka. Také se zde

⁴³⁵ Prameny nehovoří o přesné podobě označení této vstupenky.

⁴³⁶ Liberecký Prátr, in: *Ještědský Obzor*, roč. XXII., 20. 8. 1931, č. 33, s. 3.

⁴³⁷ *Naše Hory, Ještědský Obzor*, 1921–1938.

prezentovalo strojírenství. Liberecké trhy byly doplněny bohatým doprovodným programem, stejně jako Německo-česká výstava, nicméně kulturních a jiných zařízení, která se v té době prezentovala, bylo mezi světovými válkami mnohem více. Rovněž neujde povšimnutí, že obě akce byly poctěny návštěvou nejvyššího představitele země, v roce 1906 přijel do Liberce císař František Josef I. a o 30 let později trhy navštívil prezident dr. Edvard Beneš.

Pro pořádání trhů bylo nutné některé věci ve městě změnit nebo zmodernizovat. K příležitosti výstavy v roce 1906 proběhla ve městě rozsáhlá elektrifikace, zavedení tramvaje od nádraží až k samotnému areálu a byl postaven hotel Zlatý Lev, v němž byl císař František I. ubytován. Zároveň bylo v roce 1906 přestavěno liberecké vlakové nádraží. Kvůli vzrůstajícímu počtu návštěvníků a vystavovatelů během Libereckých trhů musel být v roce 1930 postaven hotel Imperial v dnešní ulici 1. máje. V letech, kdy se trhy konaly, došlo v Liberci k rozsáhlému stavebnímu vývoji. (viz příloha). Zároveň bylo 23. 4. 1934 slavnostně otevřeno letiště v Růžodole I, odkud létaly od roku 1937 pravidelné civilní lety do Prahy.⁴³⁸

Administrativní budovy sloužící pořadatelům výstavy, jako například informační centrum, kde se podávaly informace o dopravě, vstupném a ubytování, byly postaveny vně areálu, zatímco v době konání Libereckých trhů byly postaveny zvláštní budovy, v nichž se určité kanceláře nacházely. Bylo to v blízkosti vlakového nádraží, tedy na dnešní ulici Nákladní nebo na ulici 1. máje. Ústřední budova spolku Reichenberger Messe se oproti tomu nacházela blízko centra města, v dnešní Moskevské ulici.

Návštěvnost bohužel nelze objektivně posoudit, protože výstava v roce 1906 byla pro návštěvníky i vystavovatele něčím novým. První ročník trhů samozřejmě také, nicméně jednalo se o větší akci, na kterou rok od roku přijíždělo víc a více vystavovatelů i návštěvníků. Přesto v případě počtu vystavovatelů byla výstava úspěšnější než první ročník trhů. V roce 1906 mělo zájem prezentovat své produkty na 7 000 vystavovatelů, zatímco v roce 1920 jich bylo pouze 2 000. Návštěvnost byla ale o poznání větší v prvním ročníku trhů, kdy přijelo přibližně 35 000 domácích i zahraničních návštěvníků, zatímco v roce 1906 jich bylo 7 000.⁴³⁹

Také je třeba zmínit národnostní vztahy během Německo-české výstavy a Libereckých trhů. Německo-česká výstava byla od počátku prezentována jako propagace německého průmyslu. Ve vedení organizačního výboru výstavy tak

⁴³⁸ PRCHAL, Jan: *Letecká doprava*, in: KARPAŠ, Roman, et al.: c. d., s. 306-307.

⁴³⁹ MELANOVÁ, Miloslava: c. d., s. 51-53.

nenalezneme téměř žádná česká jména. Na stavbu výstaviště sice mohli být najati čeští dělníci, ale ve vyšších pozicích lidí, kteří se stavby účastnili, se objevila pouze německá jména. V tisku se čeští Němci označili jako nositelé hospodářského blahobytu monarchie, což donutilo mnohé české občany k protestům. Také všechna korespondence, která během výstavy proběhla, musela být v německém jazyce. Liberecké trhy oproti tomu byly od počátku prezentovány jako propagace společného průmyslu českých Němců a Čechů. Záměr se samozřejmě nakonec minul účinkem a také trhy postupně získaly čistě nacionální charakter z německé strany. Také tiskoviny či informace k organizaci trhů byly uváděny v německém jazyce. Situace v meziválečném Liberci se ale během trhů nijak nezlepšovala. Návštěvnost trhů závisela na mnohých hospodářských problémech, jako byla například hospodářská obnova po světové válce. Krize přišla především v letech 1921–1923. Předválečná průmyslová výroba tak byla v Československu překročena až v roce 1924. Dalším obdobím krize byla třicátá léta, která se projevovala na území Československa v podstatě až do roku 1934. Rovněž politický vývoj měl na úspěšnost trhů svůj vliv (1933 jmenování Hitlerovy vlády, 1935 založení Sudetoněmecké strany v čele s Henleinem) a v podstatě také rozhodl o konci liberecké veletržní tradice.⁴⁴⁰ Na počátku 20. století proběhl boj za zavedení všeobecného volebního práva, čehož se především německé strany obávaly. Hnutí za volební reformu probíhalo také ve velké míře v Československu. Vyvrcholením pak byla generální stávková dělnictva v roce 1905. Již v únoru 1906 získala říšská rada návrh na novou reformu, přesto proběhla až v roce 1907. Česko-německé vztahy byly ale od konce 19. století velmi napjaté, především následkem události, která se stala 2. prosince 1897.⁴⁴¹ Všechny tyto události samozřejmě mohly mít vliv na průběh výstavy a zřejmě také proto měli čeští Němci v úmyslu prezentovat především německý národ a průmysl.

Pravděpodobně proto, že byla Německo-česká výstava poznamenána od počátku nepříznivým počasím, byl závěrem zjištěn velký ekonomický schodek, protože například náklady na výstavbu výstaviště převyšovaly samotné příjmy, ovšem jak zmiňuji v podkapitole 4.1, dluhy byly uhrazeny odkoupením výstavních prostor a parcel. V případě Libereckých trhů můžeme hovořit o kolísající tendenci.

⁴⁴⁰ Dne 29. 9. 1938 byla podepsána Mnichovská dohoda. V důsledku tohoto podpisu připadly Sudety k Německé říši.

⁴⁴¹ Roku 1897 proběhla pražská demonstrace, jako reakce na odvolání Badeniho. Ukončena byla stanným právem vyhlášeným v Praze.

Nejúspěšnější byly především první roky trhů, do roku 1930. Slibný vývoj tehdy zakončila světová hospodářská krize (viz výše). Přesto lze říci, že po obou těchto akcích vzrostl význam Liberce coby průmyslového města a pomohlo to jistě i zvýšení jeho hospodářské prestiže a odbytu domácích výrobků.

7 Závěr

V začátcích bádání jsem si myslela, že téma zahrnující prakticky celých 19 let dějin Liberce, se objeví ve větším množství odborných děl zabývajících se historií města. Překvapivě tomu tak nebylo a primárním zdrojem informací se tak pro mne stal především německý denní tisk. Zpočátku nebylo snadné oddělit podstatné využitelné informace od nepodstatných. Mnohdy bylo zapotřebí projít až 80 stran textu v tomto deníku týkajících se jednoho ročníku Libereckých trhů. Postupem času jsem se ale dokázala v těchto novinách orientovat a nasbírat tak cenné informace, díky nimž jsem mohla rekonstruovat průběh Libereckých trhů v meziválečném období. Vzhledem k tomu, že jsem měla k dispozici také český tisk, bylo třeba dát si pozor, aby práce analyzovala co nejobjektivnější názor na tyto události.

Při svém bádání jsem kladla důraz na následující otázky: a) Proč bylo právě toto severočeské město vhodné k pořádání mezinárodních trhů? b) Jaké faktory mohly negativně ovlivnit průběh Libereckých trhů? c) Jak během devatenácti let ovlivnilo pořádání trhů město Liberec, a zanechaly trhy městu něco po ukončení tradice?

Máme-li odpovědět na první otázku, musíme se ohlédnout již na 19. století, v němž město Liberec budovalo bohatou výstavní tradici a objevil se zde veliký průmyslový a výstavní potenciál. Počátkem 19. století se v Liberci začala rozvíjet tovární výroba a v polovině 19. století zde začala převládat textilní výroba. Na území města podnikalo několik významných průmyslníků působících v tomto odvětví. Konkrétně hovořím například o firmách Johann Liebieg a Ko. nebo Ignatz Ginzkey, které v této oblasti držely prim, co se týče odbytu svých textilních výrobků. Období po první světové válce bylo v obchodní oblasti komplikované z důvodu zavedení celních opatření. Proto se především vlivní podnikatelé, kteří na území Liberce vlastnili své továrny, zasadili o založení Libereckých trhů. Město má také významnou geografickou polohu. Nachází se v blízkosti dalšího textilního města Jablonce nad Nisou, Varnsdorfu a hranic s Německem, což podporovalo odbyt výrobků především českých Němců v zahraničí. Zároveň se Liberec stal sídlem Obchodní a živnostenské komory a také jedné z nejvýznamnějších organizací československých textilních průmyslníků – Všeobecného německého textilního svazu, do kterého též spadal Moravsko-slezský svaz německých textilních průmyslníků. Dalším aspektem, který podpořil oblast Liberecka pro výstavní činnost, byl rozvoj dopravy, zejména té železniční. V roce 1856 vznikla trať z Liberce do Pardubic, - a což bylo velmi zajímavé - byla zavedena také trať

spojující město s německou Žitavou. V roce 1910 pak trať vedla také z Liberce do Polska. Nejen železnice ale měla vliv na prestiž Liberce, ale rovněž vytvoření bohaté sítě tramvajových linek, které již na začátku 20. století dokázaly pokrýt dopravní obslužnost téměř celého města. Všechny tyto aspekty měly vliv na obnovení výstavní tradice v Liberci.

Dále je důležité odpovědět si na otázku, jaké faktory mohly mít negativní vliv na průběh Libereckých trhů? V počátcích to byly jistě nedostatečné finanční prostředky. Spolek Reichenberger Messe musel organizační záležitosti financovat z větší části z prostředků členů spolku, kterými byli místní úspěšní podnikatelé. Úspěch prvního ročníku, jak vypovídá finanční zpráva, jež je součástí práce, navýšil množství peněžních prostředků, se kterými mohl spolek disponovat. Zapříčinil to také nárůst vystavovatelů a návštěvníků, jejichž zakoupení členské či vstupní legitimace znamenalo nárůst financí v pokladně spolku. Dalším aspektem byla bezesporu absence samotného výstaviště v prvním roce konání trhů. Prostory školních budov sloužící výstavním účelům byly veliké, nicméně vešlo se do nich jen omezené množství vystavovatelů a návštěvníků. Po prvním ročníku se ale město spolu se spolkem Reichenberger Messe usneslo na potřebě zřídit v Liberci výstaviště, které by umožnilo každoročně přijímat větší množství podnikatelů mající zájem prezentovat na trzích své produkty. Negativně na Liberecké trhy také bezesporu působila světová hospodářská krize ve třicátých letech. Negativní dopad měla krize na Liberecké trhy především mezi lety 1932–1936. Klesl odbyt domácích výrobků a především textilní průmysl zaznamenal úbytek svých domácích i zahraničních odběratelů. Trhy tak zaznamenaly jak pokles zahraničních návštěvníků, tak také samotných vystavovatelů. Dle mého názoru ale měly největší vliv na průběh Libereckých trhů česko-německé vztahy. Po první světové válce, kdy se postavení Němců v Čechách změnilo, se tato národnostní skupina rozhodla vyhlásit 29. října 1918 autonomní celek v severních Čechách, tzv. Deutschböhmen, který požadoval připojení k Velkému Německu, a jeho hlavním centrem se stal právě Liberec. Mnoho významných podnikatelů, kteří měli na území tohoto města své podniky, byli německé národnosti, a mnoho z nich bylo v čele organizačního výboru spolku Reichenberger Messe, který Liberecké trhy ve spolupráci s městem pořádal. Národnostní diferenci podtrhoval dále denní tisk. Německý velebil především umění německých průmyslníků, poukazoval na hospodářské výsledky německých podniků a o československých vystavovatelích se nezmiňoval. Organizaci i celý průběh Libereckých trhů prezentoval jako velice úspěšné. Ze stránek československého tisku jsem se poprvé dozvěděla také

protichůdné názory, v nichž záporně hodnotily samotnou organizaci trhů a potlačení českého jazyka při jejich propagaci. Národnostní otázku částečně zlepšila návštěva prezidenta republiky Edvarda Beneše v roce 1937. Napětí mezi Čechy a Němci vyvrcholily rokem 1938 podepsáním Mnichovské dohody, události, jež na dlouhou dobu ovlivnila vztahy mezi Němci a Čechy v této oblasti.

Jakým způsobem ovlivnila devatenáctiletá éra Libereckých trhů město? Již před zahájením veletržní tradice v Liberci zde bylo mnoho věcí zmodernizováno. Jednalo se především o elektrifikaci města, dopravní spojení ve městě, dostavbu nádraží či rozšíření železniční sítě v okolí Liberce. Jisté novinky byly zaznamenány v oboru stavebnictví, vzniklo zde například mnoho nových budov a funkčních domů, ale výstavba v podstatě pokračovala stejným tempem jako před začátkem éry trhů. Největší vliv ovšem trhy měly na regionální rozvoj průmyslu. Zvětšení odbytových možností, návštěvy různých zahraničních delegací, jež inspirovaly svým uměním místní podnikatele či možnost dovážet své zboží po železnici do zahraničí. To vše mělo vliv na rozvoj obchodu a průmyslu v této oblasti. V diplomové práci toto podkládám statistickými údaji o návštěvnosti trhů. Jak ovlivnily trhy období po druhé světové válce, jsem se z dostupných zdrojů nedozvěděla. Tento vliv by bylo jistě vhodné téma pro další zpracování. Poslední trhy se konaly rok před vypuknutím této války a po ní se sice tradice výstavních trhů do Liberce navrátila, nicméně s nástupem komunistického režimu souvisely také změny v podnikatelském sektoru a na Libereckých výstavních trzích, jak se podnik jmenoval, již nebylo možné vystavovat produkci soukromých subjektů, ale především státních podniků, protože došlo ke znárodnění soukromého sektoru.

Smyslem této práce bylo přehledně zrekonstruovat průběh Libereckých trhů v meziválečném období z důvodu zaplnění jisté mezery v historii Liberce. Domnívám se, že práce může být přínosem především pro zájemce o regionální historii a dějin průmyslu v Českých zemích a Československu. Během své práce jsem narazila také na témata, která by byla vhodná pro další bádání. Jedná se například o odborné spolky, jež na Liberecku působily a účastnily se doprovodného programu trhů, vliv propagandy trhů na české a německé obyvatele a rozvoj vyhlídkových letů v rámci trhů a podrobné zmapování česko-německých vztahů během Libereckých trhů.

8 Použité prameny a literatura

8.1 Archiv

Státní okresní archiv v Liberci

Fond č. 57, Pozůstalost rodu Liebiegů, 1821–194.

Fond GD, Liberecké veletrhy (výstaviště) – zřízení, veškerá agenda ve vztahu k obci, kartony 507, 541–542.

Geschäfts und Wohnungs Anzeiger des politischen Bezirkes Reichenberg, 1927.

Illustrierter Führer durch die Messestadt Reichenberg und die daran interessierten Industriegebiete und Handelsgebiete, Kurorte und Bäder usw., Reichenberg, 1921.

LUG, Viktor: Kronika města Liberce, nezpracovaná část fondu.

Soudobá dokumentace

Jahrbuch der Reichenberger Messe.

Jahrbuch der Reichenberger Messe für 1921.

Jahrbuch und Wohnungs-Anzeiger der Stadt Reichenberg, 1921.

Katalog der Reichenberger Messe 1921.

8.2 Tisk

Reichenberger Zeitung, 1919–1938.

Naše Hory, 1920–1938.

Ještědský Obzor, 1919–1938.

8.3 Literatura

BRUNCLÍK, Zdeněk - VINKLÁT, Pavel: *150 let hospodářské komory v Liberci 1851–2001*, Liberec, Okresní hospodářská komora Liberec, Agentura 555 2000, ISBN 80-902887-3-1.

FRANĚK, Miroslav: *125 let průmyslové školy v Liberci*, Liberec, Střední průmyslová škola strojní a elektrotechnická 2001.

HORÁKOVÁ, Libuše: *Ze starého Liberce 1352–1945*, Městský Národní výbor v Liberci, Liberec, 1970.

KARPAŠ, Roman: *Kniha o Liberci*, 2. oprav. a rozš. vyd. Liberec, Dialog 2004, ISBN 80-86761-13-4.

- LUG, Viktor – RESSEL, Anton: *Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen IV*, Liberec, 1938.
- LUG, Viktor: *Das älteste Reichenberger Stadtbuch*, Liberec, 1943.
- MELANOVÁ, Miloslava: *Liberecká výstava 1906*, Liberec 1996.
- OKURKA, Tomáš: *Všeobecná německá výstava v Ústí nad Labem 1903*, 1. vyd. Ústí nad Labem 2005, ISBN 80-86646-II-6.
- OTTO, Jan et al.: *Sto let práce-zpráva o Všeobecné zemské výstavě v Praze 1891 na oslavu jubilea první průmyslové výstavy roku 1791 v Praze pod protektorátem jeho císařského a královského veličenstva císaře a krále Františka Josefa I.*, Praha 1893.
- PAVLŮ, Dušan: *Veletřhy a výstavy, kultura, komunikace, multimedialita, marketing*, 1. vyd. Příbram, Professional Publishing 2009, ISBN 978-80-86946-38-2.
- ŘEHÁČEK, Marek - PIKOUS, Jan: *Procházka do Lidových sadů*, 1. vyd. Liberec, Pavel Akрман – epicentrum 2010, ISBN 978-80-254-8645-0.
- ŘEHÁČEK, Marek - PIKOUS, Jan: *Procházka do Lidových sadů*, 1. vyd. Liberec, Pavel Akрман – epicentrum 2010, ISBN 978-80-254-8645-0.
- TALLER, Ivan: *Čtení kratochvilné o starém Liberci I., II.*, Liberec 1996, 1997.
- TALLER, Ivan: *Galerie úspěchu, Liberec a okolí*, 1. vyd. Liberec, Profil 1996.
- TALLER, Martin, et al.: *Historie a současnost podnikání na Liberecku*, 1. vyd. Žehušice, Městské knihy s. r. o. 2006, ISBN 80-86699-42-0.
- TALLER, Martin, et al.: *Historie a současnost podnikání na Liberecku*, 1. vyd. Žehušice, Městské knihy s. r. o. 2006, ISBN 80-86699-42-0.
- TECHNIK, Svatopluk - RUDA, Vladimír: *Liberec minulosti a budoucnosti*, Liberec, Severočeské krajské nakladatelství v Liberci 1961.
- TECHNIK, Svatopluk: *Liberec minulosti a současnosti*, 2. přepr. vyd. Ústí nad Labem, Severočeské nakladatelství 1980.
- TECHNIK, Svatopluk: *Liberecké domy hovoří I. - V.*, Liberec 1992–2001.
- UMLAUF, Václav et al.: *Střed Liberce v proměnách staletí*, 1. vyd. Liberec, Technická Univerzita 2011, Liberec, ISBN 978-80-7372-804-5.
- VYSEKALOVÁ, Jitka, et al.: *Veletřhy a výstavy, efektivní prezentace pro úspěšný prodej*, 1. vyd. Praha, Grada 2004, ISBN 80-2470894-9.
- ZEMAN, Jaroslav: *Liberec, urbanismus, architektura, industriál, pomníky, objekty, památky*, 1. vyd. Liberec, Knihy 555 2011, ISBN 978-80-86660-33-2.

8.4 Encyklopedie, lexikony

Biographisches Lexikon zur Geschichte der Böhmischen Länder Band I, II: A – H, I – M, Mnichov, 1979, 1984.

Universum – sv. 9, Praha, Odeon 2001, ISBN 80-207-1071-X.

8.5 Ročenky Liberecké architektury

Ročenka liberecké architektury, 2005, č. 1, Liberec 2006, ISSN 1801-6227.

Ročenka liberecké architektury, 2006, Liberec 2007, ISSN 1801-6227.

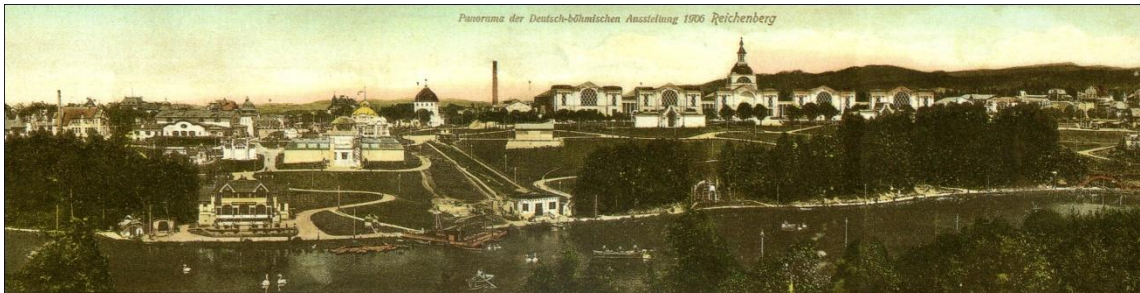
Ročenka liberecké architektury, 2008, č. 4, Liberec 2009, ISSN 1801-6227.

Ročenka liberecké architektury, 2009, č. 5, Liberec 2010, ISSN 1801-6227.

9 Seznam příloh

<i>Příloha č. 1</i>	Německo-česká výstava v Liberci 1906
<i>Příloha č. 2</i>	Dopis Antona Hirschmanna
<i>Příloha č. 3</i>	Stanovy spolku „Reichenberger Messe“
<i>Příloha č. 4</i>	Výstavní budovy, výstaviště
<i>Příloha č. 5</i>	Obrázky z Libereckých trhů
<i>Příloha č. 6</i>	Doprovodný program
<i>Příloha č. 7</i>	Návštěva prezidenta republiky Edvarda Beneše v Liberci, 19. 8.1936
<i>Příloha č. 8</i>	Organizace a propagace trhů
<i>Příloha č. 9</i>	Vystavovatelé textilního průmyslu

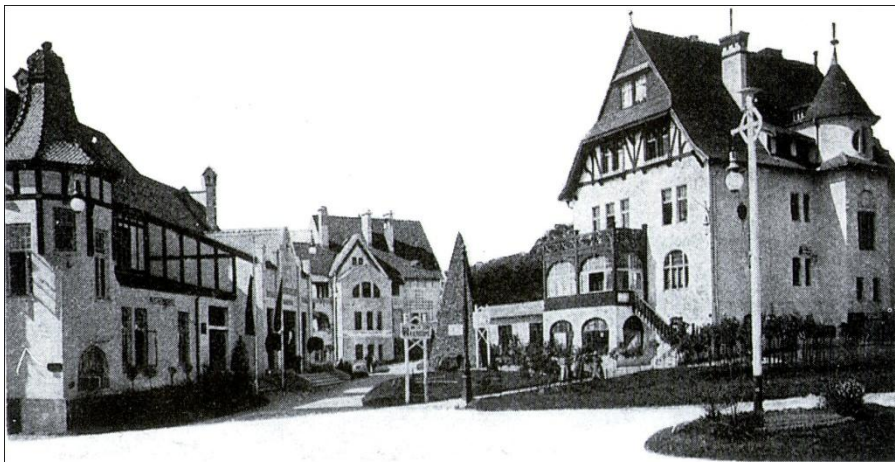
Příloha č. 1 – Německo-česká výstava v Liberci 1906

Zdroj: BRUNCLÍK, Z., VINKLÁT, P., 150 let hospodářské komory v Liberci, Liberec 2000

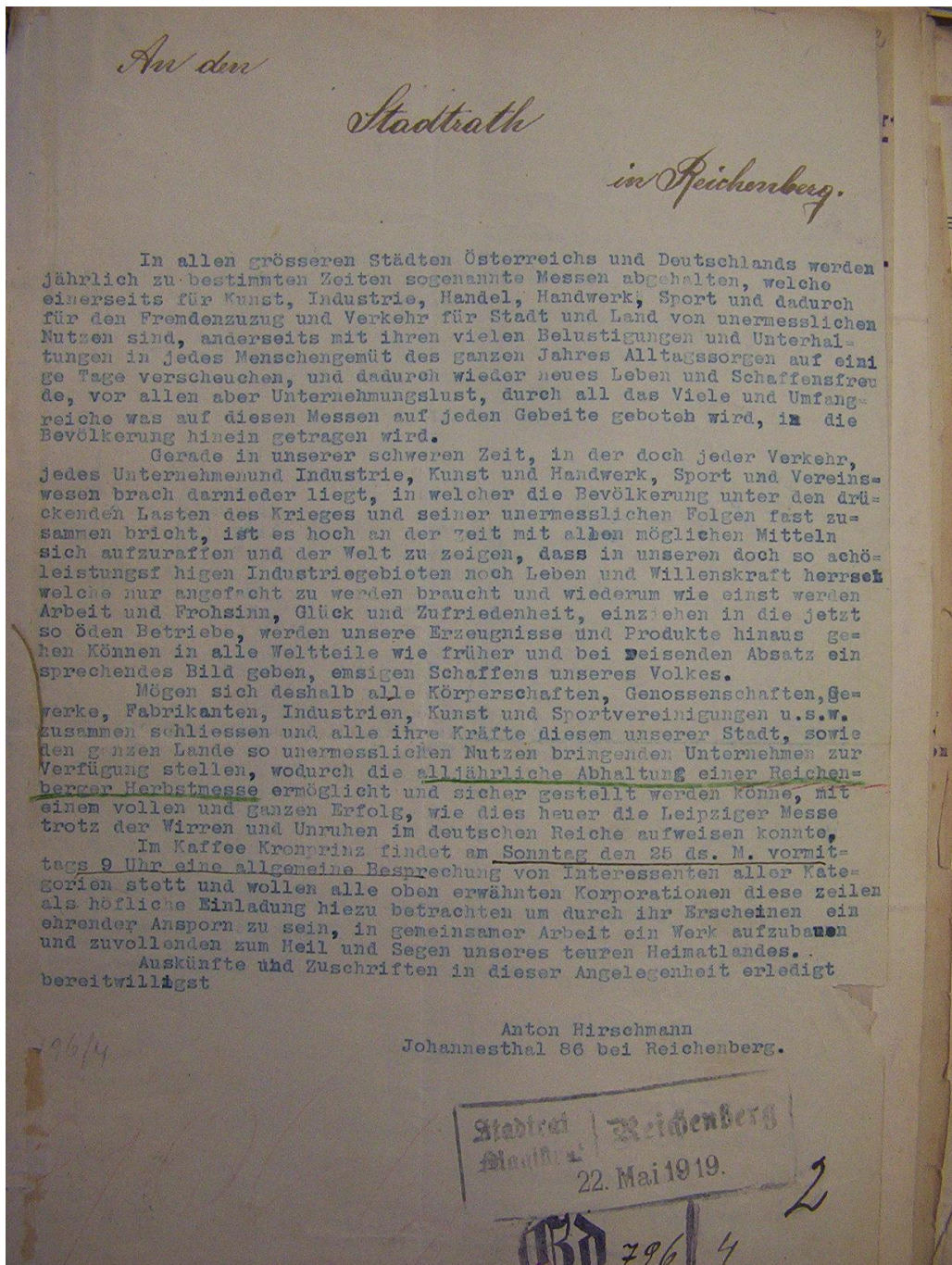
Zdroj: MELANOVÁ, M., Liberecká výstava 1906, Liberec 1996

Zdroj: MELANOVÁ, M., Liberecká výstava 1906, Liberec 1996

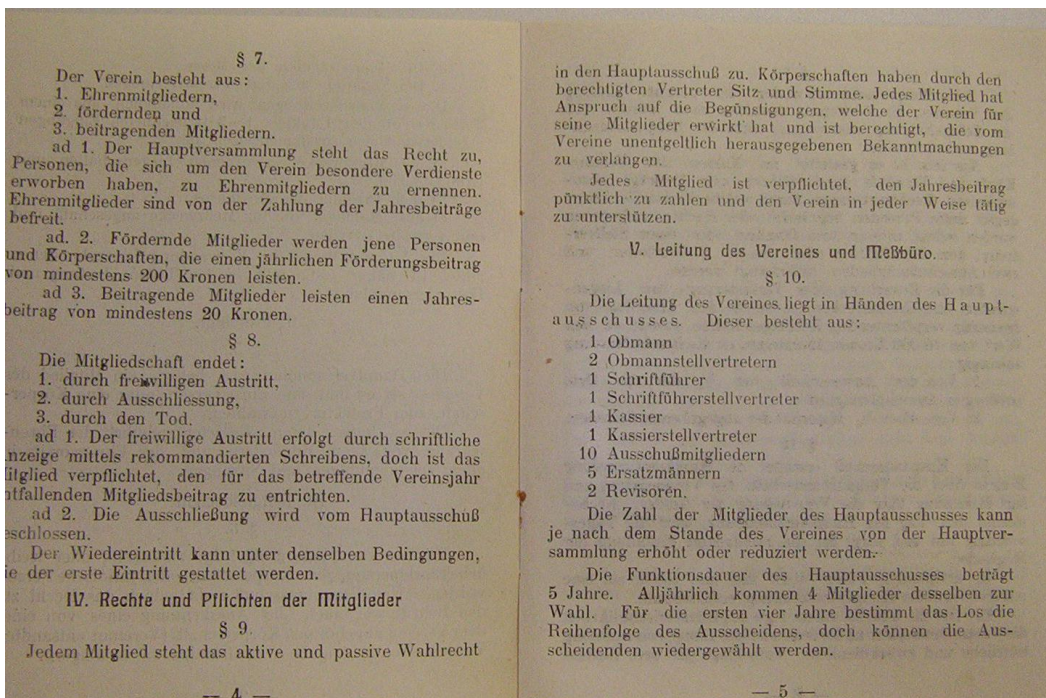
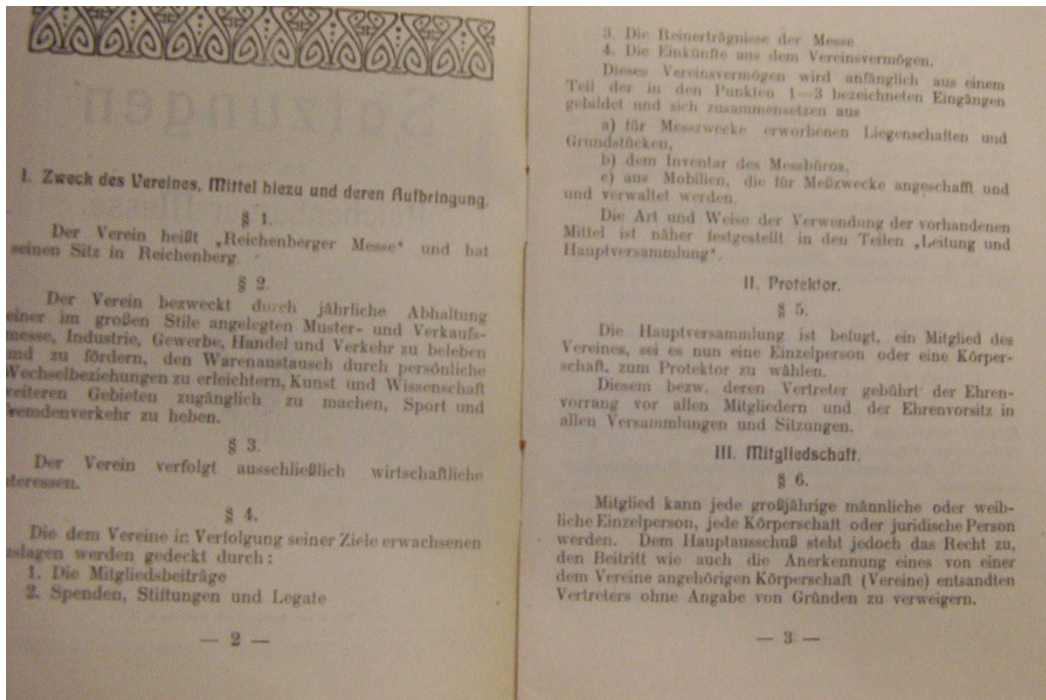
K dřevěným výstavním pavilonům patřily také zděné budovy. Na obrázku se nachází kancelář a správa výstavy (vlevo).

Příloha č. 2 – Dopis Antona Hirschmanna

Zdroj: Archiv města Liberec, VI. (gd), karton 507, sign. 187

Příloha č. 3 – Stanovy spolku Reichenberger Messe

Zdroj: AML – VI. (gd), karton 507, sign. 187

§ 11.

Dem Hauptausschusse obliegt die gesamte Leitung des Vereines, die Vertretung desselben nach aussen und die Geldgebarung, insoweit sie nicht der Hauptversammlung vorbehalten ist.

Nur ihm ist es gestattet, im Namen des Vereines Käufe und Verkäufe durchzuführen und Verträge abzuschliessen. Rechtsurkunden, durch welche Verbindlichkeiten gegen dritte Personen begründet oder Rechte aufgegeben werden sollen, müssen vom Obmann oder einem Stellvertreter, dem Schriftführer oder dessen Stellvertreter und zwei Ausschussmitgliedern unterfertigt werden.

Für die Erwerbung oder Veränderung von Liegenschaften und Grundstücken, sowie für den Abschluß von zweiseitig verpflichtenden Rechtsgeschäften, soweit sie den Wert von 10 000 Kronen übersteigen ist die Beschlußfassung abhängig:

1. Von der Anwesenheit von $\frac{3}{4}$ der im Orte ansässigen Ausschussmitglieder.
2. Von einer $\frac{2}{3}$ Majorität der abgegebenen Stimmen.

§ 12

Der Hauptausschuß erstattet der Hauptversammlung Bericht über die Tätigkeit innerhalb des Vereinsjahres und legt Rechnung über die Verwendung der Gelder. Er bestimmt den Tag der Hauptversammlung, setzt die Tagesordnung fest und sorgt für die rechtzeitige Einladung der Mitglieder.

In dringenden Fällen steht ihm das Recht zu, eine außerordentliche Hauptversammlung einzuberufen.

Er hat die Pflicht durch rege organisatorische Arbeit die Vereinsinteressen zu fördern und der Hauptversammlung nützliche und zweckdienliche Vorschläge für den Weiter-

ausbau zu machen. Er prüft die Neuanschreibung von Mitgliedern und entscheidet über deren Ausschließung und Wiedereintritt.

§ 13.

Dem Hauptausschusse obliegt die Verfassung der Messeordnung und der Geschäftsordnung für das Meßbüro. Zu dieser Arbeit sind die Arbeitsausschüsse ressortmäßig heranzuziehen. Die Genehmigung dieser Ordnungen ist der Hauptversammlung vorbehalten.

§ 14.

Der Hauptausschuß hält jeden Monat mindestens eine Sitzung ab. Diese Sitzung ist beschlußfähig, wenn mindestens die Hälfte der Ausschussmitglieder anwesend ist. Die Beschlüsse werden mit absoluter Stimmenmehrheit gefaßt, soweit durch § 11 keine anderen Verfügungen bestehen. Der Vorsitzende stimmt nur bei Stimmgleichheit mit und gibt dann mit seiner Stimme den Ausschlag. Bei Abstimmungen nach § 11 stimmt der Vorsitzende mit. Der Vollzug der gefaßten Beschlüsse steht dem Obmann oder dessen Stellvertreter zu.

Ueber jede Hauptausschußsitzung ist vom Schriftführer ein Protokoll zu führen und nach erfolgter Genehmigung in das Protokollbuch einzutragen.

§ 15.

Je nach Art und Größe der zu bewältigenden Arbeit werden vom Verein Arbeitsausschüsse gebildet.

Diese bestehen aus einem Mitglied des Hauptausschusses als Vorsitzenden und einer jeweilig festzusetzenden Anzahl von Mitgliedern.

und die Rechnung des verflossenen Jahres zur Genehmigung vorzulegen. In dieser Hauptversammlung finden auch die Neuwahlen statt.

Außerordentliche Hauptversammlungen können einberufen werden:

- a) wenn es der Hauptausschuß beschließt,
- b) wenn wenigstens 30 Mitglieder unter Angabe von Gründen dies verlangen.

§ 21.

Die Hauptversammlungen sind bei sonstiger Ungültigkeit ihrer Beschlüsse unter Angabe der Tagesordnung wenigstens 14 Tage vorher durch schriftliche Einladung den Mitgliedern bekannt zu geben und der politischen Behörde anzuzeigen. Zu ihrer Beschlußfähigkeit ist die Anwesenheit der Hälfte der beitragenden Mitglieder, zur Fassung gültiger Beschlüsse die absolute Stimmenmehrheit der stimmberechtigten Anwesenden erforderlich. Ist eine Hauptversammlung zur festgesetzten Stunde nicht beschlußfähig, so findet nach Ablauf einer weiteren halben Stunde eine zweite Hauptversammlung statt, die dann ohne Rücksicht auf die Zahl der stimmberechtigten Anwesenden in Ansehung der ursprünglichen Tagesordnung gültige Beschlüsse fassen kann.

Zu Beschlüssen über Statutenänderungen, ausgenommen jene über Veränderung in der Zahl der Ausschussmitglieder, sowie über Auflösung des Vereines ist jedoch in jedem Falle die Anwesenheit von zwei Drittel aller beitragender Mitglieder und die Zustimmung von drei Viertel der stimmberechtigten Anwesenden notwendig.

Den Mitgliedern ist es gestattet, sich bei der Hauptversammlung in allen seinen Rechten durch ein anderes Mitglied vertreten zu lassen, wozu eine schriftliche

Legitimation erforderlich ist. Für juristische Personen ist nur ein Vertreter stimmberechtigt.

Die Abstimmung erfolgt durch Aufheben der Hände oder Aufstehen von den Sitzen, bei Wahlen durch Stimmtettel. Wird eine absolute Stimmenmehrheit nicht erzielt, so gilt der betreffende Antrag als abgelehnt. Bei Stimmgleichheit entscheidet die Stimme des Vorsitzenden, bei Wahlen das Los.

§ 22.

Der Obmann leitet als Vorsitzender die Hauptversammlung.

Über den Gang und die Beschlüsse einer jeden Hauptversammlung ist ein Protokoll aufzunehmen, in der nächsten Hauptversammlung zu verlesen und nach erfolgter Genehmigung in das Protokollbuch einzutragen und vom Vorsitzenden und dem Schriftführer zu fertigen.

§ 23.

Der Hauptversammlung ist vorbehalten:

1. Die Wahl der Ausschussmitglieder.
2. Die Genehmigung der Messeordnung und der Geschäftsordnung des Meßbüros.
3. Die Bestätigung des vom Hauptausschusse mit den Angestellten des Meßbüros abgeschlossenen Anstellungsvertrages.
4. Die Ernennung von Ehrenmitgliedern.
5. Die Prüfung und Genehmigung der Jahresrechnung.
6. Die Feststellung der Mitgliedsbeiträge.
7. Die Bildung und Verwaltung des Vereinsvermögens, soweit dies nicht dem Hauptausschusse übertragen wurde.
8. Die Änderung der Vereinsstatuten.
9. Die Auflösung des Vereines.

10. Die Festsetzung der Messezeit.
11. Die Genehmigung des Messeprogramms.

VIII. Gründung und Auflösung

§ 24.

Der Verein bildet sich durch die von den Antragstellern entgegenzunehmenden Mitgliedsanmeldungen. Die gründende Hauptversammlung ist längstens drei Wochen nach der behördlichen Genehmigung durch die Antragsteller des Vereines einzuberufen.

§ 25.

Der Verein kann sich nur über Beschluß einer Hauptversammlung auflösen, auf deren Tagesprogramm der bezügliche Antrag ausdrücklich vermerkt ist.

Die Hauptversammlung, die die Auflösung des Vereines beschließt, hat über die Verwendung des vorhandenen Vereinsvermögens zu bestimmen.

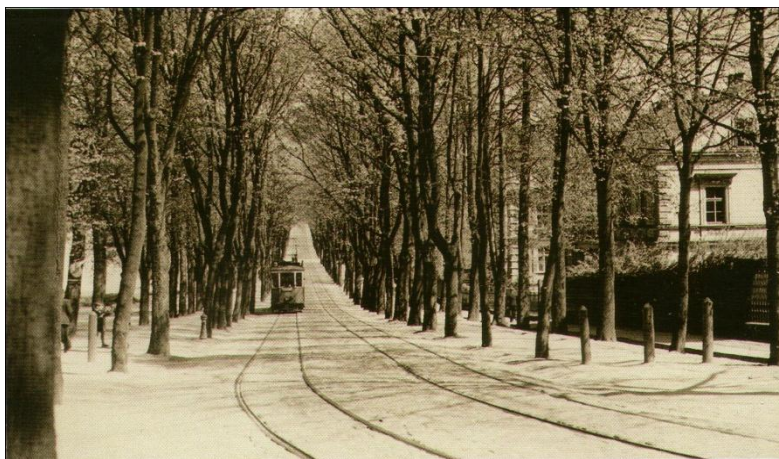
Mit Erlaß Z. 8 A. 2700/1 ai 1919 St. Z. 278101 der politischen Landesverwaltung in Prag wird der Bestand dieses Vereines nach Inhalt der vorstehenden Statuten im Sinne des § 9 des Gesetzes vom 18. November 1867 R. G. Bl. Nr. 134 bescheinigt.

Für den Präsidenten:

Knopf.

Příloha č. 4 – Výstavní budovy, výstaviště

Oblast výstaviště – dnešní Masarykova ulice na konci 19. století

Zdroj: ŘEHÁČEK, M., PIKOUS, J., Procházka do Lidových sadů, Liberec 2010

Výstavní budovy

Učitelství ústav, dnešní ZŠ v Šamánkové ulici

Zdroj: ŘEHÁČEK, M., PIKOUS, J., Procházka do Lidových sadů, Liberec 2010

ZŠ na Keilově vrchu

Zdroj: TALLER, M. a kol., Historie a současnost podnikání na Liberecku, Žehušice 2006

Tělocvična, dnešní TJ Lokomotiva

Zdroj: KARPAS, R. a kol., Kniha o Liberci, Liberec 2004

Kasárna

Textilní škola

LUG, V., RESSEL, A., Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen IV-1, Reichenberg, 1938

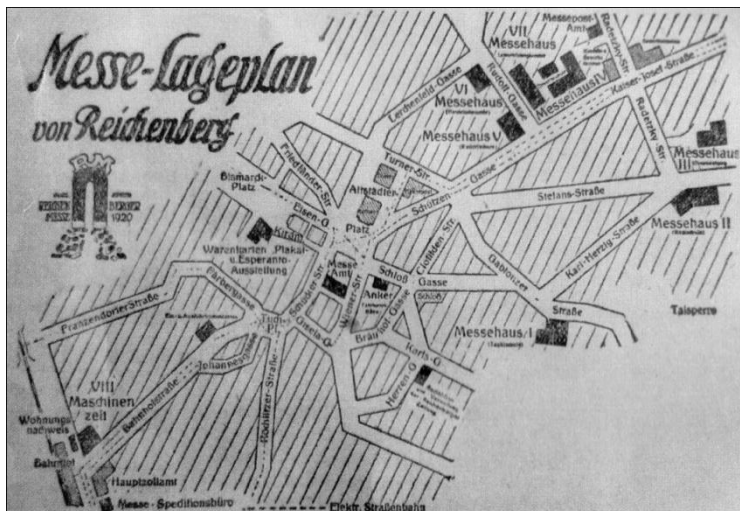
Výstaviště

Tenisové kurty – vhodné místo pro zřízení výstaviště

Zdroj: KARPAS, R. a kol., Kniha o Liberci, Liberec 2004

Plán veletržních budov – ročník 1921

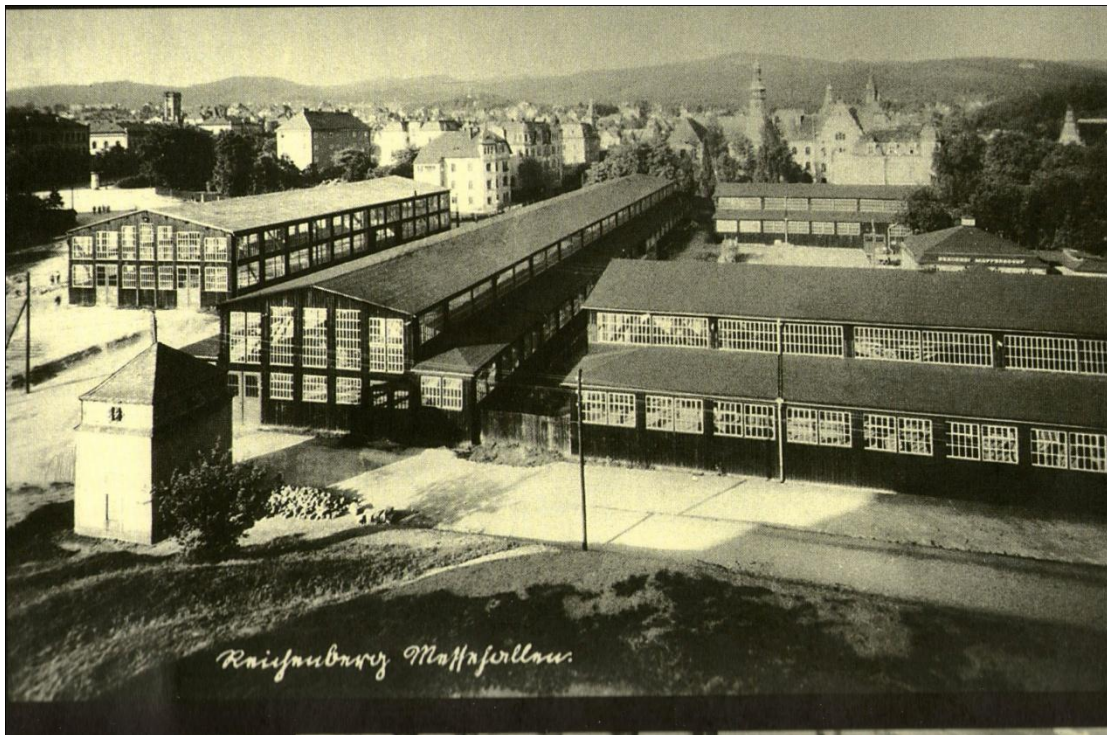

Zdroj: Die Messehäuser, in: Reichenberger Zeitung, roč. 1920

Zdroj: ŘEHÁČEK, M., PIKOUS, J., Procházka do Lidových sadů, Liberec 2010

Zdroj: BRUNCLÍK, Z., VINKLÁT, P., 150 let hospodářské komory v Liberci, Liberec 2000

Zdroj: KARPAS, R. a kol., Kniha o Liberci, Liberec 2004

Příloha č. 5 – *Obrázky z Libereckých trhů*

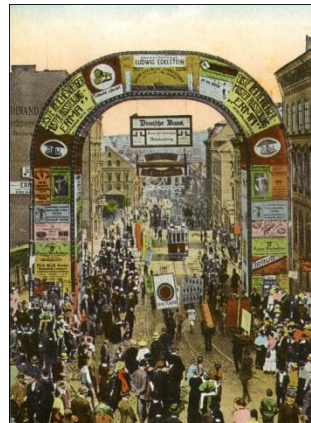
Zahájení Libereckých trhů Theodorem Liebigem (vpředu)

Magnet, který vítal návštěvníky trhů

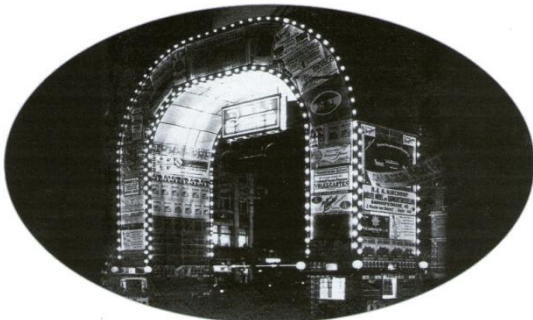
Zde: ulice 1. máje.

Zdroj: Reichenberger Zeitung, roč. 1930

Zdroj: BRUNCLÍK, Z., VINKLÁT, P., 150 let hospodářské komory v Liberci, Liberec 2000

Zdroj: TALLER, M. a kol., Historie a současnost podnikání na Liberecku, Žehušice 2006
Magnet byl instalován od roku 1921 na dnešním nám. Dr. E. Beneše.

Zdroj: KARPÁŠ, R. a kol., Kniha o Liberci, Liberec 2004

Zdroj: Reichenberger Zeitung, roč. 1932

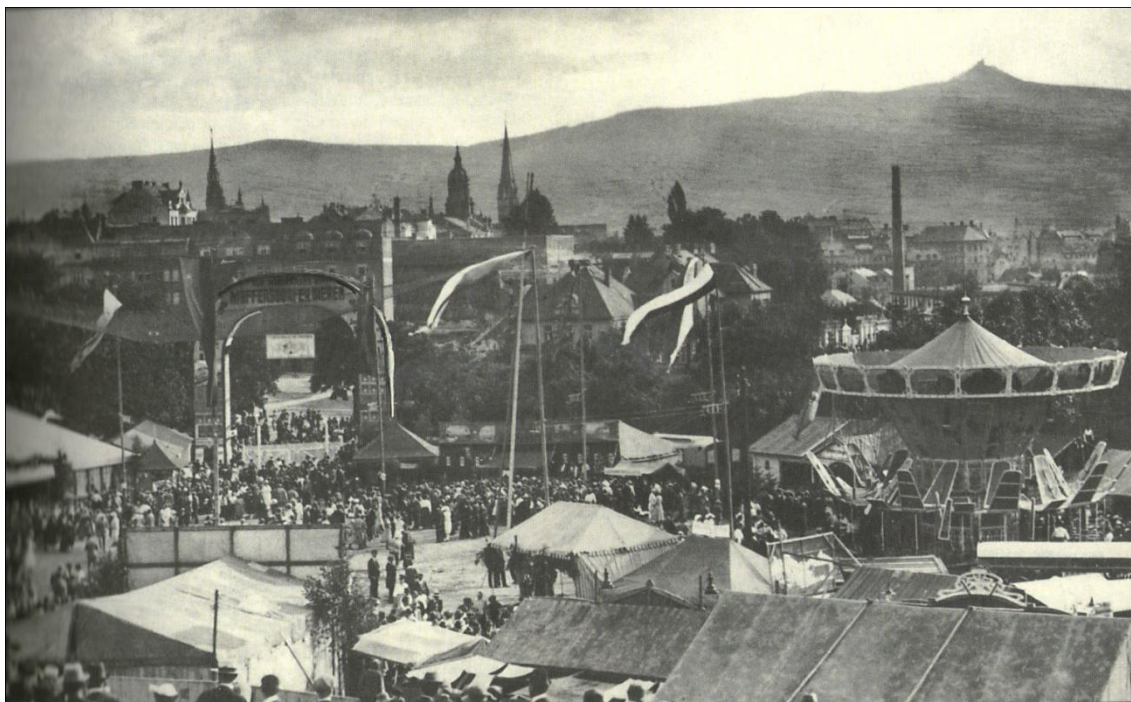

Zdroj: Reichenberger Zeitung, roč. 1937

Zdroj: Zdroj: KARPAS, R. a kol., Kniha o Liberci, Liberec 2004

Příloha č. 6 – *Doprovodný program* *„Prátr“*

Zdroj: KARPAŠ, R. a kol., *Kniha o Liberci*, Liberec 2004

Zdroj: KARPAŠ, R. a kol., *Kniha o Liberci*, Liberec 2004

Zdroj: ŘEHÁČEK, M., PIKOUS, J., *Procházka do Lidových sadů*, Liberec 2010

Příloha č. 7 – *Návštěva prezidenta republiky v Liberci, 19. 8. 1936*

Zdroj: KARPAS, R. a kol., *Kniha o Liberci*, Liberec 2004

Begrüßung des Herrn Staatspräsidenten
Hr. Eduard Beneš
in Reichenberg am 19. August 1936
durch den Bezirksschulinspektor im
Namen der Schüler und Lehrerschaft!

Zdroj: BRUNCLÍK, Z., VINKLÁT, P., *150 let hospodářské komory v Liberci*, Liberec 2000

Příloha č. 8 – Organizace a propagace trhů

Zdroj: AML, soudobá dokumentace, propagace

2004

Zdroj: KARPAŠ, R. a kol., Kniha o Liberci, Liberec 2004

Příloha č. 9 - Vystavovatelé textilního průmyslu

Liberec a okolí

Aug. Liebisch Söhne	Gross-Schönau i.B.	Velké Šanovy
Brosche & Co	Reichenberg i. B.	Liberec
Josef Schorisch	Gross-Schönau	Velké Šanovy
Hille & Hampel	Gross-Schönau	Velké Šanovy
Anton Michler	Reichenberg	Liberec
Brüder Braunstein	Hainspach	Lipová
Wondrak & Richter	Reichenberg	Liberec
Freund & Münster	Reichenberg i. B.	Liberec
Fritz Künzel & Comp.	Asch	Aš
Mez, Vater & Söhne	Reichenberg	Liberec
Petters & Kumpf	Wölmsdorf	Wölmsdorf
Johann Liebisch	Gross-schönau	Velké Šanovy
Adolf Sauer	Gross-schönau	Velké Šanovy
August Rasche d. J.	Lobendau	Lobendava
Johann Grumbach	Nieder - Einsiedel	Dolní Poustevna
Bänder u. Gurten	Nixdorf	Mikulášovice
Josef Richter	Hainspach	Lipová
Walter Günther & Co.	Gross-Schönau	Velké Šanovy
Carl Josef Schneider	Nixdorf	Mikulášovice
Adolf Jakob	Reichenberg	Liberec
Franz Mader jun.	Schluckenau	Šluknov
Carl Hanisch & Sohn	Warnsdorf	Varnsdorf
Ignatz Hübner	Ruppersdorf	Ruprechtice
Heinrich Stolle	Warnsdorf	Varnsdorf
Wilhelm Nemezt	Reichenberg	Liberec
Karl Portsch	Reichenberg	Liberec
Hielle & Wunsche	Rumburg	Rumburk
Gebrüder Preissler	Gablonz a. N.	Jablonec nad Nisou
Heinrich Karrer	Alt Habendorf	Stráž nad Nisou
S. S. Neumann	Reichenberg	Liberec
Brüder Grohmann	Schluckenau	Šluknov
Wenzel F. Tschörner	Reichenberg	Liberec
Franz Krause jun.	Schluckenau	Šluknov
Franz Josef Jakob	Reichenberg	Liberec
Josef A. Keil	Reichenberg	Liberec
Zoller & Diederichs	Grottau	Hrádek nad Nisou
Josef Weiss	Reichenberg	Liberec
Johann Marschner	Gross-Schönau	Velké Šanovy
Johann Liebieg & Ko.	Reichenberg	Liberec
J. Polívka	Reichenberg	Liberec
Brüder Peukert	Warnsdorf	Varnsdorf

F. J. Sukdolák	Reichenberg	Liberec
Brüder Bayer	Reichenberg	Liberec
Šakloud a Vaňura	Reichenberg	Liberec
B. J. Müller	Lobendau	Lobendava
Adolf Elger	Reichenberg	Liberec
Franz Liebieg	Reichenberg	Liberec
Textilana A.-G.	Reichenberg	Liberec
Ludwig & Carl Kraus	Brünn	Brno
Teubner & Co.	Grottau	Hrádek nad Nisou
Wolff Rübel a spol.,	Hradec	Hradec Králové
C. Neumann & Söhne	Reichenberg	Liberec
Karl Worf	Rumburg	Rumburk
Eduard Salomon	Reichenberg	Liberec
Josef Rösler	Gross-Schönau	Velké Šanovy
Otto Pick & Co.	Graslitz	Kraslice
Otto Doktor	Reichenberg	Liberec
Franz Jos. Reichter	Wölmsdorf	Wölmsdorf
Neumann & Jaekel	Friedland	Frýdlant
Wilhelm Roth	Reichenberg	Liberec
August Marschner & Sohn	Schönlinde	Krásná Lípa
Friedrich Fried	Reichenberg	Liberec
J. H. Vatter	Schönlinde	Krásná Lípa
Tetscher & Löwy	Röchlitz	Rochlice
H. Pohl	Rumburg	Rumburk
Carl Bienert & Sohn	Reichenberg	Liberec
Rudolf Focke	Rumburg	Rumburk

Zdroj: Illustrierter Führer durch die Messestadt Reichenberg, und die daran interessierten Industriegebiete und Handelsgebiete, Kurorte und Bäder, usw., 1921

Reichenberger Zeitung 1920-1938